This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

MEDIÆVAL COINS

OF CYPRUS.

54.93 LAM

305764902-

Athens.
1883.

Library.
Ashmolean Museum.

859. 1888

Med 30.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

ΤΟΥ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

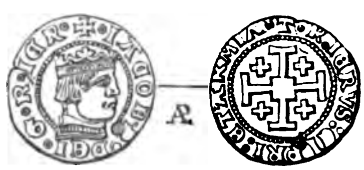
ΤΟΥ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΥΠΟ

Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ΤΩΝ ΣΥΖΗΤΗΣΕΩΝ
41 ΟΔΟΣ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ — ΝΙΚΗΣ 18

1876

Ἡ πραγματεία αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ κ. Κ. Ν. Σάθα ἐκδοθέντι ἐν Βενετίᾳ τῷ 1873· ἐτυπώθησαν δ' αὐτῆς καὶ ὀλίγα τινὰ ἀντίτυπα ἐν χωριστῷ τεύχει.

Ἀναδημοσιεύων δὲ νῦν τὸ ἔργον σπεύδω νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου εἰς τὸν διακεκριμένον ἀκαδημαϊκὸν κ. Adrien de Longpérier διὰ τὰς εὐμενεῖς περὶ τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφέντων κρίσεις, ἃς ἑκάστοτε ἐξήνεγκε καὶ μάλιστα δι' ὅσα περὶ τοῦ ἐνταῦθα δημοσιευομένου εἶπε διὰ μακρῶν πρὸ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν καὶ τῶν Γραμμάτων κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 27ης Ἰουνίου 1873 (Ἴδ. Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας IV Série. Tome 1er p. 199).

Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ ἐκδόσει προσετέθησαν δύο ἀνέκδοτα νομίσματα τοῦ Ἰωάννου Β' μετὰ τῶν ἀπεικονισμάτων αὐτῶν, πρὸς δὲ καὶ γαλλικὴ μετάφρασις. Εἶναι δὲ καὶ κατὰ τοῦτο ἀκριβεστέρα ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων εἰκονίζονται καὶ ἐν τῷ κειμένῳ πανομοιοτύπως· κατεσκευάσθησαν δὲ τῶν γραμμάτων αἱ μῆτραι ἐπίτηδες ἐν Παρισίοις.

Κατα τὸν παρελθόντα αἰῶνα δύο μόνον νομίσματα τῶν Φράγκων βασιλέων τῆς Κύπρου ἦσαν γνωστά, ἀμφότερα δὲ χρυσᾶ· τούτων τὸ μὲν φαίνεται ἀπεικονισμένον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Κύπρου ὑπὸ Reinhard,[1] τὸ δ' ἕτερον, κοπὲν ὑπὸ Οὔγωνος τοῦ Γ', ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Pellerin,[2] ὅστις ἐσφαλμένως ἀπέδωκεν αὐτὸ εἰς Ἐρρῖκον, ἕνα τῶν Γάλλων αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου ὁ Δανὸς Münter[3] ἐξέδωκε τέσσαρα ἄλλα νομίσματα, μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Buchon, περιγράψας καὶ διαφωτίσας τὰ μέχρι τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ γνωστὰ νομίσματα, μετεδημοσίευσεν αὐτὰ τῷ 1840,[4] δὲν ηὐτύχησεν ὅμως νὰ ἀνεύρῃ εἰμὴ τρία μόνον ἀνέκδοτα. Ὁ κ. de Mas Latrie,[5] ἐγκύψας ἐκ νέου εἰς τὴν μελέτην τῶν κυπριακῶν νομισμάτων, οὐδὲν προσέθηκε νέον νόμισμα. Τέλος πάντων ὁ κ. de Rozière συναγαγὼν ἅπαντα τὰ ὑπὸ διαφόρων προεκδοθέντα νομίσματα

[1] Vollständige Geschichte von Kypern. Τόμ. Α'. σελ. 292.

[2] Lettres de l'auteur des Recueils de medailles de Rois de Peuples et de Villes. σελ. 184, Πίν. III, ἀρ. 16.

[3] Om Fran kernes Mynter i Orientem. Kiöbenhaven, 1806.

[4] Recherches et matériaux pour servir à une histoire de la domination française dans les provinces demémbrées de l'empire Grec, 1840.

[5] Notice sur les monnaies et les sceaux des rois de Chypre de la maison de Lusignan. Bibliothèque de l'École des Chartes. Τόμ. V. 1843—44, σελ. 118, 413.

τῶν βασιλέων τῆς Κύπρου, διεφώτισεν αὐτά, ἐπανορθώσας πολλὰς ἐσφαλμένας γνώμας, καὶ ἐπλούτισε τὸ ἔργον του διὰ πλείστων ἄλλων νεοφανῶν νομισμάτων, ἅτινα ἔκειντο ἀνέκδοτα ἐν διαφόροις συλλογαῖς. Τὸ πόνημα τοῦ κ. de Rozière κατεχωρίσθη ἐν τῷ περὶ τῶν νομισμάτων τῶν σταυροφόρων ἀξιολόγῳ συγγράμματι τοῦ περιφανοῦς ἀκαδημαϊκοῦ κ. de Saulcy,[1] ἐκ τούτου δὲ ἐτυπώθησαν καὶ χωριστὰ ἀντίτυπά τινα φέροντα ἴδιον τίτλον.[2] Ἐν συνόλῳ δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ κ. de Rozière περιγραφόμενα νομίσματα ἀνέρχονται εἰς τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμόν. Κατὰ τὸ ἔτος 1846 εἶχε δημοσιεύσει καὶ ὁ κ. Fitzgerald[3] ἓν νόμισμα τοῦ βασιλέως Γουΐδωνος, ὅπερ ἀγνοῶν ὁ κ. de Rozière δὲν συμπεριέλαβεν ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ.

Ὁ κ. Koehne ἐξέδοτο τῷ 1851[4] ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ ἐν Πετρουπόλει Reichel ἓν ἕτερον χρυσοῦν νόμισμα τοῦ Οὔγωνος Α', ἓν Ἐρρίκου τοῦ Β' ἐκ κράματος, καὶ τρίτον τι ἀργυροῦν καὶ μοναδικὸν τῆς Αἰκατερίνης Κορνάρου· ὁ δὲ προώρως καταβὰς εἰς τὸν τάφον Ἐνετὸς Βικέντιος Lazari διεφώτιζε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὰ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κοπέντα διὰ τὴν Κύπρον νομίσματα.[5] Ἕνδεκα ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ κ. de Barthélemy[6] διεκοίνωσε δύο ἀργυρᾶ νομίσματα Λουδοβίκου

[1] Numismatique des Croisades, 1847.

[2] Numismatique des rois Latins de Chypre, 1847.

[3] On a coin of Guy de Lusignan, King of Cyprus. Numismatic Chronicle, Τόμ. VIII, 1846, σελ. 197—206.

[4] Mémoires de la Société Impériale d'Archéologie, Τόμ. V. σελ. 358—360. Πίν. XIII, ἀρ. 7, 8 καὶ 9.

[5] Le monete dei possedimenti Veneziani di oltremare e di terraferma.

[6] Revue Numismatique, 1862, σελ. 369—373. Πίν. XIV, ἀριθ. 2, 3 καὶ 5.

τοῦ ἐκ Σαβαυδίας καὶ ἓν Πέτρου τοῦ Α', ὁ δὲ κ. de Vogüé προσήνεγκε τοῖς νομισματοφίλοις πλουσιώτατον ἔρανον κυπριακῶν νομισμάτων, ἐκδοὺς τῷ μὲν 1864 [1] εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σπανιώτατα νομίσματα τῶν βασιλέων τῆς Κύπρου, τῷ δὲ 1865 [2] δύο κοπέντα ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κατοχήν. Ἐκ τῆς πραγματείας τοῦ κ. de Vogüé λαβὼν ἀφορμὴν ἐδημοσίευσα καὶ ἐγὼ ἓν νόμισμα τοῦ ἅρπαγος Ἀμαλρίχου, ἓξ τοῦ Ἰακώβου Α', ἓν τῆς Καρλόττης καὶ ἓν τῆς Αἰκατερίνης Κορνάρου, [3] περὶ ὧν γενήσεται λόγος κατωτέρω. Ἐν τέλει δὲ ἐξεδόθη καὶ ὑπὸ τοῦ κ. de Pfaffenhoffen ἓν ἄλλο νόμισμα Πετρου τοῦ Α'. [4] Ὥστε τὰ μέχρι τῆς σήμερον ἐκδοθέντα νομίσματα τῆς Κύπρου, καθ' ὅσον γινώσκω, συμποσοῦνται εἰς ἐννενήκοντα κομμάτια.

Πρὸ εἴκοσι καὶ τεσσάρων ἐτῶν ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ σύγγραμμα τοῦ de Saulcy συνέλαβον καὶ ἐγὼ τὴν ἰδέαν νὰ σχηματίσω συλλογὴν τῶν νομισμάτων τῶν σταυροφόρων, ὡς πυρὴν δὲ μοὶ ἐχρησίμευσαν τέσσαρα κοινὰ κυπριακὰ νομίσματα, ἀποκτηθέντα ἐν Τεργέστῃ κατὰ τὸ 1850· ἀλλὰ τότε οὐδέ ποτε ἠδυνάμην νὰ φαντασθῶ ὅτι ἡ συλλογή μου αὕτη ἤθελε λάβει ἡμέραν τινὰ τόσῳ γιγαντιαίας διαστάσεις. Τῶν λοιπῶν τῆς συλλογῆς μου σειρῶν μὴ περιλαμβανομένων ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ, περιορίζομαι εἰς τὴν σειρὰν τῶν κυπριακῶν, λέγων ὅτι ἔχω τεθησαυρισμένα ἐν τῇ συλλογῇ μου 349 διαφέροντα ἀλλήλων νομίσματα πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι μοναδικά. Ἐκ τούτων δὲ δημοσιεύονται νῦν τὰ κυριώτερα ἀνέκδοτα.

[1] Rev. Num. 1864, σελ. 279—293.
[2] Rev. Num. 1865, σελ. 295—296.
[3] Rev. Num. 1866, σελ. 125—129.
[4] Rev. Num. 1867, σελ. 53·

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

ΤΟΥ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Περι τοῦ εἴδους καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐν Κύπρῳ ὑπὸ τῶν Λουσινιανῶν βασιλέων κοπέντων νομισμάτων ὀφείλομεν νὰ συμβουλευθῶμεν τὸ ἀξιόλογον σύγγραμμα τοῦ Pegolotti· [1] καταχωρίζομεν δ' ἐνταῦθα μετὰ τῆς μεταφράσεως καὶ ἐν πρωτοτύπῳ τὸ διαφέρον ἡμῖν χωρίον τοῦ ῥηθέντος συγγραφέως, ἔχον ὡς ἕπεται:

In Cipri si spendono bisanti bianchi d'ariento, che sono di lega d' once 11 d' ariento fine per libbra, e come ane la Zecca dello Re di Cipri di due maniere, *grossi piccioli che n'entrano 96 in uno marcho di Cipri, de' quali 4 de' detti grossi piccioli,* cioè l' una maniera grossi grandi, che n'entrano 48 nel mar. di Cipri, e

[1] Della Decima e di altre gravezze imposte dal Comune di Firenze. Tomo terzo contenente la pratica della mercatura scritta da Francesco Balducci Pegolotti, σελ. 68.

contasi *l'uno* de'detti grossi grandi uno bisante bianco, cioè soldi 4.

All' altra maniera di grossi piccioli, che n'entrano 96 in uno mar. di Cipri, de'quali 4 de'detti grossi piccioli si contano per uno bisante bianco, e il bisante bianco vale soldi 4 di piccioli, e i denari 2 piccioli si contano uno carato di carati 24 per uno bisante bianco.

E spendesi anche in Cipri moneta piccola, che è di lega d'once 2 e mezzo d'argento fine per libbra, ed entrane per libbra soldi 36 a conto, e ogni soldi 4 della detta moneta piccola si contano per uno bisante bianco, e il bisante è carati 24, sicchè ogni carato vale denari 2 piccolo.

«Ἐξοδεύονται ἐν Κύπρῳ βυζάντια λευκὰ ἐξ ἀργύρου, ἐκ »κράματος ἕνδεκα οὐγκιῶν καθαροῦ ἀργύρου ἀνὰ ἑκάστην λί»τραν· ἔχει δὲ τὸ νομισματοκοπεῖον τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου »δύο εἴδη, γρόσσα μικρὰ ἐξ ὧν 96 περιλαμβάνονται »ἐν τῷ μάρκῳ τῆς Κύπρου, τέσσαρα δὲ τῶν ῥηθέν»των μικρῶν γρόσσων, τουτέστι τὸ μὲν ἓν εἶδος εἶναι γρόσσα »μεγάλα, ἐξ ὧν 48 περιλαμβάνονται ἐν τῷ μάρκῳ τῆς Κύ»πρου· ἓν δ' ἐκ τῶν εἰρημένων γρόσσων ἀναλογεῖ πρὸς ἓν βυ»ζάντιον λευκόν, δηλαδὴ τέσσαρα σολδία.

«Τὸ δ' ἄλλο εἶδος εἶναι γρόσσα μικρὰ ὧν 96 περιλαμβά»νονται ἐν τῷ μάρκῳ τῆς Κύπρου, τέσσαρα δὲ τῶν ῥηθέντων »μικρῶν γρόσσων ἀναλογοῦσι πρὸς ἓν λευκὸν βυζάντιον· καὶ »τὸ λευκὸν βυζάντιον ἰσοδυναμεῖ πρὸς τέσσαρα σολδία ἐκ μι»κρῶν (δηναρίων), δύο δὲ μικρὰ δηνάρια ἀναλογοῦσι πρὸς ἓν »κεράτιον καὶ 24 κεράτια ἀποτελοῦσιν ἓν λευκὸν βυζάντιον.

«Ἐξοδεύονται πρὸς τούτοις ἐν Κύπρῳ καὶ μικρὰ νομίσματα »κράματος 2 $^1/_2$ οὐγκιῶν καθαροῦ ἀργύρου ἀνὰ ἑκάστην λίτραν »καὶ 36 σολδία ἐξ αὐτῶν περιλαμβάνονται ἐν ἑκάστῃ λίτρᾳ,

»τέσσαρα δὲ σολδία τοῦ μικροῦ τούτου νομίσματος ἀναλογοῦσι »πρὸς ἓν λευκὸν βυζάντιον, καὶ τὸ βυζάντιον εἶναι 24 κεράτια· »ὥστε ἕκαστον κεράτιον ἀξίζει δύο μικρὰ δηνάρια».

Ἀλλ' εἶναι προφανὲς ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ παρεισέφρησαν κατὰ λάθος εἰς τὴν ἀντιγραφὴν ἐκ τοῦ ἀμέσως ἑπομένου ἐδαφίου αἱ ἠραιωμέναι λέξεις· φρονῶ δ' ἐπίσης ὅτι μετὰ τὰς λέξεις bisanti bianchi παρελείφθησαν αἱ λέξεις d'oro e grossi· ἂν λοιπὸν προσθέσωμεν ταῦτα, ἀφαιρέσωμεν δὲ τὰς παρεισφρησάσας λέξεις, καὶ διορθώσωμεν τὸ προφανές, ὡς θὰ ἴδωμεν παρακατιόντες, λάθος contasi l'*uno* de'detti grossi εἰς τὸ....*due*...., ἔχομεν συμπεπληρωμένην καὶ διωρθωμένην τὴν ὅλην παράγραφον ὡς ἕπεται.

In Cipri si spendono bisanti bianchi d'oro e grossi d'ariento, che sono di lega d'once 11 d'ariento fine per libbra, e come ane la Zecca dello Re di Cipri di due maniere, cioè l'una maniera grossi grandi, che n'entrano 48 nel mar. di Cipri, e contasi due de'detti grossi grandi uno bisante bianco, cioè soldi 4.

«Ἐξοδεύονται ἐν Κύπρῳ βυζάντια λευκὰ ἐκ χρυσοῦ καὶ »γρόσσα ἐξ ἀργύρου ἐκ κράματος ἕνδεκα οὐγκιῶν καθαροῦ ἀρ»γύρου ἀνὰ ἑκάστην λίτραν· ἔχει δὲ τὸ νομισματοκοπεῖον τοῦ »βασιλέως τῆς Κύπρου δύο εἴδη, ὧν τὸ μὲν εἶναι γρόσσα με»γάλα, ἐξ ὧν 48 περιλαμβάνονται ἐν τῷ μάρκῳ τῆς Κύπρου· »δύο δ' ἐκ τῶν εἰρημένων γρόσων ἀναλογοῦσι πρὸς ἓν λευκὸν »βυζάντιον, δηλαδὴ τέσσαρα σολδία».

Τὸ παρεισφρῆσαν ἐν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ λάθος ἐν ᾗ λέγεται ὅτι ἓν γρόσσον, καὶ οὐχὶ δύο, ἀποτελεῖ ἓν βυζάντιον, καταδείκνυται ἐκ τοῦ ἀμέσως ἑπομένου ἐδαφίου, ἔνθα ὁ Πεγολόττης λέγει ὅτι τέσσαρα μικρὰ γρόσσα ἀναλογοῦσι πρὸς ἓν βυζάντιον. Ἂν λοιπὸν τέσσαρα μικρὰ γρόσσα ἀποτελοῦσιν ἓν βυζάντιον, ἕπεται ὅτι δύο μεγάλα γρόσσα ἀναλογοῦσι πρὸς τὸ

αὐτὸ νόμισμα. Καὶ οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ λάθος ὑπάρχει ἐν τῇ δευτέρᾳ παραγράφῳ, ἐπειδὴ ὁ Πεγολόττης λέγει ὅτι 48 γρόσσα ἀπετέλουν ἓν μάρκον, ὀλίγον δ' ἀνωτέρω ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ἀναφέρει ὅτι ἂν ἤθελέ τις δώσει εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Κύπρου ἓν μάρκον καθαροῦ ἀργύρου ἐλάμβανεν 25 βυζάντια καὶ 9 κεράτια. Εἶναι λοιπὸν ἀναντίρρητον, ὅτι τὸ βυζάντιον εἶχε διπλασίαν ἀξίαν τοῦ μεγάλου γρόσσου.

Ὅθεν ἐκ τῶν γενομένων διασαφηνίσεων προκύπτει διὰ τὰ νομίσματα τῆς Κύπρου ἡ ἀκόλουθος ἀναλογία.

2 Δηνάρια = 1 Κεράτιον.
6 Κεράτια = 1 Μικρὸν γρόσσον ἢ ἡμίγροσσον.
2 Ἡμίγροσσα = 1 Γρόσσον.
2 Γρόσσα = 1 Βυζάντιον λευκόν.

Ἐν τῷ ἀνωτέρω καταχωρισθέντι χωρίῳ δὲν προσδιορίζεται ἡ ποιότης τοῦ χρυσοῦ καὶ ἡ ὁλκὴ τοῦ βυζαντίου, ἀλλ' ἰδοὺ τί ἐν σελίδι 291 λέγει ὁ Πεγολόττης περὶ τοῦ ἐν λόγῳ νομίσματος.

Bixanti d' orocopoluti di Cipri a carati 4, e pesa l'uno carati 22 di Cipri, di carati 24 per un peso, e di pesi 6 e den. 14 per un'oncia di Cipri, de'qualli 22 carati che pesa l'uno, ne sono di carati 4 meno un quarto d'oro fine; e di carati 4 e un quarto di rame, e di carati 14 ne sono d'argento fine.

«Χρυσᾶ βυζάντια σκυφωτὰ τῆς Κύπρου πρὸς 4 κεράτια, »ἕκαστον δ' αὐτῶν ζυγίζει κεράτια 22 τῆς Κύπρου ἐξ 24 κε»ρατίων πρὸς ἓν πέζον καὶ ἐκ πέζων 6 καὶ δηναρίων 14 πρὸς »μίαν οὐγκίαν τῆς Κύπρου· ἐκ δὲ τῶν 22 κερατίων ἅπερ ζυ»γίζει τὸ καθὲν, 4 μὲν κεράτια παρὰ $^1/_4$ εἶναι ἀπέφθου χρυσοῦ, »4 δὲ καὶ $^1/_4$ χαλκοῦ καὶ 14 καθαροῦ ἀργύρου».

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι μόνον τὸ ἕκτον τοῦ βυζαντίου ἦτο χρυσός, τὰ δὲ τέσσαρα σχεδὸν ἕκτα ἄργυρος, ὡς ἐκ τοῦ πολλοῦ

δ' ἀργύρου εἶχον λευχὴν τὴν χροιάν· διὸ καὶ ἐλέγοντο λευκὰ τὰ τῆς Κύπρου βυζάντια.

Τὰ διὰ τὸν χρυσὸν καὶ ἄργυρον σταθμὰ τῆς Κύπρου εἶχον τὸ ἑξῆς σύστημα.

1 Λίτρα	=	$1\ ^1/_2$	Μάρκον ἢ 12 οὐγκίας.
1 Μάρκον	=	8	Οὐγκίας.
1 Οὐγκία	=	6	Πέζα καὶ 14 κεράτια.
1 Πέζον	=	24	Κεράτια.
Καὶ ἄλλως			
1 Οὐγκία	=	20	Στερλίνα.
1 »	=	24	Δηνάρια.
1 »	=	158	Κεράτια.

Ὡς ἀπεδείξαμεν δ' ἐν προγενεστέρᾳ ἡμῶν πραγματείᾳ περὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ῥόδου,[1] τὸ μάρκον τῆς Κύπρου ἢ Ῥόδου ἀναλογεῖ πρὸς κόκκους ἐνετικοὺς 4321 $^1/_{16}$, ἡ δὲ οὐγκία πρὸς κόκκους 540 $^1/_8$.

Ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ νομίσματα καθ' ἑαυτὰ καὶ κατὰ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν.

ΥΠΕΡΠΥΡΑ Ἢ ΒΥΖΑΝΤΙΑ.

Πρὸ τῆς φραγκικῆς καταχτήσεως ἐκυκλοφόρουν βεβαίως ἐν Κύπρῳ τὰ βυζαντινὰ νομίσματα, ὧν βάσις ἦτο τὸ χρυσοῦν ὅπερ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ὠνομάζετο ὑπέρπυρον, ὑπὸ δὲ τῶν φράγκων βυζάντιον ὡς ἐκ τῆς πόλεως εἰς ἣν ἐκόπτετο. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου αἱ ὀνομασίαι αὗται ἐπεκράτησαν διὰ τὰ ἐν γένει χρυσᾶ νομίσματα· διὸ βλέπομεν ὅτι ἐν μὲν τῇ Δύσει ἀπε-

[1] Ἀνέκδοτα νομίσματα τῶν Μεγάλων Μαγίστρων τοῦ ἐν Ῥόδῳ Τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν. Πανδώρα, τόμ. Θ' σελ. 502.

κάλουν βυζάντια καὶ τὰ τῶν Ἀράβων χρυσᾶ νομίσματα, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ, ἐκτὸς τῶν βυζαντινῶν, ὑπέρπυρα ἐλέγοντο καὶ ἄλλα τῆς Δύσεως χρυσᾶ νομίσματα. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων, ὅτε διεμελίσθη τὸ βυζαντινὸν κράτος καὶ ἀνιδρύθησαν τοσαῦται ἡγεμονεῖαι, εἰσήχθησαν διάφορα νομισματικὰ συστήματα ἐκ τῆς Δύσεως· καὶ ἐν μὲν τῇ ἡγεμονείᾳ τῆς Πελοποννήσου, τῷ δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν, τῇ δεσποτείᾳ τῆς Ἠπείρου καὶ ἀλλαχοῦ ἐκόπτοντο δηνάρια τορνέσια κατὰ τὸ σύστημα τῆς Γαλλίας, ἐν δὲ Ῥόδῳ, Χίῳ καὶ Μυτιλήνῃ ἀπεμιμοῦντο τὰ χρυσᾶ δουκάτα καὶ τὰ ἀργυρᾶ γρόσσα τῆς Ἑνετίας, ἢ τὰ γιλιάτα τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως. Τὸ ὑπέρπυρον λοιπὸν ἢ βυζάντιον δὲν ἦτο μὲν πλέον πραγματικὸν νόμισμα, ἀλλὰ διέμεινεν ὡς ὀνομαστικὴ ἀξία, ἀναλογοῦσα πρὸς ποσόν τι ὡρισμένον τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ πραγματικῶν νομισμάτων. Ἐν Κύπρῳ ὅμως καθ'ἣν ἐποχὴν ἔγραφεν ὁ Πεγολόττης, δηλαδὴ πρὸ τοῦ ἔτους 1340, τὰ ὑπέρπυρα ἢ βυζάντια ἦσαν πραγματικὰ νομίσματα· τοιαῦτα δὲ ὑπάρχουσιν ἡμῖν γνωστὰ τῶν βασιλέων Οὔγωνος Α', Ἐρρίκου Α', Ἰωάννου Α' καὶ Ἐρρίκου Β', καὶ τὰ νομίσματα ταῦτα εἶναι σκυφωτὰ καὶ τελεία ἀπομίμησις τῶν βυζαντινῶν ἢ τῶν νομισμάτων τοῦ Ἰσαακίου δεσπότου τῆς Κύπρου, ὅστις εἶναι γνωστὸν ὅτι ἔκοψε νομίσματα ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ, πιθανῶς δὲ συμπεραίνομεν ὅτι ἔκοψε καὶ χρυσᾶ.

Ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πεγολόττη καὶ ἐκ τοῦ προσδιορισθέντος ἤδη βάρους τοῦ κυπρίου μάρκου, συγκειμένου ἐκ κόκκων ἑνετικῶν 4321 $^1/_{16}$, ὁδηγούμενοι, δυνάμεθα ἐπακριβῶς νὰ ὁρίσωμεν τόν τε σταθμὸν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ βυζαντίου τῆς Κύπρου. Ὁ Πεγολόττης λέγει ὅτι ἐζύγιζε 22 κεράτια κυπριακὰ καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐμπεριείχοντο κεράτια 3 $^3/_4$ χρυσοῦ, κεράτια 4 $^1/_4$ χαλκοῦ καὶ τὰ λοιπὰ κεράτια 14 ἀργύρου· ἔπεται λοιπὸν ὅτι ὁ ἀκριβὴς σταθμὸς τοῦ βυζαντίου πρέπει νὰ ἦναι

κόκκων ἐνετικῶν 75 $\frac{196}{1000}$, ἐξ ὧν κόκκοι μὲν 12 $\frac{817}{1000}$ χρυσοῦ ἀπέφθου, κόκκοι δὲ 14 $\frac{526}{1000}$ χαλκοῦ καὶ κόκκοι 47 $\frac{852}{1000}$ καθαροῦ ἀργύρου. Ζυγίσας ἐννέα καλῶς διατετηρημένα ὑπέρπυρα τῶν βασιλέων Οὔγωνος Α', Ἐρρίκου Α' καὶ Ἐρρίκου Β' εὗρον αὐτὰ ἕλκοντα βάρος κόκκων ἐνετικῶν 71 $^1/_8$ μέχρις 75 $^7/_8$, ὥστε τὸ ἄνω προσδιορισθὲν βάρος τῶν κόκκων 75 $\frac{196}{1000}$ ἐπιβεβαιοῦται πληρέστατα καὶ διὰ τῶν σωζομένων νομισμάτων. Ἀλλ' ἐξετάσωμεν ἤδη ἂν καὶ ἡ ἀξία τοῦ βυζαντίου ἀναλογεῖ πραγματικῶς πρὸς δύο γρόσσα. Ὁ σταθμὸς τοῦ γρόσσου, ὡς θὰ ἴδωμεν παρακατιόντες, εἶναι κόκκων 90 $\frac{22}{1000}$· δύο λοιπὸν γρόσσα φέρουσι κόκκους 180 $\frac{44}{1000}$, ἐὰν δ' ἀφαιρέσωμεν ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου τὸ δωδέκατον, ὅπερ εἶναι χαλκός, ἐναπομένουσι κόκκοι καθαροῦ ἀργύρου 165 $\frac{40}{1000}$. Ἐν τῷ βυζαντίῳ ἐμπεριέχονται κόκκοι ἀργύρου 47 $\frac{852}{1000}$, ὑπολείπονται δὲ μέχρι τῆς συμπληρώσεως τῶν κόκκων 165 $\frac{40}{1000}$ κόκκοι 117 $\frac{188}{1000}$, οἵτινες ἀναλογοῦσι πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν ἐν τῷ βυζαντίῳ ἐμπεριεχομένων κόκκων 12 $\frac{817}{1000}$ ἀπέφθου χρυσοῦ· ἡ σχετικὴ λοιπὸν ἀναλογία τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον εἶναι ἓν πρὸς 9 $\frac{15}{1000}$, τοιαύτη δὲ ὡς ἔγγιστα ὑπῆρχεν ἡ ἀναλογία τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον περὶ τὸ ἔτος 1340 καὶ ἐν τοῖς νομίσμασι τῶν ἐμπορικωτάτων πόλεων τῆς Ἰταλίας, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἰταλὸς Carli-Rubbi[1]. Ὅτι δὲ ἡ παρ' ἡμῶν ὑπολογισθεῖσα ἀξία τοῦ βυζαντίου ὡς ἀναλογοῦσα πρὸς κόκκους 165 $\frac{40}{1000}$ καθαροῦ ἀργύρου εἶναι ἀκριβής, ἐξάγεται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πεγολόττη, λέγοντος ὅτι ἂν ἤθελέ τις δώσει εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Κύπρου ἓν μάρκον καθαροῦ ἀργύρου ἐλάμβανεν 25 βυζάντια καὶ 9 κεράτια ἤτοι $^9/_{24}$ τοῦ βυζαντίου[2]. Συγκειμένου

[1] Delle monete e della instituzione delle Zecche d'Italia, Τόμ. Β', σελ. 293.

[2] Pratica della mercatura, σελ. 68.

λοιπὸν τοῦ μάρκου ἐκ κόκκων 4321 $^1/_{16}$, ἂν διαιρέσωμεν τὴν ποσότητα ταύτην εἰς βυζάντια 25 καὶ $^9/_{24}$, εὑρίσκομεν ὅτι εἰς ἕκαστον βυζάντιον ἀναλογοῦσι κόκκοι καθαροῦ ἀργύρου 170 $\frac{288}{1000}$. Ἀλλ' ἐν τῇ προσδιορισθείσῃ πραγματικῇ ἀξίᾳ τοῦ βυζαντίου ἐλλείπουσι κόκκοι 5 $\frac{244}{1000}$ οὓς πρέπει νὰ ὑπολογίσωμεν ὡς χρησιμεύοντας εἰς τὰ ἔξοδα τῆς κατασκευῆς τῶν νομισμάτων. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἀποδείκνυται ἐναργῶς α') ὅτι ἡ ἀξία τοῦ βυζαντίου ἢ ὑπερπύρου ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἐνετικοὺς κόκκους 165 $\frac{40}{1000}$ καθαροῦ ἀργύρου καὶ β') ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος νόμισμα ἦτο χρυσοῦν καὶ οὐχὶ ἀργυροῦν, διότι οὐδὲν ἀργυροῦν νόμισμα τῆς Κύπρου ἀνευρέθη ἄχρι τοῦδε ἔχον τὴν διπλασίαν ἀξίαν τοῦ γρόσσου. Ἄρα εἰς ἐσφαλμένον συμπέρασμα κατέληξεν ὁ σοφὸς κ. de Mas Latrie καὶ πάντες οἱ ἄχρι τοῦδε ἐγκύψαντες εἰς τὴν μελέτην τῶν νομισμάτων τῆς Κύπρου, οἵτινες ἐξέλαβον τὸ γρόσσον ὡς βυζάντιον.

Μὴ ἀνευρεθέντων ἄχρι τοῦδε βυζαντίων τῶν μετὰ τὸν Ἐρρῖκον Β' βασιλέων δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἂν καὶ οἱ μετὰ ταῦτα βασιλεῖς ἐξηκολούθουν νὰ κόπτωσι τοιαῦτα νομίσματα. Πλὴν δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν ὅτι καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις διέμεινε τὸ βυζάντιον ἡ βάσις τῶν συναλλαγῶν, εἴτε ὡς πραγματικὸν νόμισμα, εἴτε ὡς ὀνομαστικὴ ἀξία, ἀνελόγει δὲ πάντοτε πρὸς δύο γρόσσα. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ Πέτρου Α' τὸ βυζάντιον διετήρει τὴν παρ' ἡμῶν προσδιορισθεῖσαν ἀξίαν, τρία δὲ βυζάντια καὶ τρία τέταρτα ἰσοδυνάμουν πρὸς ἓν χρυσοῦν δουκάτον τῆς Ἐνετίας [1] ἢ πρὸς ἓν φλωρίνιον· ἐπὶ δὲ Πέτρου τοῦ Β', ἀνελόγουν τέσσαρα βυζάντια πρὸς τὸ δουκά-

[1] Florio Bustronio, Storia di Cipro, MS. «li ducati alhora valevano bisanti 3, carati 18 l'uno.»—«El ducato venetian alhora (1349) valeva bisanti tre, carati disidotto, et el grosso di argento vinti quarti carzi». Amadi, Storia di Cipro, MS. f. 243 v.

τον [1]. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἤρξατο ἐλαττουμένη ἡ ἀξία αὐτοῦ, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἔτι μᾶλλον ἐξέπεσεν· ὥστε ἐπὶ μὲν Ἰακώβου τοῦ Α' ἀνελόγουν πρὸς τὰ δουκάτον τέσσαρα βυζάντια καὶ ἓν ὄγδοον [2] ἐπὶ δὲ Ἰωάννου τοῦ Β', ἓν χρυσοῦν δουκάτον ἀντεστοίχει πρὸς πέντε καὶ ἐπέκεινα βυζάντια [3].

ΓΡΟΣΣΑ.

Τὸ ὑπέρπυρον ἢ βυζάντιον, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, ἦτο ἀπομίμησις τῶν βυζαντινῶν νομισμάτων, ἀλλὰ τὸ γρόσσον, τὸ ἡμίγροσσον καὶ τὸ δηνάριον ἐκόπτοντο κατὰ μίμησιν τῶν νομισμάτων τῆς Γαλλίας. Ὁ Πεγολόττης λέγει ὅτι ἐξ ἑνὸς μάρκου τῆς Κύπρου ἐκόπτοντο 48 γρόσσα· ὄντος δὲ τοῦ κυπρίου μάρκου ἴσου πρὸς κόκκους ἐνετικοὺς 4321 $^{1}/_{16}$, ἕπεται ὅτι ὁ ἀκριβὴς σταθμὸς τοῦ γρόσσου ἀναγκαίως εἶναι κόκκων ἐνετικῶν 90 $\frac{22}{1000}$, τοῦ δὲ ἡμιγρόσσου κόκκων 45 $\frac{11}{1000}$. Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο, ὡς ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν νομισμάτων, ἐφηρμόσθη κατὰ πρῶτον ἐπὶ Ἐρρίκου Β'. Ἐκ τριάκοντα καὶ τριῶν γρόσσων τῆς ἐμῆς συλλογῆς, ἀνηκόντων εἰς Ἐρρῖκον τὸν Β', ἓν μόνον, τὸ ἐλαφρότατον, ζυγίζει κόκκους 81, ἐνῷ τὸ βαρύτερον ἀναβαίνει εἰς κόκκους 93 $^{5}/_{8}$. Ὅ,τι εἴπομεν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ βυζαντίου, ἐφαρμόζεται ἐπίσης καὶ εἰς τὸ γρόσσον· οὕτω καὶ τὸ γρόσσον ἀπὸ Ἐρρίκου τοῦ Β' μέχρι Πέτρου τοῦ Α' διατελεῖ ἔχον ἀκριβῆ τὸν σταθμὸν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς βασι-

[3] Χρονικὸν Μαχαιρᾶ, σελ. 327. «δέκα χιλιάδες δουκάτα διὰ μ' χιλιάδες ἄσπρα τῆς Κύπρου».

[2] Συνθήκη μεταξὺ Ἰακώβου Α' καὶ τῶν ἐν Κύπρῳ Γενουηνσίων (30 Μαΐου 1391). De Mas Latrie, Histoire de l'ile de Chypre, Τόμ. Α'. σελ. 422.

[3] Journal de Bertrand Lesgare αὐτόθι, σελ. 450—452.

λείας Πέτρου τοῦ Β', καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ Ἰακώβου τοῦ Α' ἄρχεται ὁ σταθμὸς ἐκπίπτων καὶ βαθμηδὸν ἐλαττοῦται μέχρι τῆς βασιλείας τῆς Αἰκατερίνης Κορνάρου, ὅτε καταντᾷ εἰς κόκκους 48. Ὅτι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος νομίσματα ὠνομάζοντο ἐν Κύπρῳ μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων γρόσσα, πληροφορούμεθα ἐκ διαφόρων ἐγγράφων καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ χρονογράφου τοῦ Βουστρωνίου λέγοντος τάδε: «Ἀβιζιάζω σας, ὅτι ἄνταν ἦρτεν ὁ »ρήγας (Ἰακώβος Β') δὲν εἶχε νὰ ποίσῃ ἔξοδον καὶ ἐποῖκεν μο»νέδαν χαρκῆν, καὶ ἐπῆρεν τὰ χαρκία τῶν λουτρῶν· καὶ κεῖ»νος ἦτον ἡ ἀφορμὴ καὶ ἐχαλάσαν τὰ λουτρά. Καὶ ἐπῆρεν τὰ »χαρκωματικὰ τοὺς νοικοχυροὺς καὶ ἐποῖκεν χαρτζὰ καὶ σιζί»νια· καὶ πᾶσα σιζίνιν ἐπήγαινεν ϛ' χαρτζά. Καὶ ἐτρέχεν γ' »χρόνους (τὸ χαλκοῦν νόμισμα)· καὶ τότες ἔρριψέν την καὶ «ἐποῖκεν γ ρ ο χ ί α ἀ ρ γ υ ρ ᾶ, κ α ὶ κ ε ῖ ν ο ς κ α β α λ»λ ά ρ η ς».[1]

ΚΕΡΑΤΙΑ.

Τὸ κεράτιον, νόμισμα ἀργυροῦν, ἦτο τὸ εἰκοστὸν τέταρτον τοῦ ὑπερπύρου. Ἐν Κύπρῳ κοπέντων νομισμάτων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ βυζαντινοῦ ὑπερπύρου, ἔπρεπεν ὡς εἰκὸς νὰ διατηρηθῇ καὶ ἡ εἰς 24 κεράτια διαίρεσις αὐτοῦ. Ἕκαστον κεράτιον ἀντεστοίχει κατὰ Πεγολόττην πρὸς δύο δηνάρια, οὐδὲν ὅμως νόμισμα τῆς Κύπρου ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἄχρι τοῦδε δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς κεράτιον· ἕπεται λοιπὸν ὅτι τὸ κεράτιον διέμεινεν ἐν ταῖς συναλλαγαῖς ὡς ὀνομαστικὴ ἀξία, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ πραγματικὸν νόμισμα.

[1] σελ. 461.

ΔΗΝΑΡΙΑ.

Τὸ δηνάριον ἦτο τὸ τεσσαρακοστὸν ὄγδοον τοῦ βυζαντίου ἢ τὸ εἰκοστὸν τέταρτον τοῦ γρόσσου. Κατὰ τὸν Πεγολόττην 36 σολδία ἤτοι 432 τῶν μικρῶν τούτων νομισμάτων ἀπετέλουν μίαν λίτραν τῆς Κύπρου, ἐμπεριείχοντο δ' ἐν αὐτοῖς δύο καὶ ἡμίσεια οὐγκίαι καθαροῦ ἀργύρου. Ἕκαστον λοιπὸν τῶν νομισμάτων τούτων ἀναλογεῖ πρὸς κόκκους ἑνετικοὺς $15 \frac{3}{1000}$, ἐξ ὧν μόνον κόκκοι $3\,^1/_8$ ὑπάρχουσι καθαροῦ ἀργύρου. Εἴπομεν ὅτι 48 δηνάρια ἰσοδυναμοῦσι πρὸς ἓν βυζάντιον, οὗ τινος τὴν ἀξίαν προσδιωρίσαμεν ὡς ἀναλογοῦσαν πρὸς κόκκους $165 \frac{40}{1000}$ καθαροῦ ἀργύρου· ἀλλ' ὁ ἐν τοῖς 48 δηναρίοις περιεχόμενος ἄργυρος εἶναι κόκκοι 150, ὥστε ἐλλείπουσι κόκκοι $15 \frac{40}{1000}$. Ἐὰν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ ὁ ἐν τοῖς δηναρίοις περιεχόμενος χαλκὸς ἔχει ἀξίαν τινὰ καὶ ὅτι ἡ ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ ἀπαιτουμένη δαπάνη πρὸς κατασκευὴν οὐχὶ ἑνός, ἀλλὰ 48 κομματίων, ἦτο πολλῷ μείζων, βλέπομεν ὅτι καὶ ἡ ἀναλογία τῶν δηναρίων πρὸς τὸ βυζάντιον ἢ τὸ γρόσσον εἶναι ἀκριβής.

Τὰ δηνάρια καὶ ἀπ' ἀρχῆς μὲν μικρὸν ποσὸν ἀργύρου περιεῖχον, ἐξηυτελίσθησαν δ' ἔτι μᾶλλον ἐπὶ Ἰακώβου Α' καὶ πρὸ πάντων ἐπὶ Ἰάνου ὅστις ἠλάττωσε καὶ τὸν σταθμὸν αὐτῶν. Διὸ καὶ ὁ λαὸς ἐν Κύπρῳ ὠνόμαζε τὰ δηνάρια καρτζία καὶ καρτζά, ἤτοι χαλκία καὶ χαλκᾶ. Ὁ βασιλεὺς Ἰάνος ἔκοψε κατὰ πρῶτον καὶ νέον τι νόμισμα ὀνομασθὲν σιζίνιον, ὅπερ ἠδύνατο ἓξ δηνάρια, ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ ἑπομένου χωρίου τοῦ Μαχαιρᾶ. «Καὶ εἰς τὴν ἐχρονίαν ᾳυγ' πάλε ἀρχέψαν εἰς με»γάλην γκάρραν ὡς τοὺς ᾳυς', καὶ ἐξωδίασεν (ὁ βασιλεὺς Ἰά»νος) πολὺν βίον καὶ πολλὰ δανεικὰ ἔβαλεν. Καὶ ἐποῖκεν χα»ράγιν (νόμισμα) ἀπὸ ς' καρτζὰ καὶ ἐλέγαν τὸ σιζίνιν, καὶ »μικρὰ καρτζά. Καὶ ἔβαλεν ἕναν ἐφφίκιν καὶ ἐπέρναν δύο καρ-

»τζὰ εἰς τὸ νόμισμα (βυζάντιον) ἀποῦ πᾶσα πρᾶμαν νὰ πουληθῇ[1]». Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐπιβεβαιοῦται καὶ δι' ἀνευρέσεως τοιούτων νομισμάτων, ὧν κέκτημαι τρία ἐν τῇ ἐμῇ συλλογῇ, ὄντα φαυλοτάτου κράματος. Σιζίνια καὶ δηνάρια τοῦ Ἰωάννου Β', Καρλόττης καὶ Λουδοβίκου τοῦ ἐκ Σαβαυδίας δὲν εἶναι γνωστά· ἀλλ' Ἰάκωβος ὁ Β', ὡς μανθάνομεν καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω καταχωρισθέντος χωρίου τοῦ Βουστρωνίου, ἔκοψε μέγαν ἀριθμὸν σιζινίων καὶ καρτζίων ἐξ ἀκράτου χαλκοῦ, ποιησάμενος χρῆσιν *τῶν χαρκίων τῶν λουτρῶν καὶ τῶν χαρκωματικῶν τῶν νοικοκυρῶν*.

Ἡ τέχνη τῶν νομισμάτων τῆς Κύπρου μέχρι τοῦ Πέτρου Β' συγκριτικῶς πρὸς ἄλλα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νομίσματα εἶναι μετρίως καλή. Τινὰ ὅμως νομίσματα τοῦ Πέτρου Α' δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὡραῖα. Ἀπὸ τοῦ Ἰακώβου Α' μέχρι Λουδοβίκου τοῦ ἐκ Σαβαυδίας ἐκπίπτει ἡ τέχνη καὶ πρὸ πάντων εἰς νομίσματά τινα τοῦ Ἰακώβου Α' καὶ Ἰωάννου Β' εἶναι βάρβαρος. Τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα τοῦ Ἰακώβου Β' ἔχουσι βελτιωμένην τὴν τέχνην, ἥτις καὶ πάλιν ἐκπίπτει εἰς τὰ τῆς Αἰκατερίνης Κορνάρου.

Ἐξετάσαντες ἀνωτέρω τὰ νομίσματα τῆς Κύπρου καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ κατὰ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν καὶ ὑφ' οἱανδήποτε ἔποψιν, δυνάμεθα νῦν νὰ παραθέσωμεν μετ' ἀσφαλοῦς ἀκριβείας καὶ τὴν ἀναλογίαν αὐτῶν πρὸς τὰ νῦν κυκλοφοροῦντα ἡμέτερα νομίσματα, δηλαδὴ τὴν νέαν δραχμὴν ἢ τὸ φράγκον.

Τὸ βυζάντιον	ἀναλογεῖ	πρὸς	Δραχμὴν	1, 90 $\frac{2}{100}$
Τὸ γρόσσον	»	»	»	0, 95 $\frac{1}{100}$
Τὸ ἡμίγροσσον	»	»	»	0, 47 $\frac{50}{100}$
Τὸ κεράτιον	»	»	»	0, 7 $\frac{92}{100}$
Τὸ δηνάριον	»	»	»	0, 3 $\frac{96}{100}$

[1] σελ. 377.

ΙΣΑΑΚΙΟΣ ΔΟΥΚΑΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ

ΔΕΣΠΟΤΗΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

(1184—1191).

1. (IC)AKIOC. Ὁ δεσπότης Ἰσαάκιος ὄρθιος καὶ ἀντωπὸς κρατῶν ἐν τῇ δεξιᾷ σταυρόν.

   Ὀπ. MHP — Θ(Υ). Ἡ Θεοτόκος ἀντωπὸς περιβαλλομένη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης καὶ καθημένη ἐπὶ θρόνου, κρατοῦσα δ' ἐπὶ τοῦ κόλπου τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς κύκλου.—Ἄργυρος. Ζυγίζει γραμμάρια 3, 190.

2. ICAAKIOC ΔЄ. Ὁ δεσπότης ὄρθιος καὶ ἀντωπὸς κρατῶν ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ σταυρόν, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ εἱλιτάριον.

   Ὀπ. IC—(XC) O ЄMMA(N8HΛ). Ὁ Χριστὸς ἀντωπὸς ἔχων ὑψωμένην τὴν δεξιὰν καὶ καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Χαλκός.

3. ICAAKIOC ΔЄ. Ὁ δεσπότης ὄρθιος καὶ ἀντωπὸς κρατῶν ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ σταυρόν, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ εἱλιτάριον. Ἄνω ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ εὐλογοῦσα αὐτόν. Τὸ ὅλον ἐντὸς διπλοῦ κύκλου ἐκ σφαιριδίων.

   Ὀπ. IC—XC O EMMAN8HΛ. Προτομὴ ἀντωπὸς τοῦ Χριστοῦ περιβαλλομένου τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογοῦντος, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατοῦντος εἱλιτάριον. Τὸ ὅλον ἐντὸς διπλοῦ κύκλου ἐκ σφαιριδίων.— Χαλκός.

4. ICAAKIOC O ΓЄѠΡΓΙΟC. Ὁ ἅγιος Γεώργιος περιβαλλόμενος τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης καὶ ὁ δεσπότης ἀντωποὶ καὶ ὄρθιοι, κρατοῦντες ὁ μὲν διὰ τῆς δεξιᾶς ὁ δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς δόρυ ἐφ' οὗ διπλοῦς σταυρός. Ὁ ἅγιος κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ ἑαυτοῦ ξίφος, ὁ δὲ δεσπότης διὰ τῆς δεξιᾶς εἱλιτάριον. Τὸ ὅλον ἐντὸς διπλοῦ κύκλου ἐκ σφαιριδίων.

Ὀπ. ΜΗΡ—ΘΥ. Ἡ Θεοτόκος ἀντωπὸς περιβαλλομένη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης καὶ καθημένη ἐπὶ θρόνου, κρατοῦσα δ' ἐπὶ τοῦ κόλπου τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς κύκλου. Τὸ ὅλον ἐντὸς διπλοῦ κύκλου ἐκ σφαιριδίων. — Χαλκός.

5. ΜΗΡ—(ΘΥ). ΙϹΑΑΚΙΟΟ ΔЄϹΠΟΤΙ. Ἡ Θεοτόκος ὀρθία καὶ ἀντωπὸς εὐλογοῦσα διὰ τῆς δεξιᾶς τὸν δεξιᾷ αὐτῆς ἱστάμενον δεσπότην, κρατοῦντα τῇ δεξιᾷ σταυρόν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ εἱλιτάριον. Τὸ ὅλον ἐντὸς κύκλου ἐκ σφαιριδίων.

Ὀπ. ΙϹ—ΧϹ ЄΜΜΑ-ΝΟΥΗΛ. Ὁ Χριστὸς ἀντωπὸς περιβαλλόμενος τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης, εὐλογῶν δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Τὸ ὅλον ἐντὸς κύκλου ἐκ σφαιριδίων.—Χαλκός.

6. ΙϹΑΑΚΙΟϹ. Προτομὴ ἀντωπὸς τοῦ δεσπότου κρατοῦντος ἐν τῇ δεξιᾷ σταυρόν. Τὸ ὅλον ἐντὸς κύκλου ἐκ σφαιριδίων.

Ὀπ. ΙϹ—ΧϹ. Προτομὴ ἀντωπὸς τοῦ Χριστοῦ περιβαλλομένη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογοῦντος, τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατοῦντος εἱλιτάριον.—Χαλκός.

7. ΙϹΑΑΚΙΟϹ. Προτομὴ ἀντωπὸς τοῦ δεσπότου κρατοῦντος τῇ δεξιᾷ σταυρὸν τῇ δ' ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον. Τὸ ὅλον ἐντὸς κύκλου ἐκ σφαιριδίων.

Ὀπ. (ΜΗΡ)—ΘΥ. Προτομὴ ἀντωπὸς τῆς Θεοτόκου περιβαλλομένης τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης καὶ ἐχούσης ἀνατεταμένας τὰς χεῖρας.—Χαλκός.

Ὁ Sabatier[1] ἀποδίδει εἰς Ἰσαάκιον τὸν δεσπότην τῆς Κύπρου νόμισμα χαλκοῦν, ὅπερ βεβαίως ἀνήκει αὐτῷ· δὲν ἦσαν δ' αὐτῷ ἄγνωστα καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 3, 4 καὶ 7 νομίσματα, ἀλλὰ συγκαταλέγει ταῦτα ἐν τοῖς νομίσμασιν Ἰσαακίου Β' τοῦ Ἀγγέλου, αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Παρατη-

[1] Description générale des monnaies byzantines. Τόμ. Β', σελ. 277. Πίν. LVIII, ἀρ. 9.

ρούμεν ὅμως ὅτι ὁ τρόπος τῆς τέχνης τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων νομισμάτων διαφέρει ἐπαισθητῶς τῆς τέχνης τῶν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου. Ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη καὶ ἡ ἐν Κύπρῳ ἀνεύρεσις ἁπάντων τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος νομισμάτων πείθουσιν ἡμᾶς ν' ἀποδώσωμεν αὐτὰ ἀνενδοιάστως εἰς Ἰσαάκιον δεσπότην τῆς Κύπρου.

ΓΟΥΙΔΩΝ.

(1192—1194).

8. ✠ REX ◦ GVIDO. Σταυρός· ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τετάρτῃ τούτου γωνίᾳ ἡμισέληνος, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ σφαιρίδιον.
   Ὀπ. ✠ DE CI • PRO. Πύργωμα, ἐν μέσῳ δὲ τούτου ἀστήρ.—Κρᾶμα. *Δηνάριον.*
9. ✠ REX GVIDO. Πύργωμα, ἐν μέσῳ δὲ τούτου ἀστήρ.
   Ὀπ. ✠ DE CI ◦ PRO. Σταυρός· ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τετάρτῃ τούτου γωνίᾳ ἡμισέληνος, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ σφαιρίδιον.—Κρᾶμα. *Δηνάριον.*
10. ✠ REX GVIDO. Πύργωμα, ἐν μέσῳ δὲ τούτου ἀστήρ.
   Ὀπ. ✠ DE CI ◦ PRO. Σταυρός· ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τετάρτῃ τούτου γωνίᾳ σφαιρίδιον, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ ἡμισέληνος.—Κρᾶμα. *Δηνάριον.*
11. ✠ REX GVIDO. Πύργωμα, ἐν μέσῳ δὲ τούτου ἀστήρ.
   Ὀπ. ✠ DE CI◦PRO (retrograde) Σταυρός· ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τετάρτῃ τούτου γωνίᾳ σφαιρίδιον, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ ἡμισέληνος.—Κρᾶμα. *Δηνάριον.*

Ὁ κ. de Vogüé[1] ἐδημοσίευσε δύο νομίσματα τοῦ Γουΐδωνος, ὧν τὸ πρῶτον εἶναι ὅμοιον τῷ ὑπὸ Fitzgerald προεκδοθέντι[2], φέρει δὲ ἐν μὲν τῷ ἔμπροσθεν ἀστέρα ἔχοντα ὀκτὼ

[1] Revue Numismatique, 1864, σελ. 279—80, ἀρ. 3 καὶ 4.
[2] Numismatic Chronicle, Τόμ. VIII, 1846. σελ. 201.

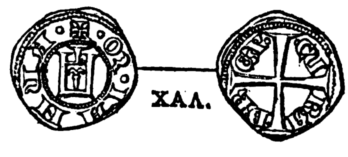
ἀκτῖνας μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς REX GVIDO, ἐν δὲ τῷ ὄπισθεν σταυρὸν μετὰ τεσσάρων σφαιριδίων ἐν ταῖς γωνίαις καὶ τὴν ἐπιγραφὴν DE CI ◦ PRO. Τὸ ἕτερον εἶναι ὅμοιον τῷ ἀνωτέρῳ ὑπ' ἀριθμὸν 8 περιγραφέντι· ἀλλ' ἐπειδὴ παρὰ τῷ κ. de Vogüé ὑπάρχει μόνη ἡ περιγραφή, περιέλαβα αὐτὸ ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ ἵνα ἐκδώσω καὶ τὸ ἀπεικόνισμα τοῦ νομίσματος.

Ὁ Γουΐδων ἐτιτλοφορεῖτο βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ, τῆς δὲ Κύπρου ἦτο ἁπλῶς ἡγεμών, διότι ἡ νῆσος αὕτη δὲν εἶχεν ἔτι ἀνιδρυθῇ εἰς βασίλειον. Καὶ ἀποκαλεῖται μὲν διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν χρονογράφων ὁ Γουΐδων Rex Guido, Dominus Cypri, ἀλλ' ἐν τοῖς νομίσμασι δὲν γίνεται ἡ τοιαύτη διαφορά.

ΑΜΑΛΡΙΧΟΣ.

(1194—1205).

Νομίσματα τοῦ Ἀμαλρίχου, ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Γουΐδωνος, δὲν ἀνευρέθησαν ἄχρι τοῦδε. Τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ κ. de Rozière ἀποδιδόμενον εἰς τὸν βασιλέα τοῦτον νόμισμα δὲν ἀνήκει αὐτῷ, ἀλλ' εἶναι νόμισμα τῆς Γενούης οὗτινος παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ ἀπεικόνισμα.

ΧΑΛ.

ΟΥΓΩΝ Α'.

(1205—1218).

12. ·hVGO· RЄX· CY· PRI· Ὁ βασιλεὺς ὄρθιος καὶ ἀντωπός, φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα, κρατῶν δὲ τῇ μὲν δεξιᾷ δόρυ

ἐφ' οὗ σταυρός, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον. Ἐν τῷ πεδίῳ ἐπὶ τοῦ δόρατος ἡμισέληνος, σύμβολον τοῦ νομισματοκοπείου. Τὸ ὅλον ἐντὸς διπλοῦ κύκλου ἐκ σφαιριδίων.

Ὀπ. $\overline{\mathrm{IC}}$—$\overline{\mathrm{XC}}$. Ὁ Χριστὸς ἀντωπὸς περιβαλλόμενος τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης καθήμενος δ' ἐπὶ θρόνου, καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογῶν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατῶν τὸ εὐαγγέλιον. Τὸ ὅλον ἐντὸς διπλοῦ κύκλου ἐκ σφαιριδίων.—Χρυσός. *Βυζάντιον*. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 72 ½.

Τὸ βυζάντιον τοῦτο ἔχει μικρὰν διαφορὰν τῶν προεκδοθέντων ὑπὸ Reinhard, Koehne καὶ de Vogüé· καὶ ἡ διατήρησις δὲ τοῦ νομίσματος εἶναι ἐντελεστέρα, καὶ δύναταί τις νὰ σχηματίσῃ πλήρη ἰδέαν περὶ αὐτοῦ ἐκ τοῦ παρατιθεμένου ἀπεικονίσματος.

13. ·ҺVGO· RЄX. Σταυρός· ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τετάρτῃ τούτου γωνίᾳ ἡμισέληνος μετὰ μικροῦ σφαιριδίου, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ σφαιρίδιον.

Ὀπ. ✠ ·CYPRI· Πύργωμα.—Κρᾶμα. *Δηνάριον*.

14. ✠ VGONIS RЄ. Σταυρὸς ὡς ἐν τῷ ἄνωθι νομίσματι.

Ὀπ. ✠ ·DЄ CIPRO· Πύργωμα.—Κρᾶμα. *Δηνάριον*.

ΕΡΡΙΚΟΣ Α'.

(1218—1253).

15. ҺЄNRICVS RЄX CYPRI. Ὁ βασιλεὺς ὄρθιος καὶ ἀντωπός, φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα, κρατῶν δὲ τῇ μὲν δεξιᾷ δόρυ ἐφ' οὗ σταυρός, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν ἐφ' ἧς διπλοῦς σταυρός. Ἐν τῷ πεδίῳ μικρὸς κρίκος, σύμβολον τοῦ νομισματοκοπείου. Τὸ ὅλον ἐντὸς διπλοῦ κύκλου ἐκ σφαιριδίων.

Ὀπ. $\overline{\mathrm{IC}}$—$\overline{\mathrm{XC}}$. Ὁ Χριστὸς ἀντωπὸς περιβαλλόμενος τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης, καθήμενος δ' ἐπὶ θρόνου, καὶ τῇ μὲν

δεξιᾷ εὐλογῶν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατῶν τὸ εὐαγγέλιον. Τὸ ὅλον ἐντὸς διπλοῦ κύκλου ἐκ σφαιριδίων.—Χρυσός.

Βυζάντιον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 72 $^7/_8$.

16. ҺЄNRICI : RЄX CYPRI. Ὁ βασιλεὺς ὄρθιος καὶ ἀντωπὸς φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα, κρατῶν δὲ τῇ μὲν δεξιᾷ δόρυ φέρον σταυρὸν ἄνω καὶ κάτω, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον. Ἐν τῷ πεδίῳ ἡμισέληνος.

Ὄπ. IC—XC. Ὁ Χριστὸς καθήμενος ἐπὶ θρόνου, ὡς ἐν τῷ ἄνωθι νομίσματι.—Χρυσός.

Βυζάντιον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 72 $^3/_8$.

17. ✠ HЄRRICVS. Κεφαλὴ ἀντωπὸς τοῦ βασιλέως φέροντος στέμμα.

Ὄπ. ✠ RЄX : CYPRI. Σταυρός· ἐν ἑκάστῃ δὲ τούτου γωνίᾳ σφαιρίδιον.—Χαλκός.

18. ✠ HЄRRICVS : Κεφαλὴ ἀντωπὸς τοῦ βασιλέως φέροντος στέμμα.

Ὄπ. ✠ RЄX CYPRI. Σταυρός.—Χαλκός.

19. ✠ ҺЄNRICVS : Σταυρός.

Ὄπ. ✠ RЄX CYPRI : Πύργωμα (πύλη;) ὡς ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς Γενούης.—Κρᾶμα. *Δηνάριον*.

20. ✠ ҺЄNRICVS : Σταυρός· ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τετάρτῃ τούτου γωνίᾳ σφαιρίδιον.

Ὄπ. ✠ RЄX CYPRI : Ὁ αὐτὸς ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι τύπος.—Κρᾶμα. *Δηνάριον*.

ΕΡΡΙΚΟΣ Β'.

(1285—1310).

21. Һ· RЄI : D' IҺRLM (Є D' ҺI)P. Ὁ βασιλεὺς ὄρθιος καὶ ἀντωπός, φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα, κρατῶν δὲ τῇ μὲν δε-

ξιᾷ δόρυ ἐφ' οὗ σταυρός, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον. Ἐν τῷ πεδίῳ ῥοδοειδὲς κόσμημα. Τὸ ὅλον ἐντὸς διπλοῦ κύκλου ἐκ σφαιριδίων.

Ὄπ. IC—XC. Ὁ Χριστὸς ἀντωπὸς περιβαλλόμενος τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης, καθήμενος δ' ἐπὶ θρόνου, καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογῶν, τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατῶν τὸ εὐαγγέλιον. Τὸ ὅλον ἐντὸς διπλοῦ κύκλου ἐκ σφαιριδίων.—Χρυσός.

Βυζάντιον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 69.

Ὁ κ. de Rozière ἐδημοσίευσε δύο ὅμοια βυζάντια φέροντα ἐν τῷ πεδίῳ ὡς πάρεργον σύμβολον ῥοδοειδὲς κόσμημα· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμφότερα εἶναι κακῆς διατηρήσεως, ἔν τινι ἐξ αὐτῶν παρεμορφώθη καὶ τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, ὅστις παρίσταται κρατῶν διὰ τῶν δύω χειρῶν ἐπὶ τῶν γονάτων σταυροφόρον σφαῖραν. Ὅθεν τὸ ἄνωθι βυζάντιον ἐπέρχεται συμπληροῦν τὸν τύπον τῶν δύο ἄλλων τῶν ὑπὸ τοῦ εἰρημένου ἐκδοθέντων. Ὁ δὲ κ. de Vogüé ἐδημοσίευσε δύο ἕτερα φέροντα ἐν τῷ πεδίῳ σταυρὸν ἀντὶ τοῦ ῥοδοειδοῦς κοσμήματος. Καὶ ὁ μὲν κ. de Rozière ἀποδίδει τὰ βυζάντια ταῦτα εἰς Οὔγωνα τὸν Γ', ὁ δὲ κ. de Vogüé φρονεῖ ὅτι ἕνεκα τῆς γαλλικῆς ἐπιγραφῆς δὲν δύνανται ταῦτα ν' ἀνήκουσιν εἰς Οὔγωνα τὸν Γ', ἀλλ' εἰς Ἐρρῖκον Β' ἢ Οὔγωνα Δ', ὧν ἐπίσης τὰ ὀνόματα ἄρχονται διὰ τοῦ στοιχείου Η, τεκμαιρόμενος δὲ ἐκ τοῦ ῥοδοειδοῦς κοσμήματος καὶ τοῦ σταυροῦ, παρέργων συμβόλων εὑρισκομένων ἐπὶ μόνων τῶν γρόσσων τοῦ Ἐρρίκου Β', ἀποδίδει εἰς τοῦτον τὸν βασιλέα τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος βυζάντια. Τὸ ζήτημα φαίνεται καθ' ἡμᾶς λελυμένον, ἀσπαζόμεθα δὲ πληρέστατα τὴν γνώμην τοῦ διακεκριμένου νομισματολόγου.

22. ҺЄNRI· ·RЄI : DЄ. Ὁ βασιλεὺς ἀντωπὸς φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ καθήμενος ἐπὶ πολυτελοῦς θρόνου, κρατῶν δὲ τῇ μὲν δεξιᾷ σκῆπτρον, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον.

Ὀπ. ✠ IЄRVSALЄM Є D' ChIPR. Ὁ λέων τῶν Λουσινιανῶν ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. Ἐν τῷ πεδίῳ ὄπισθεν τῆς οὐρᾶς τοῦ λέοντος τρία μικρὰ σφαιρίδια. — Ἄργυρος. *Γρόσσον*. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 93 $^{5}/_{8}$.

23. hЄNRI· ·RЄI D'. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὡς ἐν τῷ ἄνωθι νομίσματι.

Ὀπ. ✠ IЄRVSALЄM Є D' ChIPR. Ὁ λέων τῶν Λουσινιανῶν ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. Ἐν τῷ πεδίῳ μεταξὺ τοῦ σώματος τοῦ λέοντος καὶ τῆς ἀνορθουμένης οὐρᾶς μέγα σφαιρίδιον, τρία δὲ ἄλλα μικρὰ ὄπισθεν αὐτῆς. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 91 $^{7}/_{8}$.

24. hЄNRI · RЄI DЄ. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὡς ἐν τοῖς δυσὶ προηγουμένοις νομίσμασιν.

Ὀπ. ✠ IЄRVSAL'M Є D' ChIPR'. Λέων ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι.—Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 39 $^{3}/_{8}$.

Ὁ Ἐρρῖκος Β', ἀναβὰς τὸν θρόνον τῷ 1285, ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ ἔτους 1324, ἀλλ' ἡ βασιλεία αὐτοῦ διακόπτεται καὶ διαιρεῖται εἰς δύο περιόδους. Διότι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀμάλριχος, ἁρπάσας τὴν ἐξουσίαν, ἐκυβέρνα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1304 μέχρι τοῦ 1310, ὅτε τούτου δολοφονηθέντος ἀνεκτήσατο τὴν ἀρχὴν ὁ Ἐρρῖκος, ὅστις καὶ ἐβασίλευσε μέχρι θανάτου.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Ἐρρίκου Β' φρονῶ ὅτι ἐκόπησαν τὰ ἄνωθι ὑπ' ἀριθμὸν 22 καὶ 23 περιγραφόμενα γρόσσα καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 24 ἡμίγροσσον· κατὰ τὴν πρώτην ἢ τὴν δευτέραν περίοδον, ἀδιακρίτως, ἅπαντα τά τε βυζάντια καὶ δηνάρια· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἀποκλειστικῶς τὰ γρόσσα καὶ ἡμίγροσσα, τὰ φέροντα ἐν τῷ ὄπισθεν τὸν σταυρὸν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἅπερ παρακατιόντες θέλομεν περιγράψει.

ΑΜΑΛΡΙΧΟΣ.

(1304—1310).

25. ✠ AMALRIC' GVB'NATOR CIPRI. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά.

Όπ. ✠ HENRIC' IRLM E CIPRI REX. Σταυρός· ἐν ἑκάστῃ δὲ τούτου γωνίᾳ μικρὸς σταυρός. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 86 $^3/_4$.

26. Ἐπιγραφὴ ἐν δυσὶ κύκλοις· ἐν μὲν τῷ ἐξωτερικῷ ✠ AMAIRIC TIRENSIS DOMINIS, ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ CIPI GUBNATO E RETOR : Ἐν τῷ μέσῳ λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά.

Όπ. ✠ IRL' M : ET : CIPRI REGIS FILIUS : Θυρεὸς διῃρημένος εἰς δύο μέρη καὶ φέρων τὰ ἐμβλήματα τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Κύπρου, ἤτοι τὸν σταυρὸν μετὰ τεσσάρων μικρῶν σταυρῶν ἐν ταῖς γωνίαις καὶ τὸν ἀνορθούμενον λέοντα. Ἑκατέρωθεν τοῦ θυρεοῦ καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ἀνθέμια. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 79 $^3/_8$.

27. Ἐπιγραφὴ ἐν δυσὶ κύκλοις· ἐν μὲν τῷ ἐξωτερικῷ ✠ AMALRIC' TIRENSIS DOMINUS, ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ CIPRI GUBNATO' E' RETOR. Ἐν τῷ μέσῳ λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά.

Όπ. ✠ IRL'M : ET : CIPRI REGIS : FILIUS. Θυρεὸς ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 85 $^3/_4$.

28. Ἄλλο, κατά τε τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τοὺς τύπους ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ νομίσματι, διαφέρον δὲ μόνον κατὰ τὴν διευθέτησιν τῶν μερῶν τοῦ πρὸς ἀριστερὰ τοῦ θυρεοῦ ἀνθεμίου. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 84 $^7/_8$.

29. Ἐπιγραφὴ ἐν δυσὶ κύκλοις· ἐν μὲν τῷ ἐξωτερικῷ ✠ ΑΜΑLRIC' TIRE· SI' DOMINI, ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ CIPRI GUBNAT E RET. Ἐν τῷ μέσῳ λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά.

Ὀπ. ✠ IRLM E' CIPRI REGI' FILIS. Θυρεὸς ὡς ἐν τοῖς τρισὶ προηγουμένοις νομίσμασι, φέρων τὰ ἐμβλήματα τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Κύπρου ἄνευ τῶν περὶ τὸν θυρεὸν ἀνθεμίων. —Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας συλλογῆς τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας ἐν Ταυρίνῳ.

Ὁ Ἀμάλριχος, ἀδελφὸς τοῦ Ἐρρίκου Β' καὶ ἐπίτιτλος ἡγεμὼν τῆς Τύρου, κατορθώσας διὰ πολλῶν ῥᾳδιουργιῶν ν' ἀνακηρυχθῇ τῷ 1304 ὑπὸ τῆς ὑπερτάτης αὐλῆς κυβερνήτης τῆς Κύπρου, ἥρπασε τὴν ἐξουσίαν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀφῆκεν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως εἰς τὸν Ἐρρῖκον, περιορίσας αὐτὸν εἴς τι χωρίον παρὰ τὴν Λευκωσίαν· μετὰ ταῦτα ὅμως ἐσφετερίσατο ὅλως τὴν ἀρχήν, καὶ τὸν μὲν Ἐρρῖκον ἐξώρισεν εἰς Ἀρμενίαν, αὐτὸς δ' ἐκυβέρνα ὡς ἀπόλυτος κυριάρχης μέχρι τοῦ 1310, ὅτε ἐδολοφονήθη.

Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 25 γρόσσον ἐδημοσίευσε κατὰ πρῶτον ὁ κ. de Rozière, ἀλλὰ τὸ νόμισμα, ὅπερ εἶχεν ἴδει ἐν Σμύρνῃ εἰς χεῖρας τοῦ Borrell, ἦτο κακῶς διατετηρημένον καὶ δὲν ἀνεγινώσκοντο ὁλόκληροι αἱ ἐπιγραφαί· διὸ ὁ κ. de Vogüé ἐξέφρασεν ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ κ. de Rozière ὀρθὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐπιγραφῶν[1]. Τὸ νόμισμα ἐκεῖνο ἀνῆκον οὐχὶ εἰς τὸν Borrell, ἀλλ' εἰς τὸν ἐν Λάρνακι κ. Δ. Πιερίδην, οὗ τινος ἀπέκτησα τῷ 1855 ὁλόκληρον τὴν συλλογὴν τῶν κυπριακῶν νομισμάτων, περιῆλθεν εἰς τὴν ἐμὴν κατοχήν. Καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦτο μοναδικόν, ἀκολούθως ὅμως ἀπέκτησα δύο ἄλλα κομμάτια ἐντελεστάτης διατηρήσεως· πρὸς

[1] Rev. Num. 1864, σελ. 287.

διασαφήνισιν λοιπὸν τοῦ ζητήματος καὶ ἵνα βεβαιωθῇ ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις τοῦ κ. de Rozière ἐδημοσίευσα τῷ 1866 ἐντελὲς ἀπεικόνισμα ἑνὸς τῶν τῆς ἐμῆς συλλογῆς, ἐξέδωκα δὲ ταὐτοχρόνως καὶ τὸ ἄνωθι ὑπ' ἀριθμὸν 29 ἡμίγροσσον.[1] Πρὸς δὲ γρόσσον τι ὅμοιον τοῖς ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθμὸν 26, 27 καὶ 28 περιέγραψεν ὁ κ. de Vogüé χωρὶς νὰ συνεκδώσῃ καὶ τὸ ἀπεικόνισμα αὐτοῦ. Ἂν, ὡς δὲν ἀμφιβάλλομεν, εἶναι ἀκριβὴς ἡ περιγραφή, τὸ νόμισμα εἶναι διάφορον, διότι ἐν ἐκείνῳ μὲν τὸ ὄνομα ἀναγινώσκεται συντετμημένον HMHL, ἐν δὲ τοῖς ἡμετέροις HMHLRIC.

Ὡς πρὸς τοὺς χρόνους παρατηροῦμεν ὅτι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 25 γρόσσον ἐκόπη πιθανῶς κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἡγεμονείας τοῦ Ἀμαλρίχου, ὅτε οὗτος δὲν εἶχεν ἀκόμη τολμήσει νὰ σφετερισθῇ ὅλως τὴν ἐξουσίαν, διὸ καὶ ἐνεχάραξε μὲν τὸ ἴδιον ὄνομα ὡς κυβερνήτου, δὲν παρέλειψεν ὅμως καὶ τὸ τοῦ Ἐρρίκου ὡς βασιλέως· ἀκολούθως δ' ἔκοψε τὰ ἄλλα γρόσσα καὶ τὸ ἡμίγροσσον ἅπερ φέρουσι μόνον τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

ΕΡΡΙΚΟΣ Β'.

(1310—1324).

30. hENRI· REI DE: Ὁ βασιλεὺς ἀντωπὸς φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ καθήμενος ἐπὶ θρόνου, οὗτινος οἱ πόδες παριστῶσι τὸ πρόσθιον λέοντος· κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ σκῆπτρον, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ F.

Ὄπ. ✠ IERUSHL'M E DE ChIP. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ, ἤτοι μέγας σταυρὸς μετὰ τεσσάρων μικρῶν ἐν ταῖς γωνίαις. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἑνετ. 89.

[1] Rev. Num. 1866, σελ. 125.

31. ⁝ hЄnRI ⁝⁝ RЄI : DЄ ⁝ Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὡς ἐν τῷ ἄνω νομίσματι. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς δεξιὰ μὲν ἕν, πρὸς ἀριστερὰ δὲ δύο κρίνα.

Ὄπ. ✠ IЄRVSΆL'ᗰ E D' ЄhIPR. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 82 $^1/_8$.

32. hЄnRI RЄI DЄ. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ ἀστήρ.

Ὄπ. ✠ IЄRVSΆL'ᗰ Є D' ChIPR. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 87 $^7/_8$.

33. hЄnRI RЄI DЄ : Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ F.

Ὄπ. ✠ IЄRUSΆL'ᗰ Є D ChIR'. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 42 $^3/_8$.

34. hЄnRI RЄI DЄ. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ ἀστήρ.

Ὄπ. ✠ IЄRVSΆL'ᗰ Є D' ChIPR. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 43 $^3/_4$.

35. hЄnRI RЄI DЄ. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ σταυρός.

Ὄπ. ✠ IЄRUSΆL'ᗰ Є D' ChIPR'. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 41 $^3/_8$.

36. ✠ hЄnRI : RЄI : DЄ. Σταυρός· ἐν ἑκάστῃ δὲ τούτου γωνίᾳ σφαιρίδιον.

Ὄπ. ✠ IRL'ᗰ Є D' ChIPR'. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. — Κρᾶμα. *Δηνάριον*.

Ὁ Ἐρρῖκος ἀνακτήσας τὸν ἁρπαγέντα θρόνον ἐτροποποίησε

τὴν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς πρώτης περιόδου τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὑπάρχουσαν εἰκόνα τοῦ καθημένου βασιλέως, ἀπεμιμήθη δὲ τὴν ἐν τοῖς γιλιάτοις τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως Καρόλου τοῦ Β'. καὶ Ροβέρτου, τὰ ὁποῖα ἔχαιρον μεγάλην ὑπόληψιν εἰς τὸ ἐν Ἀνατολῇ ἐμπόριον. Ἐν δὲ τῷ ὄπισθεν διετήρησε τὸν σταυρὸν τῆς Ἱερουσαλήμ, ὃν πρῶτος ὁ Ἀμάλριχος ἐνεχάραξεν ἐπὶ τῶν ἑαυτοῦ νομισμάτων.

ΟΥΓΩΝ Δ'.

(1324—1358).

37. HVGVE RCI DE. Ὁ βασιλεὺς ἀντωπὸς φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ καθήμερος ἐπὶ θρόνου, οὗτινος οἱ πόδες παριστῶσι τὸ πρόσθιον λέοντος· κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ σκῆπτρον, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ Β.

Ὄπ. ✠ IERVSHL'M E DE ChIPR'. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 88 $^1/_4$.

38. hVGVE REI DE. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ μὲν B̊, πρὸς δεξιὰ δὲ μικρὸς σταυρός.

Ὄπ. ✠ IERVSHL'M E D ChIPR'. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 84 $^3/_8$.

39. hVGVE REI DE. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ Ċ.

Ὄπ. ✠ IERVSHL'M E D'ChIPRE. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 86 $^7/_8$.

40. hVGVE REI DE. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ μὲν B, πρὸς δεξιὰ δὲ σφαιρίδιον.
Ὄπ. ✠ IERVSAL'M E D'ChIPR. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 44 $^5/_8$.

41. hVGVE REI DE. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ B̊.
Ὄπ. ✠ IERVSAL'M E D' ChIPR'. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 44 $^1/_2$.

42. ✠ hVGVE: REI: DE. Σταυρός· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τούτου γωνίᾳ σφαιρίδιον.
Ὄπ. ✠ IRLM E D' ChIPR. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. — Κρᾶμα. *Δηνάριον*.

ΠΕΤΡΟΣ Α'.

(1358—1369).

43. ✠ PIERE ROI · DE GERVS. Ὁ βασιλεὺς ἀντωπὸς φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ καθήμενος ἐπὶ θρόνου γοτθικοῦ ρυθμοῦ· κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ ξίφος, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον. Παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ πρὸς δεξιὰ θυρεὸς ἐν ᾧ λέων ἀνορθούμενος.
Ὄπ. ✠ ZALEM · E DE ChIPRE. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 76.

44. ✠ PIERE · PAR · LA · GRACE · DE · DIE · ROI · Ὁ βασιλεὺς γενειάτης καὶ ἀντωπός, φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ καθήμενος ἐπὶ πολυτελοῦς θρόνου γοτθικοῦ ρυθμοῦ· κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ ξίφος, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφό-

ρον. Παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ πρὸς δεξιὰ θυρεός, ἐν ᾧ λέων ἀνορθούμενος.

Ὀπ. ✠ DE IERUSALEM : E DE CHIPRE. Σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 88 $^3/_4$.

45. ✠ PIERE PAR LA GRAC' D' DIE ROI. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασιν. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ I.

Ὀπ. ✠ DE IERVSALEM 7 : DE CHIPRE ∘ Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 84 $^5/_8$.

46. ∘∘ PIERE ROI ∘ Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.

Ὀπ. ✠ DE IERUSALEM : E DE CHIPRE. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 40 $^7/_8$.

47. PIERE ROI D. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.

Ὀπ. ✠ IERUSALEM E DE CHIPRE. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 38 $^1/_4$.

48. PIER + + ROI DE + Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.

Ὀπ. ✠ DE IERVSALEM· 7· D CHIPRE. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 43 $^3/_8$.

49. ✠ PIERE + RE + Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.

Ὀπ. ✠ D'IERUZALEM E D'CHIPRE. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 42 $^3/_4$.

Ὁ υἱὸς τοῦ Πέτρου Α', ὁμώνυμος ὢν τῷ πατρί, ἐβασίλευσεν ἀμέσως μετ' αὐτόν· ἐπειδὴ δὲ τὰ νομίσματα ἀμφοτέρων τῶν βασιλέων τούτων φέρουσι τὸ αὐτὸ ὄνομα, εἶναι δυσχερὲς νὰ σαφηνισθῇ τίνα ἐξ αὐτῶν ἀνήκουσιν εἰς Πέτρον τὸν Α' καὶ

τίνα εἰς Πέτρον τὸν Β'. Οἱ κκ. de Mas-Latrie καὶ de Rozière, πραγματευθέντες τὸ ζήτημα, εἰς οὐδὲν ὁριστικὸν συμπέρασμα κατέληξαν, ὁ δὲ κ. de Vogüé ἓν μὲν νόμισμα, λατινικὴν φέρον ἐπιγραφήν, ἀποδίδει δημοσιεύσας εἰς Πέτρον τὸν Β', περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἁπάντων τῶν γαλλικὰς φερόντων ἐπιγραφὰς ἀποφαίνεται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς Πέτρον τὸν Α'. Καθ' ἡμᾶς εἶναι εὐχερὴς ἡ διάκρισις· Πέτρος ὁ Α', ὢν ἔτι κόμης τῆς Τριπόλεως, συνέστησε τὸ τάγμα τοῦ ξίφους, ἤτοι ἑταιρείαν σκοποῦσαν τὸν κατὰ τῶν ἀπίστων πόλεμον· μετὰ δὲ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ, ἡ ἑταιρεία αὕτη κατέστη ἀληθὲς ἱπποτικὸν τάγμα, διατηρηθὲν καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων βασιλέων, οἵτινες ἐχορήγουν τὰ παράσημα αὐτοῦ εἰς ἄνδρας ἐξαιρετικῆς τιμῆς. Ὁ Πέτρος ἵνα δώσῃ μείζονα ἀξίαν εἰς τὸ τάγμα τοῦτο ἔθετο τὰ παράσημα αὐτοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ σφραγίδι·[1] ἀφ' ἑτέρου δὲ τρέφων ἄσπονδον κατὰ τῶν Μουσουλμάνων μῖσος καὶ ἐργαζόμενος ἀνενδόντως ὅπως διοργανώσῃ νέαν σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἁγίων τόπων, ἵνα μὴ ψυχρανθῇ ἐν αὐτῷ ὁ διολογισμὸς οὗτος, συνείθιζε νὰ φέρῃ ἀνηρτημένον ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ γυμνὸν ξίφος.[2] Παρατηροῦμεν λοιπὸν ὅτι τὰ νομίσματα τὰ φέροντα τὸ ὄνομα Πέτρος διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας, καὶ εἰς τὰ μὲν ἐξ αὐτῶν παρίσταται ὁ βασιλεὺς κρατῶν ξίφος, εἰς ἄλλα δὲ κρατῶν σκῆπτρον. Ἐπειδὴ δὲ εἰς οὐδενὸς ἄλλου βασιλέως τὰ νομίσματα εἰκονίζεται ὁ βασιλεὺς κρατῶν ξίφος, ἀλλὰ πάντοτε σκῆπτρον, δικαιούμεθα, πέποιθα, πληρέστατα ἀποδίδοντες τὰ φέροντα τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως μετὰ ξίφους εἰς Πέτρον τὸν Α', τὰ δὲ παριστῶντα τὸν βασιλέα μετὰ σκήπτρου εἰς Πέτρον τὸν Β'.

[1] Mas-Latrie, Biblioth. de l'École des chart. Ire série. T. V, p. 421.

[2] Pagano, Delle imprese e del dominio dei Genovesi nella Grecia, σελ. 223.

ΠΕΤΡΟΣ Β'.

(1369—1382).

50. ✠ PIЄRЄ PAR LA GRAЄЄ D DIЄ RO. Ὁ βασιλεὺς ἀντωπὸς φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ καθήμενος ἐπὶ θρόνου· κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ σκῆπτρον, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον. Παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ πρὸς δεξιὰ θυρεὸς ἐν ᾧ λέων ἀνορθούμενος.

Ὀπ. ✠ D IЄRUSALЄM Є DЄ ЄhIPRЄ. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 88 $^3/_4$.

51. ✠ PIЄRЄ PAR LA GRAЄЄ D DIЄ RO. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ D.

Ὀπ. ✠ DЄ IЄRVSALM Є D' ЄhIPR: Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 87 $^1/_4$.

52. ✠ PIЄRЄ PAR LA GRAЄЄ D DIЄ. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ R.

Ὀπ. ✠ DЄ IЄRUSALЄM Є DЄ ЄhIPR: Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 81 $^3/_4$.

53. PIЄRЄ ROI. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.

Ὀπ. ✠ IЄRUSALЄM Є D' ЄhIPR. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 43 $^1/_2$.

54. PIЄRЄ R. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.

Ὀπ. ✠ DЄ IЄRUSALЄM Є Єh. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 41 $^5/_8$.

55. ✠ ΓΙΘRΘ ROI. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.
Ὀπ. ✠ D IΘRUSALΘM D' ΘhIPRΘ. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 42 $^1/_2$.

ΙΑΚΩΒΟΣ Α'.

(1382—1398).

56. IHQUE ROI D. Ὁ βασιλεὺς ἀντωπὸς φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ καθήμενος ἐπὶ θρόνου, οὗτινος οἱ πόδες παριστῶσι τὸ πρόσθιον λέοντος· κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ σκῆπτρον, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον.
Ὀπ. ✠ IERUXHLΘM. Θ DΘ h.IPRΘ. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 86 $^3/_4$.

57. IHQVΘ ROI Θ. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.
Ὀπ. ✠ GΘIΘRVXHLΘ..... Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 75 $^1/_2$.

58. IHQVE ROI. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.
Ὀπ. ✠ DΘ IΘRVEHLΘM ∘ ΘhΘPR. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 83.

59. IHQ.I × RO ∘. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.
Ὀπ. ✠ DΘ IΘRU3HLΘM DΘ Θ. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 44 $^5/_8$.

60. ✠ IHQVΘ ROI. DΘ I. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. Ἐν τῷ πεδίῳ ὄπισθεν τῆς οὐρᾶς τοῦ λέοντος δύο σφαιρίδια.

Ὀπ. ✠ Ɑ IƐRV3ΉLƐM : Σταυρός.—Κρᾶμα. *Δηνάριον*.

61. ✠ IΉQVƐ ROI DƐ. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά.

Ὀπ. ✠ I3RV7ΉLM Ɑh. Σταυρός.—Κρᾶμα. *Δηνάριον*.

62. ✠ IΉQVƆ ROI D. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά.

Ὀπ. ✠ Ɑ IƐRV3ΉLƐI. Σταυρός· ἐν τῇ δευτέρᾳ τούτου γωνίᾳ μικρὸς σταυρός. — Κρᾶμα. *Δηνάριον*.

Μέχρι τοῦ 1866 οὐδὲν νόμισμα τοῦ Ἰακώβου Α′ ἦτο γνωστόν· κατ' ἐκεῖνο δὲ τὸ ἔτος πρῶτος ἐγὼ ἐδημοσίευσα τὰ δύο ἄνωθι ὑπ' ἀρ. 56 καὶ 57 γρόσσα καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 59 ἡμίγροσσον μετὰ τριῶν δηναρίων, διαφόρων τῶν ἄνωθι περιγραφέντων[1]. Τούτων ἀναδημοσιεύω ἐνταῦθα τὰ δύο γρόσσα καὶ τὸ ἡμίγροσσον, προστιθεὶς καὶ τὸ ἀπεικόνισμα τοῦ ἑτέρου τῶν γρόσσων ὅπερ τότε εἶχον παραλείψει. Εἶναι δὲ τὰ γρόσσα τοῦ Ἰακώβου Α′ τοσοῦτον σπάνια, ὥστε ἀμφιβάλλω ἂν ὑπάρχωσι καὶ ἐν ἄλλῃ συλλογῇ πλὴν τῆς ἐμῆς.

ΙΑΝΟΣ.

(1398—1432).

63. ✠ IΉNYS · PΉR LΉ GRΉƆƐ · DƐ · DIƐ · ROI'. Ὁ βασιλεὺς ἀντωπὸς φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ καθήμενος ἐπὶ θρόνου· κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ σκῆπτρον, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον. Παρὰ τὸν θρόνον πρὸς δεξιὰ θυρεὸς διῃρημένος εἰς τέσσαρα διαμερίσματα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον κατέχει σταυρός, τὰ δὲ λοιπὰ τρία λέων ἀνορθούμενος.

Ὀπ. ✠ D' IƐRY3ΉLƐM · D' ƆIPRƐ · D' ΉRMƐNI. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος. *Γρόσσον*. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 81.

[1] Rev. Num. 1866, σελ. 128.

64. ✠ IHЯYꙍ PHR LH GRHAG DG DIG ROI. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι.

Ὄπ. ✠ D'IGRVSALGM D' ChIPRG G D'HRMGII. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 84.

65. • IHЯ • VS • PHR. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ἄνευ τοῦ θυρεοῦ. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ S.

Ὄπ. ✠ LH GRHAG • DG • DIG • R.... Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 36 $^3/_4$.

Ὁ κ. de Rozière, ἐκδοὺς ἡμίγροσσόν τι διάφορον τοῦ ἡμετέρου ἀπέδωκεν αὐτὸ ὀρθῶς εἰς τὸν Ἰάνον· ἀλλ' ὁ κ. de Vogüé διὰ τὴν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ παράλειψιν τοῦ τίτλου βασιλέως τῆς Ἀρμενίας, ἀμφισβητεῖ τὴν ἀπόδοσιν καὶ φρονεῖ ὅτι ἀνήκει εἰς Ἰωάννην τὸν Β', εἰς ὃν ἀποδίδει καὶ ἕτερον ἡμίγροσσον ἀνῆκον ἐπίσης εἰς τὸν Ἰάνον[1]. Ἡ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἡμιγρόσσῳ εὐκρινὴς ἀνάγνωσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰάνου, αἴρει μὲν πᾶσαν ἀμφιβολίαν, ἐπιβεβαιοῖ δὲ ὅτι καὶ τὰ ἄλλα δύο ἡμίγροσσα ἀνήκουσιν εἰς τὸν αὐτὸν βασιλέα. Ἡ παράλειψις δὲ τοῦ τίτλου ὡς βασιλέως τῆς Ἀρμενίας οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει, ἐπειδὴ παρελείφθησαν ὡσαύτως, καὶ τοῦτο δι' ἔλλειψιν χώρου, καὶ οἱ λοιποὶ τίτλοι αὐτοῦ, ὡς βασιλέως τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ Κύπρου.

66. ✠ IHЯIS • S • RIO DG. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. Ἐν τῷ πεδίῳ μεταξὺ τῶν δύο ὀπισθίων ποδῶν σύμβολον ἄγνωστον.

Ὄπ. ✠ IGRLM G DG CIP. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Κρᾶμα. *Σεζίνιον*.

67. ✠ IHЯIS ROI D. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά.

Ὄπ. ✠ IGRVSHLGM. Σταυρός. — Κρᾶμα. *Δηνάριον*.

[1] Rev. Num. 1864, σελ. 289 καὶ 290.

68. ✠ IHNOS ROI D. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά.
"Οπ. ✠ IERVSHLE E. Σταυρός. — Κρᾶμα. *Δηνάριον*.
69. ✠ IHNUS ROI DE. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά.
"Οπ. ✠ IERUSHLEM E. Σταυρός.—Κρᾶμα. *Δηνάριον*.
70. ✠ IHNVS ROI DE Ch. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ.
"Οπ. ✠ DE·ChIPRE D ERI. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. — Κρᾶμα. *Δηνάριον*.

ΙΩΑΝΝΗΣ Β'.

(1432—1458).

71. IOHAИES : DEI GRA. Ὁ βασιλεὺς ἀντωπὸς φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ καθήμενος ἐπὶ θρόνου, οὗτινος οἱ πόδες παριστῶσι τὸ πρόσθιον λέοντος· κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ σκῆπτρον, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον.
"Οπ. ✠ HIRLM : ET : CIPRI : REX. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — "Αργυρος.
Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 75.
72. IOHAИES : DEI GRA. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι.
"Οπ. ✠ IHRLM ET CIPRIE : REX. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — "Αργυρος.
Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 73 $^5/_8$.
73. IOHN REX : D. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασιν. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ σύμβολον ἄγνωστον.
"Οπ. ✠ IERUSALEM : E : D : ChIPR. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — "Αργυρος.
Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 67 $^3/_8$.

73[Α]. IEhAN REI. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασιν.

Ὄπ. ✠ IERUSALM E D ChIPR. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 80 5/8.

74. IEhAN REI D. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασιν. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς ἀριστερὰ ῥοδοειδὲς κόσμημα.

Ὄπ. ✠ IERUSALM E D EhIPI. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 79.

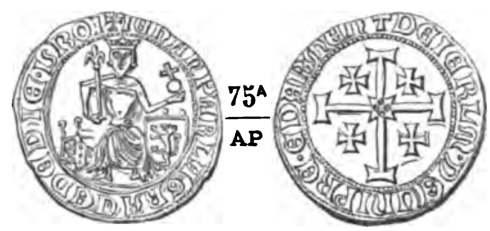
75. IehAN · ROI. Ὁ βασιλεὺς ἀντωπὸς φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ καθήμενος ἐπὶ θρόνου· κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ σκῆπτρον, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς δεξιὰ Ρ, παρὰ δὲ τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως θυρεός, ἐν ᾧ λέων ἀνορθούμενος.

Ὄπ. ✠ D'IERVSALLEM · D'hIPRE. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 74 1/8.

75[Α]. ✠ IEhAN PAR LA GRACE DE DIE · U ROI. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου, παρὰ δὲ τὸν θρόνον πρὸς δεξιὰ θυρεός, ἐν ᾧ λέων ἀνορθούμενος.

Ὀπ. ✠ DЄ IЄRLM · DЄ ЄhIPRЄ · Є D ARMЄN. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 73 $^3/_4$.

75A
AP

76. ✠ IOhAN · PAR LA GRAЄЄ · DЄ · DIЄ · R. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου, παρὰ δὲ τὸν θρόνον πρὸς δεξιὰ θυρεός, ἐν ᾧ λέων ἀνορθούμενος.
Ὀπ. ✠ DЄ IЄRVSALЄM · Є DЄ ЄhI·PRЄ. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 79 $^1/_4$.
77. ✠ IЄhЄM PAR LA GRA. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Ἐν τῷ πεδίῳ πρὸς δεξιὰ P, παρὰ δὲ τὸν θρόνον θυρεός, ἐν ᾧ λέων ἀνορθούμενος.
Ὀπ. ✠ ЄЄ DЄ LIЄ · ROI · D IЄ. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 68 $^3/_8$.
78. ✠ IЄhAN · PAR LA ЄRAЄЄ DЄ DIЄ RO. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου, παρὰ δὲ τὸν θρόνον πρὸς δεξιὰ θυρεός, ἐν ᾧ λέων ἀνορθούμενος.
Ὀπ. ✠ DЄ IЄRUSALЄM · Є DЄ D. . .Є. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 61 $^7/_8$.

Τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 71, 72 καὶ 73 γρόσσα διαφέρουσιν οὐσιωδῶς τῶν λοιπῶν τοῦ Ἰωάννου Β', καὶ κατὰ τὴν τέχνην καὶ κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ διότι ἔχουσι λατινικὰς ἐπιγραφάς. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποδοθῶσι ταῦτα εἰς Ἰωάννην τὸν Α', ἐπειδὴ ὁ σταθμὸς αὐτῶν εἶναι κατὰ πολὺ ἐλάσσων τοῦ προσδιορισθέντος σταθμοῦ κόκκων 90 $\frac{22}{1000}$, ὅσον ἔπρεπε νὰ ἕλκωσιν ἂν ἀνῆκον εἰς ἐκεῖνον· πρὸς δὲ διότι ὁ ἐν τῷ ὄπισθεν αὐτῶν ὑπάρχων σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλὴμ παρουσιάζεται κατὰ πρῶτον ἐν τοῖς νομίσμασι τοῦ ἅρπαγος Ἀμαλρίχου, καὶ τέλος διότι ἡ τροποποίησις τῆς εἰκόνος τοῦ καθημένου βασιλέως κατὰ μίμησιν τῶν γιλιάτων τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως ἐγένετο ἐν τῇ δευτέρᾳ περιόδῳ τῆς βασιλείας τοῦ Ἐρρίκου Β'. Ὁ κ. de Mas-Latrie ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰωάννης Β' ἔκοψε τὰ νομίσματα ταῦτα μιμηθεὶς τὰ γρόσσα τοῦ Οὔγωνος Δ', ὅπως ἐξαπατήσῃ τοὺς Γενουηνσίους ἀπαιτοῦντας τὴν πληρωμὴν τοῦ ὀφειλομένου αὐτοῖς φόρου εἰς παλαιὰ νομίσματα· ἀλλ' οἱ Γενουήνσιοι, ἐννοήσαντες τὸν δόλον, ἐν τῇ ἀνανεώσει τῆς συνθήκης ἀπήτησαν ἵνα ἡ πληρωμὴ γίνηται εἰς παλαιὰ γνήσια νομίσματα[1]. Ὁ δὲ κ. de Vogüé προστίθησιν ὅτι ἡ εὐφυὴς αὕτη ἐξήγησις ἐπιβεβαιοῦται διὰ τῆς ἀνευρέσεως τῶν νομισμάτων, ἐν οἷς φαίνεται ὅτι πρὸς ἐντελεστέραν ἀπομίμησιν τῶν γρόσσων τοῦ Ἐρρίκου Β' καὶ Οὔγωνος Δ' παρελείφθη καὶ ὁ τίτλος τοῦ Ἰωάννου ὡς βασιλέως τῆς Ἀρμενίας[2]. Παρατηροῦμεν ὅμως ὅτι ἐν τῇ ἀνανεωθείσῃ συνθήκῃ τῷ 1445[3] γίνεται μνεία βυζαντίων καὶ οὐχὶ γρόσσων, ἀλλὰ καὶ περὶ γρόσσων ἂν προέκειτο, ἡ ρήτρα ἐτέθη οὐχὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰωάννης Β' παρεχάραξε τὸν τύπον τῶν νομισμάτων τοῦ Ἐρρίκου Β' καὶ

[1] Biblioth. de l' École des chart. Ire. Série, Τόμ. V.

[2] Rev. Num. 1864, σελ. 290.

[3] De Mas-Latrie, Histoire de l' île de Chypre, Τόμ. Γ', σελ. 29—30.

Οὔγωνος Δ', ἀλλ' ἐπειδή, ὡς ὑπεδείχθη ἀνωτέρω, ἡ ἀπὸ Ἰακώβου τοῦ Α' ἀρξαμένη ἐλάττωσις τοῦ σταθμοῦ τῶν νομισμάτων εἶχε προβῆ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Β', διὸ καὶ οἱ Γενουήνσιοι ἀπήτησαν ἵνα ἡ πληρωμὴ γίνεται εἰς παλαιὰ νομίσματα.

ΚΑΡΛΟΤΤΑ.

(1458—1464).

79. ✠ CHRIOTH·DI GRH RCGNH. Θυρεὸς ἔχων ἐπικείμενον στέμμα καὶ διῃρημένος εἰς τέσσαρα διαμερίσματα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον καὶ τέταρτον κατέχει ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον λέων ἀνορθούμενος.
   Ὄπ. ✠ IERUSEHIM : E. D... RI. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
   Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 62 $^1/_2$.

80. ✠ CHRLOTH DI GRH·RCGNH. Θυρεὸς ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι.
   Ὄπ. ✠ IERUSΩHIM·E D ChIPR. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.
   Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 69 $^1/_2$.

Οὐδὲν τῆς Καρλόττας νόμισμα ἦτο γνωστὸν μέχρι τοῦ 1866, ὅτε ἐδημοσίευσα ἐγὼ πρῶτος τὸ ἄνωθι ὑπ' ἀρ. 79 γρόσσον [1], τὸ ὁποῖον ἀναδημοσιεύω καὶ ἐνταῦθα ἵνα κεῖνται παρ' ἀλλήλοις τὰ δύο μέχρι τοῦδε γνωστὰ νομίσματα τῆς βασιλίσσης ταύτης, ἅτινα σπανιώτατα ὄντα ἀγνοῶ ἂν κέκτηται καὶ ἄλλη συλλογὴ πλὴν τῆς ἐμῆς.

[1] Rev. Numism. 1866, σελ. 128.

ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ Ο ΕΚ ΣΑΒΑΥΔΙΑΣ

ΣΥΖΥΓΟΣ ΤΗΣ ΚΑΡΛΟΤΤΑΣ

(1458—1463).

81. ✠ LODUUIQUS : DQI : GRHQIH : RQX. Ὁ βασιλεὺς ἀντωπὸς φέρων ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ καθήμενος ἐπὶ θρόνου· κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ σκῆπτρον, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον.

"Οπ. ✠ IQRUSHIQ : QIPRI : QT HRQI. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἑνετ. 64 $^1/_8$.

82. ✠ LODUUIQUS : DQI : GRHQIH : RQX. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.

"Οπ. ✠ IQRUSHIQ : QIPRI QT : HRQIQI. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἑνετ. 68 $^1/_4$.

83. LUDOUIQUS DQ G RQX. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου.

"Οπ . . . . HLQ : QIPRI · QT · H . . . Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἑνετ. 72 $^3/_4$.

84. LVDOVIQVS · DQI · GRHQIH · RQ-X. Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Ἐν τῷ πεδίῳ S — G.

"Οπ. · · · HLQQ · QIPRI · QT · HRQQQI. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἑνετ. 57.

85. . . DOUIC . . S · QQI . . . HQIH . . . Ὁ βασιλεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου, παρὰ δὲ τὸν θρόνον πρὸς δεξιὰ θυρεὸς διῃρημένος εἰς τέσσαρα διαμερίσματα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον κατέχει σταυρός, τὰ δὲ λοιπὰ τρία λέων ἀνορθούμενος. Ἐν

τῷ μέσῳ πρόσημον, ἐν ᾧ ὁ ἀριθμὸς 1, ἐν δὲ τοῖς ἄκροις τέσσαρα ἄλλα πρόσημα, ἐν οἷς ὁ ἀριθμὸς 9.

Ὀπ. ✠ IЄRUSALM · CIPRI ЄT · ΆRMЄNIЄ. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετικοὺς 74 1/8.

ΙΑΚΩΒΟΣ Β'.

(1464—1473).

86. ⁝ IΆC ◦◦ O ◦◦ BS ◦ DЄI G. Ὁ βασιλεὺς ἔφιππος πρὸς δεξιά· εἶναι ἐστεμμένος καὶ κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ ξίφος, τῇ δὲ ἀριστερᾷ τὰς ἡνίας τοῦ ἵππου.

Ὀπ. ✠ ⁝ R ⁝ IЄRVS ⁝ CIPRI ⁝ ЄT ΆRMIΆ ⁝ Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 68 5/8.

87. IA ⁝ COB ⁝ ⁝ DЄI ⁝ G ⁝ Ὁ βασιλεὺς ἔφιππος ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι. Ὑπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἵππου R.

Ὀπ. ✠ ⁝ R ⁝ IЄRVS ⁝ CIPRI ⁝ ЄT ⁝ ΆR ◦ M ◦ Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 54 7/8.

88. ✠ ◦ IΆCOB ◦ S ◦ DЄI ◦ GR ◦ IЄR ◦ Κεφαλὴ ἐστεμμένη τοῦ βασιλέως πρὸς δεξιά.

Ὀπ. ✠ ◦ R ◦ IЄRVS ⁝ CIPRI ⁝ ЄT ΆRMIΆ ◦ Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Ἡμίγροσσον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 26 1/2.

Περιγραφὴν τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἡμιγρόσσου ἐδημοσίευσεν ὁ κ. de Vogüé [1], ἀλλ' αὕτη δὲν εἶναι ἀκριβὴς καὶ δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τὸ ὑπ' ἐκείνου δημοσιευθὲν εἶναι διάφορον τοῦ ἡμετέρου. Γινώσκω ὅμως θετικῶς ὅτι ὁ κ. de Vogüé

[1] Rev. Num. 1864, σελ. 292.

εἶχεν ἴδει αὐτὸ τὸ ἡμέτερον νόμισμα ἐν Κύπρῳ καὶ προσεπάθησε μὲν ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκτήσῃ, βραδύτερον δὲ τοῦτο περιῆλθεν εἰς τὴν ἐμὴν κατοχήν.

89. ✠ · IHAOBUS : DЄI : GRHSIH : RЄX. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά.

Ὀπ. ✠ IЄRUSHLЄM : CIPRI : HRMЄNIЄ. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Χαλκός. *Σεζίνιον.*

90. ✠ IHAUS · DЄI · RЄ · X · Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά.

Ὀπ. ✠ IЄRSLЄM · CIII. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Χαλκός. *Σεζίνιον.*

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΟΡΝΑΡΟΥ ΚΑΙ ΙΑΚΩΒΟΣ Γ'.

(1473—1475).

91. ✠ KHTЄRIN : D : G : R : IRM : : CP. Θυρεὸς ἔχων ἐπικείμενον στέμμα καὶ διῃρημένος εἰς τέσσαρα διαμερίσματα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον κατέχει σταυρός, τὰ δὲ λοιπὰ τρία λέων ἀνορθούμενος.

Ὀπ. ✠ IHAOBS : D : G : R : IRM : CIP : H : I : Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἑνετ. 53 $^7/_8$.

Ὁ Ἰάκωβος Γ'. ἐγεννήθη μῆνάς τινας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός, ἀπεβίωσε δὲ τῷ 1475 πρὶν ἢ συμπληρώσῃ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας του· κατὰ τὸ βραχὺ δὲ τοῦτο διάστημα ἡ Αἰκατερίνα Κορνάρου ὡς ἐπίτροπος τοῦ υἱοῦ ἔκοψε τὸ ἄνωθι γρόσσον, ἐπιγράψασα καὶ τὸ ἑαυτῆς ὄνομα. Τοῦ γρόσσου τούτου ἐδημοσίευσα μόνον τὴν περιγραφὴν τῷ 1866 [1], νῦν δὲ ἀναδημοσιεύω αὐτὴν ἐπισυνάπτων καὶ τὸ ἀπεικόνισμα.

[1] Rev. Num. 1866, σελ. 129.

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΟΡΝΑΡΟΥ.

(1475—1489).

92. ✠ KHTGRIN ∘ O ⁝ GR ∘ IRM ⁝ G...AR. Θυρεὸς ἔχων ἐπικείμενον στέμμα καὶ διῃρημένος εἰς τέσσαρα διαμερίσματα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον κατέχει σταυρός, τὰ δὲ λοιπὰ τρία λέων ἀνορθούμενος. Ἐν τῷ μέσῳ πρόσημον ἐν ᾧ ὁ ἀριθμὸς 9, ἐν δὲ τοῖς ἄκροις τέσσαρα ἄλλα πρόσημα ἐν οἷς Θ.

Ὄπ. ✠ R ⁝ IGRVS ⁝ GIPRI ⁝ GΓ HRMIH ⁝ Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἑνετ. 41 $^1/_4$.

93. ✠ K.....N ⁝ O ⁝ G ⁝ R ⁝ IRM ⁝ GP ⁝ AR. Θυρεὸς ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι.

Ὄπ. ✠ ⁝ R ⁝ IGRVS ⁝ GIPRI ⁝ GT HRMIH ⁝ Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἑνετ. 48 $^3/_8$.

94. ✠ ··AIGR··EN RE··A REN. Ἡ βασίλισσα ἀντωπὸς φέρουσα ἐν τῇ κεφαλῇ στέμμα καὶ πέπλον, καθημένη δ' ἐπὶ θρόνου· κρατεῖ τῇ δεξιᾷ σκῆπτρον, τῇ δὲ ἀριστερᾷ σφαῖραν σταυροφόρον. Ἐν τῷ μέσῳ δύο πρόσημα καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τούτων Λ, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ Ι, ἐν δὲ τοῖς ἄκροις τέσσαρα ἄλλα πρόσημα ἐν οἷς Θ.

Ὄπ. ✠ IERVMVS···RI ∘ ET··AA. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Ἄργυρος.

Γρόσσον. Ζυγίζει κόκκους ἑνετ. 42 $^3/_8$.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

ΑΝΕΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ.

95. ✠ · S · DE CHIPRE + Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. Ὀπ. ✠ · S · DE IERVSALM. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Κρᾶμα. *Δηνάριον.*

96. ✠ S DE CHIPRE · N. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. Ὀπ. ✠ S DE IERVSALEM. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Κρᾶμα. *Δηνάριον.*

97. ✠ S · D IERVSALEM: Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. Ὀπ. ✠ S D IERVSALEM D. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Κρᾶμα. *Δηνάριον.*

98. ✠ S DE IERVSAM. Λέων ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. Ὀπ. ✠ S DE IERVSALI. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. — Κρᾶμα. *Δηνάριον.*

Οἱ βασιλεῖς ὧν δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε δηνάρια εἶναι Πέτρος ὁ Α′ καὶ Β′, Ἰωάννης ὁ Β′ καὶ οἱ τούτῳ ἑπόμενοι, πάντων δὲ τῶν λοιπῶν εἶναι γνωστὰ δηνάρια, φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως ἑκάστου εἰς ὃν ἀνήκουσιν. Τὰ ἄνωθι ἄνευ ὀνόματος βασιλέως δηνάρια, ἐκ τῆς τέχνης κρίνοντες, δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἐκόπησαν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Β′ ἢ ὑπό τινος τῶν διαδόχων αὐτοῦ· κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λοιπὸν ἐκόπησαν εἴτε ὑπὸ Πέτρου τοῦ Α′ εἴτε ὑπὸ Πέτρου τοῦ Β′.

ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ.

99. ✠ CIVIT · FAMAG. Πύλη ὡς ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς Γενούης.

Ὀπ. ✠ DVX · IANVEN · Σταυρός. — Κρᾶμα. *Δηνάριον.* Ζυγίζει κόκκους ἑνετ. 10 $^3/_8$.

Οἱ Γενουήνσιοι, κυριεύσαντες τὴν Ἀμμόχωστον ἐπὶ Πέτρου τοῦ Α′ τῷ 1373, ἐκράτησαν αὐτῆς μέχρι τοῦ 1464 ὅτε ἀνεκτήθη καὶ πάλιν ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ Β′. Τὸ νόμισμα τοῦτο λοιπὸν ἐκόπη ὑπὸ τῆς ἀποικίας τῶν Γενουηνσίων ἐν Ἀμμοχώστῳ κατὰ τὸ σύστημα τῶν δηναρίων τῶν βασιλέων τῆς Κύπρου. Ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ σταθμοῦ, τὸ νόμισμα τοῦτο δὲν φαίνεται ἀρχαιότερον τῆς βασιλείας τοῦ Ἰάνου, πιθανώτερον μάλιστα θεωροῦμεν αὐτὸ κοπὲν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Β′. Δύο ἄλλα τοιαῦτα νομίσματα ἐδημοσιεύθησαν πρότερον τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ κ. de Koehne [1], τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Promis [2], ἀλλὰ τὸ ἄνωθι περιγραφὲν ἔχει τινὰ διαφορὰν τῶν δύο προεκδοθέντων.

ΕΝΕΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ.

Συνεπείᾳ τῆς ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης Κορνάρου τῷ 1489 γενομένης παραχωρήσεως τῆς Κύπρου ἡ ἐνετικὴ πολιτεία ἔλαβε κατοχὴν τῆς νήσου καὶ ἐνέμετο αὐτὴν μέχρι τοῦ 1571, ὅτε κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Καθ' ὅσον ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐγγράφων τοῦ νομισματοκοπείου τῆς Ἑνετίας τὸ πρῶτον ἐκόπησαν ἐν Ἑνετίᾳ νομίσματα διὰ τὴν Κύπρον τῷ 1553 [3]· τοῦτο δὲ ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν νομισμάτων, διότι τὸ ἀρχαιότερον τῶν γνωστῶν εἶναι τὸ δηνάριον ἢ χαλκίον (carzia) τοῦ Μαρκαντωνίου Τριβιζάνου, δουκεύσαντος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1553 μέχρι τοῦ 1554. Ὁ La-

[1] Berliner Blätter für Münz-Siegel-und Wappenkunde Τόμ. Β′, σελ. 192, πίν. XIX, ἀρ. 1.

[2] Monete di zecche italiane inedite o corrette. Torino, 1867, σελ. 35—38, πίν. II, ἀρ. 23.

[3] Lazari, Le monete dei possedimenti veneziani di oltremare e di terraferma, σελ. 123.

zari ἐγνώριζε δηνάρια μόνον τῶν δουκῶν Φραγκίσκου Βενερίου καὶ Ἱερωνύμου Πριόλου, μετὰ ταῦτα δ' ἀνευρέθησαν καὶ τὰ τοῦ Μαρκαντωνίου Τριβιζάνου καὶ Λαυρεντίου Πριόλου. Ἐνταῦθα δημοσιεύω τὸ δηνάριον τοῦ Πέτρου Λωρεδανοῦ καὶ διάφορα σεζίνια τοῦ αὐτοῦ δουκός.

ΠΕΤΡΟΣ ΛΩΡΕΔΑΝΟΣ.

(1567—1570).

100. ✠ PETRVS · LAVREDA · DVX. Σταυρὸς ἔχων ἐν ταῖς γωνίαις ἀκτῖνας ρομβοειδεῖς.

Ὀπ. ✠ S · MARCVS · VENETVS. Ὁ λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. — Κρᾶμα.

Δηνάριον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 7 $^1/_4$.

101. ✠ PETRVS · LAVRETA · DVX. Σταυρὸς ἔχων ἐν ταῖς γωνίαις ἀκτῖνας ρομβοειδεῖς.

Ὀπ. ✠ SANCTVS MARCVS VENET. Ὁ λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου περιβαλλόμενος τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης καὶ ἀνορθούμενος πρὸς ἀριστερά. — Κρᾶμα.

Σεζίνιον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 40 $^1/_2$.

102. ✠ PETVS · LAVREDA · DVX. Σταυρὸς ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασιν.

Ὀπ. ✠ SANCTVS MARCVS VENET. Λέων ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι. — Κρᾶμα.

Σεζίνιον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 41 $^1/_2$.

103. ✠ PETRVS · LAVRED · DVX. Σταυρὸς ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασιν.

Ὀπ. ✠ SANCTVS MARCVS VENET. Λέων ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασιν. — Κρᾶμα.

Σεζίνιον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 40 $^1/_2$.

104. ✠ · PETRI · LAVREDA · DVX · Σταυρὸς ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασιν.

῞Οπ. ✠ SANCTVS MARCVS VENET. Λέων ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασιν. — Κρᾶμα.

Σεζίνιον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 40 $^1/_8$.

105. ✠ PET · LAVREDA · DVX · VEN. Σταυρὸς ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασιν.

῞Οπ. ✠ SANCTVS MARCVS VENET. Λέων ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασιν. — Κρᾶμα.

Σεζίνιον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 40 $^3/_8$.

106. ✠ PET · LAVREDA DVX · VENET. Σταυρὸς κεκοσμημένος κατὰ τὰ ἄκρα ἑκάστου βραχίονος διὰ τριῶν σφαιριδίων· ἐν ἑκάστῃ δὲ γωνίᾳ τοῦ σταυροῦ ἀκτὶς καὶ ὑπὲρ αὐτὴν σφαιρίδιον.

῞Οπ. ✠ SANCTVS MARCVS VENET. Λέων ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις νομίσμασι. — Κρᾶμα.

Σεζίνιον. Ζυγίζει κόκκους ἐνετ. 36 $^3/_4$.

Ὡς παρετηρήσαμεν ἐν τῷ περὶ δηναρίων κεφαλαίῳ, τὰ νομίσματα ταῦτα ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἐρρίκου τοῦ Β' καὶ Οὔγωνος τοῦ Δ' ἐζύγιζον κόκκους ἐνετικοὺς 15 $\frac{3}{1000}$, ἐν ἑκάστῃ δὲ λίτρᾳ περιείχοντο δύο οὐγκίαι καὶ ἡμίσεια καθαροῦ ἀργύρου. Παρετηρήσαμεν προσέτι ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρξατο βαθμηδὸν ἐλαττούμενος ὁ ἐν αὐτοῖς περιεχόμενος ἄργυρος, ἠλαττοῦτο δ' ὡσαύτως καὶ ὁ σταθμὸς αὐτῶν. Ἐπὶ ἐνετοκρατίας ὁ μὲν τεθεσπισμένος σταθμὸς τῶν δηναρίων ἦτο κόκκων ἐνετικῶν 10, ἐν ἑκάστῳ δὲ μάρκῳ, συγκειμένῳ ἐκ κόκκων 4608, περιείχοντο μόνον κόκκοι 468 καθαροῦ ἀργύρου, δηλαδὴ οὐδὲ τὸ δωδέκατον, ὥστε τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος κερμάτια εἶχον καταντήσει πραγματικῶς χαλκία. Τῶν δουκῶν Μαρκαντωνίου Τριβιζάνου, Φραγκίσκου Βενερίου, Λαυρεντίου καὶ Ἱερωνύμου Πριολῶν τὰ δηνάρια ἔχουσιν ἀκριβὲς τὸ νενομισμένον βάρος, τὸ τοῦ

Πέτρου Λωρεδανοῦ ὅμως ζυγίζει μόνον κόκκους 7 $^1/_4$, ἔτι δὲ πλέον ἠλαττώθη ὁ σταθμὸς ἐν τοῖς σεζινίοις τοῦ αὐτοῦ δουκός, ὧν ἕκαστον ἠδύνατο ἓξ δηνάρια. Ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὰς δεινὰς περιστάσεις, εἰς ἃς εἶχε περιέλθει ἡ ἐνετικὴ πολιτεία ἐπὶ Πέτρου τοῦ Λωρεδανοῦ, καὶ τὴν μεγάλην ἀνάγκην ἣν εἶχε χρημάτων διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Κύπρου, εὐκόλως δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ μὲν διὰ τίνα λόγον ἠλαττώθη ὁ σταθμὸς τῶν νομισμάτων, τὸ δὲ διατὶ ἀντὶ δηναρίων ἐκόπησαν σεζίνια, ἅ τινα ὡς μεγαλείτερα νομίσματα ἐν τῇ κατασκευῇ ἀπέφερον καὶ πλειότερον κέρδος· διὰ τοῦτο δὲ τὰ μὲν δηνάρια τοῦ Λωρεδανοῦ εἶναι σπανιώτατα, ὥστε καὶ τὸ ἄνω περιγραφὲν εὕρηται μοναδικὸν ἐν τῇ ἐμῇ συλλογῇ, κοινότατα δὲ εἶναι τὰ σεζίνια.

Ὁ Lazari δὲν συμπεριλαμβάνει τὰ σεζίνια μεταξὺ τῶν νομισμάτων τῆς Κύπρου, διότι πρὸ αὐτοῦ πάντες οἱ περὶ τὰ ἐνετικὰ νομίσματα ἀσχολούμενοι κατέτασσον τὰ νομίσματα ταῦτα ἐν τῇ σειρᾷ τῶν διὰ τὴν Ἑνετίαν κοπέντων νομισμάτων. Κατὰ τὸ ἔτος 1856 ἔλαβον ἐκ Κύπρου 1000 περίπου σεζίνια εὑρεθέντα ἐκεῖσε, τότε δὲ πρῶτος ἐγὼ ὑπέδειξα τοῖς Ἑνετοῖς νομισματολόγοις ὅτι τὰ νομίσματα ταῦτα ἀναγκαίως ἐκόπησαν διὰ τὴν Κύπρον· ἔκτοτε λοιπὸν κατατάσσονται μὲν ὑπὸ πάντων ἐν τοῖς κυπριακοῖς νομίσμασιν, ἀλλ' ἄλλοι ὀνομάζουσιν αὐτὰ ἁπλῶς carzie, ἄλλοι δὲ carzie quadruple, ἀγνοοῦντες ὅτι εἶναι σεζίνια ἤτοι ἑξαπλᾶ δηνάρια, κοπέντα κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν Κύπρῳ νομισματικὸν σύστημα. Εἰς συμπλήρωσιν τῶν ἄνω ῥηθέντων σημειούσθω ὅτι ἐν τοιαύτῃ πληθύϊ σεζινίων μοναδικὰ εὑρέθησαν τὰ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθμὸν 105 καὶ 106 περιγραφέντα, τρία δὲ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ 101.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

ΚΟΠΕΝΤΑ ΕΝ ΑΜΜΟΧΩΣΤῼ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ.

Πλησιάζομεν ἤδη εἰς τὸ τέρμα τῆς φραγκοκρατίας. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς Λευκωσίας ἤρξατο κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1570 ἡ ἀξιομνημόνευτος καὶ τρομερὰ πολιορκία τῆς Ἀμμοχώστου, ἥτις διήρκεσε μέχρι τῆς 4 Αὐγούστου τοῦ ἑπομένου ἔτους 1571. Οἱ πολιορκούμενοι ἀντέστησαν μετ' ἀπαραδειγματίστου ἡρωϊσμοῦ, ἀλλ' ἀνωφελῶς, ἀναγκασθέντες ἐπὶ τέλους νὰ παραδοθῶσιν. Ὁ φρούραρχος τῆς Ἀμμοχώστου Μαρκαντώνιος Βραγαδῖνος, ὅστις μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως ὑπέστη παρὰ τὰς συνθήκας τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ἐκδαρεὶς ζῶν, ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἔκοψε διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ στρατοῦ νομίσματα χαλκᾶ ἔχοντα τὴν ἀξίαν βυζαντίου. Τὰ νομίσματα ταῦτα γνωστὰ καὶ πρότερον ὄντα περιεγράφησαν καὶ ὑπὸ τοῦ Lazari, πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῶν ἤδη γνωστῶν δημοσιεύομεν ἐνταῦθα δύο ἀνεκδότους ποικιλίας.

107. PRO ⸆ REGNI ⸆ CYPRI ⸆ PRAESIDIO. Ὁ πτερωτὸς λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου περιβαλλόμενος τὴν κεφαλὴν ὑπὸ στεφάνης καὶ καθήμενος πρὸς ἀριστερά, κρατῶν δὲ διὰ τῶν δύο ἐμπροσθίων ποδῶν τὸ εὐαγγέλιον. Κάτωθι αὐτοῦ ⸆ 1570 ⸆.

Ὀπ. VENETORV — FIDES ⸆ INVI — OLABILIS — BISANTE. Ἄνω τῆς ἐπιγραφῆς Ἐρωτιδεὺς ἱπτάμενος πρὸς δεξιά, κάτωθι δὲ ⸆ I ⸆. — Χαλκός.

108. ⸆ PRO ⸆ REGNI ⸆ CYPRI ⸆ PRESSIDIO. Ὁ πτερωτὸς λέων τοῦ ἁγίου Μάρκου ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ νομίσματι· κάτωθι δ' αὐτοῦ ⸆ 1570 ⸆.

Ὀπ. ⸆ VENETORV ⸆ — FIDE ⸆ INVI — OLABILIS—

▲ BISANTE. Ἄνω τῆς ἐπιγραφῆς Ἐρωτιδεὺς ἱπτάμενος πρὸς δεξιά, κάτωθι δὲ ▲ I ▲ F ▲. — Χαλκός.

Ὁ ἐν τῷ ὄπισθεν ἄνωθι τῆς ἐπιγραφῆς ἱπτάμενος Ἔρως σχέσιν ἔχει πρὸς τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις τῆς νήσου Κύπρου, ἔνθα μεγάλως ἐλατρεύετο ἡ Ἀφροδίτη ἔχουσα εἰς διαφόρους πόλεις ναοὺς καὶ ἰδίως ἐν Πάφῳ καὶ Ἀμαθοῦντι.

MONNAIES INEDITES

DU

ROYAUME DE CHYPRE

AU MOYEN AGE

MONNAIES INEDITES

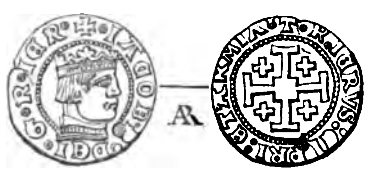
DU

ROYAUME DE CHYPRE

AU MOYEN AGE

PAR

P. LAMBROS

ATHÈNES

IMPRIMERIE DU JOURNAL DES DÉBATS

41, RUE DE SAINT NICODEMES—RUE DE VICTOIRE, 18

1876

Ce mémoire a été inséré dans le deuxième volume de la Bibliothèque du Moyen Age de Mr C. N. Sathas, qui a paru à Venise en 1873 ; quelques exemplaires ont été tirés à part avec un titre spécial.

En publiant de nouveau mon travail j'exprime tout d'abord mes remerciements au savant académicien Mr Adrien de Longpérier pour les bienveillantes appréciations qu'il a bien voulu faire de mes travaux, et surtout pour le compte-rendu developpé qu'il a donné de ce que je publie aujourd'hui dans la Séance du 27 Juin de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.

Dans cette nouvelle édition j'ai ajouté deux monnaies inédites de Jean II avec les dessins, et une traduction française. Cette édition est encore plus exacte que la première parceque les inscriptions des monnaies figurent dans le texte en fac-simile. Les poinçons des lettres ont été fabriqués tout exprès à Paris.

Au siècle passé on ne connaissait que deux monnaies des rois Francs de Chypre, toutes les deux en or ; l' une figure dans l' histoire de Chypre de Reinhard[1], l' autre, frappée par Hugues III, a été publiée par Pellerin[2], qui l'a par erreur attribuée à Henri, empereur Français de Constantinople. Vers le commencement de ce siècle, le Danois Münter[3] a publié quatre autres monnaies de Chypre, et après lui Buchon dans sa description des monnaies de Chypre connues jusqu'à ce jour, les a publiées de nouveau en 1840[4] mais il n' en a décrit pour sa part que trois d'inédites. Mr de Mas Latrie[5] qui s'est appliqué de nouveau à l'étude des monnaies Chypriotes, n'a ajouté aucune monnaie à celles qui étaient dejà connues. Enfin Mr de Rozière, ayant recueilli toutes les monnaies des rois de Chypre

[1] Vollständige Geschichte von Kypern. Vol. I. p. 292.

[2] Lettres de l'auteur des Recueils de médailles de Rois, Peuples et Villes. p. 184. Pl. III. N° 16.

[3] Om Frankernes Mynter i Orientem. Kiöbenhaven. 1806.

[4] Recherches et matériaux pour servir à une histoire de la domination française dans les provinces démembrées de l'empire Grec. 1840.

[5] Notice sur les monnaies et les sceaux des rois de Chypre de la maison de Lusignan. Bibliothèque de l'École des Chartes. Vol. V. 1843—44. p. 118, 413.

publiées par différents écrivains, les a de nouveau décrites en corrigeant plusieurs fausses attributions et a enrichi son travail d'une foule de monnaies demeurées jusque là inédites dans diverses collections. Le travail de Mr de Rozière a été inséré dans l'excellent ouvrage sur les monnaies des croisades du savant académicien Mr de Saulcy[1]; quelques exemplaires ont été tirés à part avec un titre spécial[2]. Les monnaies décrites par Mr de Rozière sont au nombre de quarante. En 1846 Mr Fitzgerald[3] a publié une monnaie du roi Guy, que Mr de Rozière ne connaissait pas et n'a point comprise dans son ouvrage.

Mr de Koehne a publié en 1851[4] une autre monnaie d'or de Hugues I, une de Henri II en billon et une troisième et unique monnaie en argent de Catherine Cornaro faisant partie de la collection Reichel de St. Pétersbourg. Mr Vincenzo Lazari de Venise, dont le monde savant déplore la mort prématurée, a publié la même année les monnaies frappées pour Chypre par les Vénitiens[5]. Onze ans plus tard Mr de Barthélemy[6] a donné la description de deux monnaies en argent de Louis de Savoie et d'une de Pierre I, et Mr de Vogüé

[1] Numismatique des Croisades, 1847.

[2] Numismatique des rois Latins de Chypre, 1847.

[3] On a coin of Guy de Lusignan, King of Cyprus. Numismatic Chronicle. Vol. VIII. 1846. p. 197—206.

[4] Mémoires de la Societé Impériale d'archéologie. Vol. V. p. 358—360. pl. XIII. N° 7, 8 et 9.

[5] Le monete dei possedimenti Veneziani di oltremare e di terraferma.

[6] Revue numismatique, 1862. p. 369—373. Pl. XIV. N° 2, 3 et 5.

a offert aux amis de la numismatique une nouvelle et riche suite de monnaies de Chypre, en publiant en 1864[1] vingt sept pièces fort rares des Lusignan, et en 1865[2] deux pièces frappées sous l'occupation Vénitienne. Profitant du travail de Mr de Vogüé, j'ai publié également une monnaie de l'usurpateur Amaury, six de Jacques I, une de Charlotte et une de Catherine Cornaro[3] dont je parlerai plus bas. Enfin Mr de Pfaffenhöffen[4] a publié aussi une monnaie inédite de Pierre I. De sorte que toutes les monnaies de Chypre publiées jusqu'à ce jour forment, autant que je puis le croire, un total de 90 pièces.

Il y a vingt quatre ans que la publication de Mr de Saulcy m'a donné l'idée de commencer une collection de monnaies des Croisades ; quatre monnaies communes du royaume de Chypre, que j'acquis à Trieste en 1850, m'ont servi de noyau ; mais alors je n'aurais jamais pu croire que ma collection prît un jour un pareil développement. Puisque les autres séries de mon cabinet ne peuvent être comprises dans le présent mémoire, je me borne à la description des pièces Chypriotes, et je note avant tout que j'en possède dans ma collection 349, toutes de types différents et dont plusieurs sont uniques.

Je vais publier ici les principales de ces pièces inédites.

[1] Rev. Num. 1864. p. 279—293.
[2] Rev. Num. 1865. p. 295—296.
[3] Rev. Num. 1866. p. 125—129.
[4] Rev. Num. 1867. p. 53.

MONNAIES INÉDITES

DU

ROYAUME DE CHYPRE AU MOYEN AGE.

Pour la classification des espèces et pour la valeur des monnaies frappées à Chypre par les Lusignan, il faut consulter l'excellent ouvrage de Pegolotti [1]. Voici l'intéressant passage que nous trouvons dans cet auteur.

«In Cipri si spendono bisanti bianchi d'ariento, che »sono di lega d'once 11 d'ariento fine per libbra, e »come ane la Zecca dello re di Cipri di due maniere, »*grossi piccioli che n'entrano* 96 *in uno marcho di* »*Cipri, de'quali* 4 *de 'detti grossi piccioli,* cioè l'una »maniera grossi grandi, che n'entrano 48 nel mar. di »Cipri, e contasi l'*uno* de 'detti grossi grandi uno bi»sante bianco, cioè soldi 4.

[1] Della Decima e di altre gravezze imposte dal Comune di Firenze. Tomo terzo contenente la pratica della mercatura scritta da Francesco Balducci Pegolotti. p. 68.

»All'altra maniera di grossi piccioli, che n'entrano »96 in uno mar. di Cipri, de 'quali 4 de'detti grossi »piccioli si contano per uno bisante bianco, e il bisante »bianco vale soldi 4 di piccioli, e i denari 2 piccioli si »contano uno carato di carati 24 per uno bisante »bianco.

»E spendesi anche in Cipri moneta piccola, che è »di lega d' once 2 e mezzo d'argento fine per libbra, »ed entrane per libbra soldi 36 a conto, e ogni soldi 4 »della detta moneta piccola si contano per uno bisante »bianco, e il bisante è carati 24, sicchè ogni carato vale »denari 2 piccolo».

Il est clair que les mots soulignés au premier paragraphe y sont entrés grâce à une erreur du copiste et font partie du paragraphe suivant; je pense aussi qu'après les mots *bisanti bianchi* on a omis ceux *d'oro e grossi;* si donc nous les ajoutons, et si nous retranchons les mots étrangers, en corrigeant aussi une erreur manifeste contenue, ainsi que nous le verrons plus bas, dans ce passage «contasi l'*uno* de' detti grossi» à «*due*», nous parviendrons à restituer tout le paragraphe comme suit :

«In Cipri si spendono bisanti bianchi d'oro e grossi »d'ariento, che sono di lega d'once 11 d'ariento fine »per libbra, e come ane la Zecca dello Re di Cipri di »due maniere, cioè l'una maniera grossi grandi, che »n'entrano 48 nel mar. di Cipri, e contasi due de' »detti grossi grandi uno bisante bianco, cioè soldi 4».

L'erreur du premier paragraphe dans lequel il est dit qu'il faut un gros et non deux pour un besant, est prouvée par le paragraphe suivant, dans lequel

Pegolotti dit que quatre petits gros équivalent à un besant. Si donc quatre petits gros font un besant, il s'en suit que deux grands gros équivalent également à un besant. Et il n'est pas possible de supposer qu'il y ait erreur dans ce deuxième paragraphe, puisque Pegolotti dit que 48 gros font un marc, et qu'un peu plus haut dans la même page il dit encore qu'en donnant à la monnaie de Chypre un marc d'argent on reçoit pour ce marc 25 besants et 9 carats. Il est donc incontestable que le besant avait une valeur double du grand gros.

D'après ces données les monnaies de Chypre doivent donc être entre elles dans les rapports suivants.

2 Deniers	=	1 carat
6 Carats	=	1 petit gros ou un demi-gros
2 Demi-gros	=	1 gros
2 Gros	=	1 besant blanc.

Dans le passage mentionné ci-dessus le titre de l'or et le poids du besant ne sont pas fixés, mais voici ce que dit Pegolotti à la page 291 parlant précisement de cette dernière monnaie.

«Bixanti d'oro copoluti di Cipri a carati 4, e pesa »l'uno carati 22 di Cipri, di carati 24 per un peso, e »di pesi 6 e den. 14 per un'oncia di Cipri, de'qualli 22 »carati che pesa l'uno, ne sono di carati 4 meno un »quarto d'oro fine; e di carati 4 e un quarto di rame, »e di carati 14 ne sono d'argento fine».

Nous voyons donc qu'il n'y avait qu'un sixième d'or au besant et quatre sixièmes d'argent environ. C'est cette grande proportion d'argent qui leur valait

leur couleur blanche, et c'est pour cela que les besants de Chypre étaient appelés besants blancs.

Le poids de l'argent et l'or était à Chypre dans les rapports suivants.

1 Livre	=	1 $^1/_2$ marc ou 12 onces
1 Marc	=	8 onces
1 Once	=	6 pesa et 14 carats
1 Peso	=	24 carats.

Ou encore

1 Once	=	20 sterlines
1 »	=	24 deniers
1 »	=	158 carats.

Comme nous l'avons démontré dans notre mémoire sur les monnaies de Rhodes[1], le marc de Chypre ou de Rhodes équivalait à 4321 $^1/_{16}$ grains Vénitiens, et l'once à 540 $^1/_8$ grains.

Examinons à présent les monnaies en elles-mêmes, et les rapports qu'elles ont les unes avec les autres.

HYPERPYRES ou BESANTS.

Avant la conquête Franque il est certain que les monnaies Byzantines circulaient à Chypre ; elles avaient pour base la monnaie d'or appelée par les nôtres *hyperpyre* et par les Francs *besant* du nom de la ville où elle était frappée. Mais avec le temps ces dénominations servirent à désigner la monnaie d'or en gé-

[1] Monete inedite dei Gran Maestri etc. Venezia, 1865. pag. 20.

néral, et c'est pour cela que nous voyons qu'en Occident on appelait également besants les monnaies d'or des Arabes et qu'en Orient, outre les pièces Byzantines, on désignait sous le nom d'hyperpyres d'autres monnaies d'or d'Occident. Après la conquête de Constantinople par les Francs, lorsque l'empire de Byzance eût été démembré et que tant de principautés nouvelles eussent été créées, différents systèmes monétaires d'Occident y furent introduits; ainsi dans la principauté de Morée, dans le duché d'Athènes, dans le despotat d'Epire et ailleurs, on frappa des deniers tournois d'après le système en usage en France. A Rhodes, à Chio et à Metelin on imita les ducats d'or, les gros d'argent de Venise ou les gillats des rois de Naples. L'hyperpyre ou besant ne fut donc plus une monnaie effective mais resta comme valeur nominale correspondant à une somme fixée d'avance de la monnaie effective en circulation. A Chypre au contraire, à l'époque où écrivait Pegolotti, c'est à dire avant 1340, les hyperpyres ou besants étaient des monnaies effectives. Nous en connaissons des rois Hugues I, Henri I, Jean I et Henri II ; ces monnaies sont concaves et sont une imitation parfaite des monnaies byzantines, ou des monnaies d'Isaac despote de Chypre, qui comme nous le savons a frappé monnaie en argent et en cuivre ; nous croyons même qu'il a frappé peut être aussi des monnaies d'or.

D'après le témoignage de Pegolotti et ce que nous avons dit du poids du marc de Chypre, qui est de 4321 $^{1}/_{16}$ grains Vénitiens, nous pouvons fixer exactement le poids et la valeur du besant de Chypre. Pego-

lotti dit qu'il pesait 22 carats de Chypre, dont 3 $^{3}/_{4}$ carats d'or, 4 $^{1}/_{4}$ de cuivre et 14 d'argent; il s'en suit que le poids exact du besant doit être de 75 $\frac{196}{1000}$ grains Vénitiens, dont 12 $\frac{817}{1000}$ grains sont d'or pur, 14 $\frac{526}{1000}$ de cuivre et 47 $\frac{852}{1000}$ d'argent pur. Après avoir pesé neuf hyperpyres parfaitement conservés des rois Hugues I, Henri I et Henri II, j'ai trouvé qu'ils pesaient 71 $^{1}/_{8}$—75 $^{7}/_{8}$ grains Vénitiens; le poids que nous avons fixé ci-dessus de 75 $\frac{196}{1000}$ grains Vénitiens est donc entièrement justifié par les pesées faites sur celles de ces monnaies qui nous ont été conservées. Examinons maintenant si la valeur du besant correspond réellement à deux gros. Le poids du gros ainsi que nous le verrons plus bas est de 90 $\frac{22}{1000}$ grains; deux gros pèsent donc 180 $\frac{44}{1000}$ grains, et si nous défalquons de cette somme $^{1}/_{12}$ de cuivre, il reste 165 $\frac{40}{1000}$ grains d'argent pur. Un besant renferme 47 $\frac{852}{1000}$ grains d'argent, et pour compléter les 165 $\frac{40}{1000}$ grains, il faut encore 117 $\frac{188}{1000}$ grains, qui correspondent précisement à la valeur des 12 $\frac{817}{1000}$ grains d'or pur contenus dans le besant; la proportion de l'or à l'argent est donc comme 1 est à 9 $\frac{15}{1000}$; elle était également à peu près la même, vers l'année 1340, pour les monnaies des principales villes d'Italie ainsi que le rapporte l'auteur Italien Carli-Rubbi [1]. La valeur du besant que nous avons fixée à 165 $\frac{40}{1000}$ grains d'argent pur est donc exacte et nous arrivons à cette conclusion d'après Pegolotti lui-même qui dit que la mon-

[1] Delle monete e della instituzione delle Zecche d' Italia. Vol. II. p. 293.

naie de Chypre pour un marc d'argent pur nous donnait en revanche 25 besants plus 9 carats, c'est à dire $^{9}/_{24}$ de besant[1]. Puisque donc le marc valait 4321 $^{1}/_{16}$ grains, si nous divisons cette somme par 25 besants et $^{9}/_{24}$, nous trouvons qu'à chaque besant correspondaient 170 $\frac{288}{1000}$ grains d'argent pur. A cette valeur effective du besant, il manque, il est vrai 5 $\frac{244}{1000}$ grains, mais nous devons les compter comme frais de monnayage.

De ce que nous avons exposé plus haut il résulte clairement : 1) que la valeur du besant ou hyperpyre équivaut à 165 $\frac{40}{1000}$ grains Vénitiens d'argent pur, 2) que cette monnaie était en or et non en argent, puisque aucune monnaie Chypriote de ce dernier métal ayant deux fois la valeur du gros n'a encore été rétrouvée. Le savant Mr de Mas Latrie et tous ceux qui se sont jusqu'aujourd'hui occupés des monnaies de Chypre sont donc arrivés à des conclusions fausses, puisqu'ils ont confondu le gros avec le besant.

On n'a pas retrouvé jusqu'ici les besants des successeurs de Henri II ; aussi ne pouvons-nous savoir si ces princes ont continué à frapper de ces monnaies. Mais nous pouvons affirmer du moins qu'après le règne de Henri II le besant resta la base des transactions soit comme monnaie effective, soit comme valeur nominale, et qu'il correspondait toujours à la valeur de deux gros. Jusqu'à Pierre I le besant conserva la valeur que nous lui avons attribuée, et trois besants et trois

[1] Pratica della mercatura, p. 68.

quarts équivalaient à un ducat d'or de Venise[1] ou à un florin ; sous Pierre II quatre besants équivalaient à un ducat[2]. Depuis cette époque sa valeur commença à diminuer, et avec le temps elle tomba plus bas encore, de sorte que sous Jacques I quatre besants et $^1/_8$ équivalaient à un ducat[3], et sous Jean II un ducat d'or équivalait à cinq besants et une fraction[4].

GROS.

L'hyperpyre ou besant, comme nous l'avons dit plus haut, était une imitation des monnaies byzantines ; mais le gros, le demi-gros et le denier se frappaient à l'instar des monnaies de France. Pegolotti dit qu'avec un marc de Chypre on frappait 48 gros ; donc comme le marc de Chypre équivalait à 4321 $^1/_{16}$ grains Vénitiens, il s'en suit que le poids précis du gros est nécessairement de 90 $\frac{22}{1000}$ grains Vénitiens, et le poids du demi-gros de 45 $\frac{11}{1000}$ grains. Ce système comme nous le prouve l'examen des monnaies elles-mêmes a été pour la première fois mis en application

[1] Florio Bustronio, Storia di Cipro, MS. «li ducati alhora va»levano bisanti 3, carati 18 l'uno».—«El ducato venetian alhora »(1349) valeva bisanti tre, carati disidotto, et el grosso di argento »vinti quarti carzi». Amadi, Storia di Cipro, MS. f. 243 v.

[2] Chronique de Machaeras «δέκα χιλιάδες δουκάτα διὰ μ' χιλιάδες ἄσπρα τῆς Κύπρου». (C. N. Sathas. Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη. Tom. II, p. 327).

[3] Traité entre Jacques I et les Gênois de Chypre (30 Mai 1391). De Mas Latrie, histoire de l'ile de Chypre. Vol. I. p. 422.

[4] Journal de Bertrand Lesgare. Ibidem p. 450—452.

par le roi Henri II. Des trente trois gros de ma collection, qui ont été frappés par Henri II, un seul, le plus léger de tous, pèse 81 grains, tandis que le plus lourd pèse 93 $^{5}/_{8}$. Ce que nous avons dit de la valeur du besant, s'applique également au gros; ainsi depuis Henri II jusqu'à Pierre I il a toujours conservé exactement le même poids; mais depuis le règne de Pierre II et surtout depuis celui de Jacques I ce poids diminua peu à peu, jusqu'au règne de Catherine Cornaro, époque à la quelle il était reduit à 48 grains. Ces monnaies furent désignées à Chypre sous le nom de gros jusqu'aux dernières années de la domination des Lusignan; divers actes en font foi et surtout un passage du chroniqueur Bustronius ainsi conçu. «'Aβιζιάζω σας, ὅτι ἄνταν ἦρτεν ὁ ρήγας (Jacques II) δὲν εἶχε νὰ ποίσῃ ὄξοδον καὶ ἐποῖκεν μονέδαν χαρκῆν, καὶ ἐπῆρεν τα χαρκία τῶν λουτρῶν· καὶ κεῖνος ἦτον ἡ ἀφορμὴ καὶ ἐχαλάσαν τὰ λουτρά. Καὶ ἐπῆρεν τὰ χαρκωματικα τοὺς νοικοκυροὺς, καὶ ἐποῖκεν καρτζὰ καὶ σιζινία· καὶ πᾶσα σιζίνιν ἐπήγαινεν ς' καρτζά. Καὶ ἐτρέχεν γ' χρόνους (la monnaie en cuivre) καὶ τότες ἔρριψέν την καὶ ἐποῖκεν γροχία ἀργυρᾶ, καὶ κεῖνος καβαλλάρης[1].

CARATS.

Le carat, monnaie d'argent, était la vingt-quatrième partie de l'hyperpyre. Puisqu'on frappait à Chypre des monnaies d'après le système de l'hyper-

[1] C. N. Sathas. Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη. Tom. II. p. 461.

pyre byzantin, il fallait de toute nécessité que sa division en 24 carats fut maintenue. Chaque carat, d'après Pegolotti, correspondait à deux deniers ; mais comme nous ne pouvons considérer aucune des monnaies de Chypre retrouvées jusqu'aujourd'hui comme étant le carat, il s'en suit que vraisemblablement le carat comptait dans les transactions comme valeur nominale sans exister à titre de monnaie effective.

DENIERS.

Le denier était la quarante-huitième partie du besant ou la vingt-quatrième du gros. D'après Pegolotti 36 sous c'est à dire 432 de ces petites monnaies formaient une livre de Chypre et renfermaient deux onces et demie d'argent pur. Chacune de ces monnaies équivalait donc à 15 $\frac{3}{1000}$ grains Vénitiens, dont 3 $^1/_8$ seulement d'argent pur. Nous avons dit que 48 deniers valaient un besant, dont nous avons fixé la valeur à 165 $\frac{40}{1000}$ grains d'argent pur ; mais l'argent contenu dans les 48 deniers a une valeur de 150 grains, de sorte qu'il y a un déficit de 15 $\frac{40}{1000}$ grains. Or si nous songeons que le cuivre contenu dans les deniers a lui aussi quelque valeur et que les frais de monnayage de 48 pièces étaient plus considérables, nous voyons que l'analogie des deniers avec le besant et le gros est parfaitement exacte.

Les deniers dès le commencement de leur fabrication contenaient une quantité d'argent très peu considérable ; mais sous Jacques I ils furent réduits en-

core davantage, et surtout sous Janus qui diminua notablement leur poids. C'est pour cela que le peuple, à Chypre, nommait les deniers καρτζία et καρτζὰ c'est-à dire χαλκία et χαλκᾶ. Le roi Janus frappa le premier une monnaie nouvelle nommée *sezin* qui valait six deniers comme nous l'apprend le passage suivant de Machaeras. Καὶ εἰς τὴν ἐχρονίαν ͵αυγ′ πάλε ἀρχέψαν εἰς μεγάλην γκάρραν ὡς τοὺς ͵αυϛ′ καὶ ἐξωδίασεν (le roi Janus) πολὺν βίον καὶ πολλὰ δανεικὰ ἔβαλεν. Καὶ ἐποῖκαν χαράγιν (monnaie) ἀπὸ ϛ′ καρτζὰ καὶ ἐλέγαν το σιζίνιν, καὶ καρτζὰ μικρά. Καὶ ἔβαλεν ἕναν ἐφφίκην καὶ ἐπέρναν δύο καρτζὰ εἰς τὸ νόμισμαν (besant) ἀποὺ πᾶσα πρᾶμαν ἀποῦ νὰ πουληθῇ» [1]. Ce temoignage est confirmé par la découverte de monnaies semblables à celles dont parle Machaeras ; j'en possède dans ma collection trois exemplaires, qui sont de très mauvais billon. On ne connait pas de sezins ni de deniers de Jean II, de Charlotte et de Louis de Savoie ; mais Jacques II, comme nous l'apprend le passage de Bustronius cité plus haut, a frappé un grand nombre de sezins et de *carzie* de cuivre pur, avec le métal des chaudrons des bains publics et le cuivre des maisons particulières.

La fabrication des monnaies de Chypre jusqu'à Pierre II comparée à celle d'autres monnaies de la même époque est médiocre. Cependant quelques monnaies de Pierre I peuvent passer pour belles. Depuis Jacques I jusqu'à Louis de Savoie la fabrication baisse encore, surtout pour quelques unes des monnaies de Jacques I et Jean II qui sont tout-à-fait barbares. Les

[1] C. N. Sathas. Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη. Tom. II. p. 377.

monnaies d'argent de Jacques II sont d'une facture meilleure, mais il y a une nouvelle décadence sous le règne de Catherine Cornaro.

Après avoir examiné les monnaies de Chypre en elles-mêmes, et au point de vue de leurs rapports entre elles, nous pouvons procéder avec sûreté à leur comparaison avec la valeur du franc et nous trouvons que

le besant équivaut à franc			1,90 $\frac{2}{100}$
le gros	»	»	0,95 $\frac{1}{100}$
le demi gros	»	»	0,47 $\frac{50}{100}$
le carat	»	»	0, 7 $\frac{92}{100}$
le denier	»	»	0, 3 $\frac{96}{100}$.

ISAAC DUCAS COMNÈNE

DESPOTE DE CHYPRE.

(1184—1191)

1. (IC)AAKIOS. Le despote Isaac debout de face, tenant de la main droite une croix.

   Rev. $\overline{\text{MHP}}$—Θ(Υ). La Vierge de face nimbée et assise sur un trône, serrant sur sa poitrine la figure du Christ contenue dans un cercle.—Argent. Poids: 3,190 grammes.

2. ICAAKIOC ΔЄ. Le despote debout de face, tenant de la main droite une croix, et de la main gauche le *volumen*.

   Rev. IC—(XC) O ЄMMA(N8HΛ). Le Christ de

face, la main droite levée, assis sur un trône.— Cuivre.

3. ICAAKIOC ΔЄ. Le despote debout de face tenant de la main droite une croix, et de la main gauche le *volumen*. En haut la main de Dieu le bénissant. Dans un double cercle de grènetis.

Rev. IC—XC O EMMAN8HA. Buste de face du Christ nimbé bénissant de la main droite et tenant de la gauche le *volumen*. Dans un double cercle de grènetis.—Cuivre.

4. ICAAKIOC O ΓЄωΡΓΙOC. Saint George nimbé et le despote tous deux debout de face, tenant l'un de la droite et l'autre de la gauche une haste terminée par une double croix. Le Saint tient de la gauche son épée, et le despote de la droite le *volumen*. Le tout dans un double cercle de grènetis.

Rev. MHP—ΘΥ. La Vierge de face nimbée et assise sur un trône, serrant sur sa poitrine la figure du Christ contenue dans un cercle. Dans un double cercle de grènetis.—Cuivre.

5. MHP—(ΘΥ). ICAAKIOO ΔЄCΠΟΤΙ. La Vierge debout de face bénissant de la droite le despote placé à sa droite et tenant de la droite une croix et de la gauche le *volumen*. Dans un double cercle de grènetis.

Rev. IC—XC. ЄMMA-NOΥHA. Le Christ de face nimbé assis sur un trône et bénissant de la main droite. Dans un double cercle de grènetis.—Cuivre.

6. ICAAKIOC. Buste de face du despote tenant de la droite une croix. Dans un double cercle de grènetis.

Rev. IC—XC. Buste de face du Christ nimbé, bénissant de la droite, et tenant de la gauche le *volumen*.—Cuivre.

7. ICAAKIOC. Buste de face du despote tenant une croix de la droite et le globe crucigère de la gauche.

Rev. (MHP)—ΘΥ. Buste de face de la Vierge nimbée, tenant les mains élevées.—Cuivre.

Mr Sabatier [1] attribue au despote Isaac de Chypre une monnaie de cuivre qui lui appartient certainement. Mr Sabatier connaissait également les monnaies décrites sous les N° 3, 4 et 7, mais il les attribue à Isaac II l'Ange, empereur de Constantinople. Il est cependant facile de voir que leur fabrication est fort différente de celle des autres monnaies de l'empereur Isaac. Cette différence et le fait que toutes ces monnaies ont été retrouvées à Chypre font que nous n'hésitons pas à les attribuer au despote Isaac.

GUY.

(1192—1194).

8. ✠ REX ∘ GVIDO. Croix cantonnée aux premier et quatrième cantons d'un croissant, et aux deuxième et troisième d'un globule.

Rev. ✠ DE CI·PRO. Châtel; au centre étoile.—Billon. *Denier.*

[1] Description générale des monnaies byzantines. Vol. II p. 227. Pl. LVIII N° 9.

9. ✠ REX GVIDO. Châtel; au centre étoile.
Rev. ✠ DE CI ∘ PRO. Croix cantonnée aux premier et quatrième cantons d'un croissant, et aux deuxième et troisième d'un globule.—Billon. *Denier.*

10. ✠ REX GVIDO. Châtel; au centre étoile.
Rev. ✠ DE CI ∘ PRO. Croix cantonnée aux premier et quatrième cantons d'un globule, et aux deuxième et troisième d'un croissant. — Billon. *Denier.*

11. ✠ REX GVIDO. Châtel; au centre étoile.
Rev. ✠ OЯꟼ•IƆ Ǝꓷ. Croix cantonnée aux premier et quatrième cantons d'un globule, et aux deuxième et troisième d'un croissant. — Billon. *Denier.*

Mr de Vogüé [1] a publié deux monnaies de Guy, dont l'une tout-à-fait semblable à celle déjà publiée par Mr Fitzgerald [2] porte sur le droit une étoile à huit rais, et la légende REX GVIDO, et au revers une croix cantonnée de quatre globules avec la légende DE CI ∘ PRO. L'autre est tout-à-fait semblable à celle qui a été décrite plus haut sous le N° 8; mais comme Mr de Vogüé n'a fait qu'en donner la description je l'ai comprise dans le présent travail pour en donner aussi le dessin.

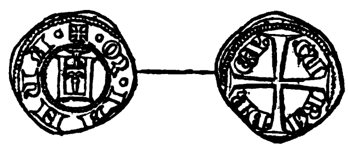
Guy portait le titre de roi de Jerusalem, et il n'était que simple seigneur de Chypre, parceque cette île n'était pas encore érigée en royaume. Les chroniqueurs nomment Guy *Rex Guido, Dominus Cypri,* mais sur les monnaies cette distinction n'existe pas.

[1] Revue Numismatique, 1864, p. 279—80, N° 3 et 4.
[2] Numismatic Chronicle, Vol. VIII, 1846. p. 201.

AMAURY.

(1194—1205).

On n'a pas encore retrouvé de monnaies d'Amaury, frère et successeur de Guy. Celle qui lui a été attribuée par Mr de Rozière ne lui appartient point ; c'est tout simplement une monnaie de Gênes dont voici le dessin exact.

HUGUES I.

(1205—1218).

12. • hVGO • RЄX • CY • PRI • Le roi debout de face, la couronne en tête, tenant de la main droite une longue croix, et de la main gauche le globe crucigère. Dans le champ un croissant, marque du maître de la monnaie. Le tout environné d'un double grènetis.

Rev. IC—XC. Le Christ de face, la tête nimbée, assis sur un trône, bénissant de la main droite et de la gauche tenant l'évangile. Le tout également dans un double grènetis. — Or.

Besant. Poids : 72 ½ grains Vénitiens.

Ce besant diffère quelque peu de ceux qui ont été déjà publiés par MM. Reinhard, de Kœhne et

de Vogüé; la conservation en est plus parfaite et on peut s'en faire une idée plus exacte en examinant la gravure ci-jointe.

13. • hVGO • RЄX. Croix cantonnée aux premier et quatrième cantons d'un croissant avec un petit globule, et aux deuxième et troisième d'un globule.

Rev. ✠ • CYPRI • Châtel. — Billon. *Denier.*

14. ✠ VGONIS RЄ. Croix comme sur la monnaie précedente.

Rev. ✠ • DЄ CIPRO • Châtel.—Billon. *Denier.*

HENRI I.

(1218—1253).

15. hЄNRICUS RЄX CYPRI. Le roi debout de face, la couronne en tête, tenant de la main droite une longue croix, et de la main gauche le globe sur lequel double croix. Dans le champ un annelet, marque du maître de la monnaie. Le tout environné d'un double grènetis.

Rev. IC—XC. Le Christ de face, la tête nimbée, assis sur un trône, bénissant de la main droite, et de la main gauche tenant l'evangile. Le tout également dans un double grènetis.—Or.

Besant. Poids : 72 $\frac{7}{8}$ grains Vén :

16. hЄNRICI : RЄX CYPRI. Le roi debout de face, la couronne en tête, tenant de la main droite une longue croix recroisée à son extrémité inférieure,

et de la gauche le globe crucigère. Dans le champ croissant.

Rev. IC—XC. Le Christ assis sur un trône, comme sur la monnaie précédente. — Or.

Besant. Poids : 72 $\frac{3}{8}$ grains Vén :

17. ✠ HENRICUS. Tête de face du roi portant la couronne.

Rev. ✠ REX : CYPRI. Croix cantonnée aux quatre cantons d'un globule.—Cuivre.

18. ✠ HENRICVS : Tête de face du roi portant la couronne.

Rev. ✠ REX CYPRI. Croix.—Cuivre.

19. ✠ hENRICVS : Croix.

Rev. ✠ REX CYPRI : Châtel (portail ?) semblable à celui des monnaies de Gênes.—Billon. *Denier*.

20. ✠ hENRICVS : Croix cantonnée aux premier et quatrième cantons d'un globule.

Rev. ✠ REX CYPRI : Le même type que la monnaie précedente.—Billon. *Denier*.

HENRI II.

(1285—1310).

21. h. REI : D'IhRLM (E D'hI)P. Le roi debout de face, la couronne en tête, tenant de la main droite une longue croix et de la gauche le globe crucigère. Dans le champ une rosette. Le tout environné d'un double grènetis.

Rev. IC—XC. Le Christ de face, la tête nimbée, assis sur un trône, bénissant de la main droite et

de la gauche tenant l'évangile. Le tout également dans un double grènetis.—Or.

Besant. Poids: 69 grains Vén:

Mr de Rozière a déjà publié deux besants semblables portant une rosette dans le champ en guise de symbole secondaire, mais tous deux sont en très mauvais état de conservation, et sur l'un d'eux même l'image du Christ est entièrement défigurée et representée comme tenant des deux mains sur ses genoux un globe crucigère. Le besant que nous venons de decrire est donc destiné à rectifier et à compléter le type des deux précédemment publiés. Mr de Vogüé en a publié deux autres qui portent dans le champ une croix au lieu de la rosette. Mr de Rozière attribue ces besants à Hugues III; Mr de Vogüé par contre pense qu'à cause de la légende française ils appartiennent non à ce prince, mais bien à Henri II ou à Hugues IV, dont les noms commencent aussi par la lettre H. La présence de la rosette et de la croix, symboles secondaires qui ne se rencontrent que sur les gros de Henri II, lui semble être également une preuve de plus que les besants dont il est ici question appartiennent bien à ce roi. Il me paraît que la question est résolue et j'admets entièrement l'opinion de ce numismate distingué.

22. hENRI· ·REI:DE. Le roi de face, la couronne en tête est assis sur un trône richement orné, tenant de la main droite le sceptre et de la main gauche le globe crucigère.

Rev. ✠ IERVSALEM E D'ChIPR. Le lion des Lusignan dressé à gauche. Dans le champ derrière la

queue du lion trois petits globules. — Argent.
Gros. Poids : 93 $\frac{5}{8}$ grains Vén :

23. ħƐՈRI · · RƐI D'. Le roi assis sur un trône comme sur la monnaie précédente.

Rev. ✠ IƐRVSALƐՊ Ɛ D'ChIPR. Le lion des Lusignan dressé à gauche. Dans le champ entre le corps du lion et sa queue redressée un grand globule, et trois plus petits derrière la queue. — Argent.

Gros. Poids: 91 $\frac{7}{8}$ grains Vén:

24. ħƐՈRI · RƐI DƐ. Le roi assis sur un trône comme sur les deux monnaies précédentes.

Rev. ✠ IƐRVSAL'Պ Ɛ D'ChIPR'. Lion comme sur la monnaie précédente.—Argent.

Demi-gros. Poids : 39 $\frac{3}{8}$ grains Vén.

Henri II monté sur le trône en 1285, régna jusqu'en 1324, mais son règne se divise en deux périodes distinctes, grâce à l'usurpation de son frère Amaury qui dura de 1304 à 1310 ; à cette époque Amaury fut assassiné et Henri reprit le pouvoir qu'il garda jusqu'à sa mort.

Ce fut, je pense, durant la première période du règne de Henri que furent frappés les gros décrits ci-dessus sous les Nos 22 et 23, comme aussi le demi-gros No 24. Par contre, ce fut indistinctement pendant la première et la seconde période que furent frappés tous les besants et les deniers, et pendant la seconde seulement les gros et demi-gros qui portent au revers la croix de Jérusalem, et que nous décrirons plus bas.

AMAURY.

(1304 — 1310).

25. ✠ AMALRIC' GVB'NATOR CIPRI. Lion dressé à gauche.

Rev. ✠ HENRIC' IRHM E CIPRI REX. Croix cantonnée de quatre petites croix.—Argent.

Gros. Poids : 86 ¾ grains Vén.

26. Inscription disposée sur deux cercles concentriques; dans le cercle exterieur ✠ AMAIRIC TIRENSIS DOMINIS, dans le cercle intérieur CIPI GUBNATO E RETOR ; Au milieu lion dressé à gauche.

Rev. ✠ IRL'M : ET : CIPRI REGIS FILIUS : Écu parti de Jérusalem et de Chypre, à savoir la croix cantonnée de croisettes et le lion dressé. De chaque côté et au dessus de l'écu des ornements en forme de rameaux.—Argent.

Gros. Poids : 79 ⅜ grains Vén.

27. Inscription sur deux cercles; dans le cercle extérieur ✠ AMALRIC' TIRENSIS DOMINUS, dans le cercle intérieur CIPRI GUBNATO' E' RETOR. Au milieu lion dressé à gauche.

Rev. ✠ IRL' M : ET : CIPRI REGIS FILIUS. Écu comme sur la monnaie précédente.—Argent.

Gros. Poids : 85 ¾ grains Vén.

28. Autre exactement semblable différant seulement par la disposition de l'ornement qui est à la gauche de l'écu.—Argent.

Gros. Poids : 84 ⅞ grains Vén.

29. Inscription sur deux cercles; dans le cercle extérieur ✠ AMALRIC' TIRE · SI' DOMINI, dans le cercle intérieur CIPRI GUBNAT E RET. Au milieu lion dressé à gauche.

Rev. ✠ IRLM E' CIPRI REGI' FILIS. Écu comme sur les trois monnaies précédentes, portant les emblèmes de Jérusalem et de Chypre sans les ornements autour de l'écu.—Argent.

Demi-gros. De la collection particulière de S. M. le roi d'Italie à Turin.

Amaury, frère de Henri II, seigneur titulaire de Tyr, ayant réussi à force d'intrigues à se faire nommer en 1304 par la haute cour gouverneur de Chypre, s'empara du pouvoir. Au commencement il laissa à Henri le titre purement honorifique de roi et l'interna dans un petit village près de Nicosie; mais plus tard il usurpa tout-à-fait le pouvoir, exila Henri en Arménie et gouverna en souverain absolu jusqu'en 1310, époque à laquelle il périt assassiné.

Le gros décrit sous le N° 25 a été déjà publié par Mr de Rozière; mais la monnaie qu' il vit à Smyrne entre les mains de Mr Borrell était mal conservée et les légendes étaient peu lisibles; aussi Mr de Vogüé a-t-il exprimé quelques doutes au sujet de la lecture qui en a été faite par Mr de Rozière [1]. Or cette monnaie n'appartenait pas à Mr Borrell, mais bien à Mr Pierides de Larnaca, dont j'ai acheté en 1855 toute la collection de monnaies chypriotes; c'est de cette manière que la pièce en question est venue entre mes

[1] Revue Numismatique 1864. p. 287.

mains. A cette époque elle était unique, mais depuis j'en ai acquis deux autres exemplaires d'une conservation parfaite. Pour éclaircir la question et pour confirmer la lecture correcte de Mr de Rozière, j'ai publié en 1866 un excellent dessin d'une des monnaies de ma collection, et donné en même temps la description du demi-gros décrit plus haut sous le N° 29 [1]. Mr de Vogüé a décrit un gros semblable à ceux qui sont décrits sous les Nos 26, 27 et 28, mais sans en donner de dessin. Si sa description est exacte, comme j'en suis convaincu, la monnaie est différente, puisque le nom d'Amaury y figure en abrégé AMAL, tandis que sur les miens on lit AMALRIC.

Quant a l'époque à laquelle furent frappées ces monnaies je pense que le gros décrit sous le N° 25 a probablement été frappé pendant la première année du pouvoir d'Amaury, lorsqu'il n'avait pas encore osé usurper entièrement la couronne ; c'est pour cela qu'il y fit graver son nom comme gouverneur, sans omettre celui de Henri comme roi ; plus tard il frappa les autres gros et les demi-gros qui portent son nom seul.

HENRI II.

(1310 — 1324).

30. hENRI· REI DE : Le roi de face, la couronne en tête et assis sur un trône, dont les pieds figurent la partie antérieure d'un lion ; le roi tient de la

[1] Revue Numismatique, 1866. p. 125.

main droite un sceptre, et de la main gauche le globe crucigère. Dans le champ a gauche **F.**

Rev. **IЄRUSΛL'M Є DЄ ChIP.** La croix de Jérusalem, à savoir une croix potencée, cantonnée de croisettes.—Argent.

Gros. Poids: 89 grains Vén:

31. **:hЄNRI :: RЄI : DЄ :** Le roi assis sur un trône, comme sur la monnaie précédente. Dans le champ à droite un lis, et deux à gauche.

Rev. **IЄRVSΛL'M E D'ЄhIPR.** La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 82 $\frac{1}{8}$ grains Vén:

32. **hЄNRI RЄI DЄ.** Le roi assis sur un trône. Dans le champ à gauche étoile.

Rev. ✠ **IЄRVSΛL'M Є D' ChIPR.** La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 87 $\frac{7}{8}$ grains Vén:

33. **hЄNRI RЄI DЄ :** Le roi assis sur un trône. Dans le champ à gauche **F.**

Rev. ✠ **IЄRUSΛL'M Є D ChIR'.** La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids : 42 $\frac{3}{8}$ grains Vén:

34. **hЄNRI RЄI DЄ.** Le roi assis sur un trône. Dans le champ à gauche étoile.

Rev. ✠ **IЄRVSΛL'M Є D'ChIPR.** La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids: 43 $\frac{3}{4}$ grains Vén:

35. **hЄNRI RЄI DЄ.** Le roi assis sur un trône. Dans le champ à gauche étoile.

Rev. **IЄRUSΛL'M Є D'ChIPR'.** La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids : 41 $\frac{3}{8}$ grains Vén:

36. ✠ hЄПRI:RЄI:DЄ. Croix cantonnée de quatre petites croix.

Rev. ✠ IRL'Ⲙ Є D'ChIPR'. Lion dressé à gauche.

Billon. *Denier.*

Henri étant remonté sur le trône que son frère avait usurpé modifia le type du roi assis qui figurait sur les monnaies de la première période de son règne, et imita celui des *gigliati* des rois de Naples Charles II et Robert. Ces monnaies jouissaient en effet d'un grand crédit sur les places et dans le commerce d'Orient. Mais Henri conserva au revers la croix de Jérusalem qu'Amaury avait le premier fait figurer sur ses monnaies.

HUGUES IV.

(1324 — 1358).

37. hVGVЄ RCI DЄ. Le roi de face portant sur la tête une couronne et assis sur un trône, dont les pieds figurent la partie antérieure d'un lion; il tient de la main droite un sceptre et de la main gauche le globe crucigère. Dans le champ à gauche B.

Rev. ✠ IЄRVSAL'Ⲙ Є DЄ ChIPR'. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids : 88 $\frac{1}{4}$ grains Vén:

38. hVGVЄ RЄI DЄ. Le roi assis sur un trône, comme sur la monnaie précédente. Dans le champ à gauche B̂, à droite une petite croix.

Rev. ✠ IERVSALʼM E D ChIPRʼ. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids : 84 $\frac{3}{8}$ grains Vén:

39. hVGVE REI DE. Le roi assis sur un trône. Dans le champ à gauche Č .

Rev. ✠ IERVSALʼM E DʼChIPRE. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids : 86 $\frac{7}{8}$ grains Vén:

40. hVGVE REI DE. Le roi assis sur un trône. Dans le champ à gauche B, à droite un globule.

Rev. ✠ IERVSALʼM E DʼChIPRʼ. La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids : 44 $\frac{5}{8}$ grains Vén:

41. hVGVE REI DE. Le roi assis sur un trône. Dans le champ à gauche B̊.

Rev. ✠ IERVSALʼM E Dʼ ChIPRʼ. La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids : 44 $\frac{4}{8}$ grains Vén :

42. ✠ hVGVE : REI : DE. Croix cantonnée au deuxième canton d'un globule.

Rev. ✠ IRLM E Dʼ ChIPR. Lion dressé à gauche.—Billon. *Denier.*

PIERRE I.

(1358 — 1369).

43. ✠ PIERE ROI • DE GERIS. Le roi de face, la couronne en tête et assis sur un trône gothique ; il tient une épée de la main droite, et de la gauche le

globe crucigère. Près de ses pieds à droite écusson portant un lion dressé.

Rev. ✠ ZHLEM · E DE ЄhIPRE. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 76 grains Vén:

44. ✠ PIERE : PAR · LA · GRACE · DE · DIE · ROI· Le roi barbu de face, la couronne en tête et assis sur un trône gothique richement orné; il tient de la main droite une épée, et de la gauche le globe crucigère. Près de ses pieds à droite un écusson, portant un lion dressé.

Rev. ✠ DE IERUSALEM : E DE ЄhIPRE. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 88 $\frac{3}{4}$ grains Vén :

45. ✠ PIERE PAR LA GRAE' D' DIE ROI. Le roi assis sur un trône, comme sur les monnaies précédentes. Dans le champ à gauche I.

Rev. ✠ DE IERVSALEM 7 : DE ЄhIPRE ◦ La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 84 $\frac{5}{8}$ grains Vén :

46. ••PIERE ROI ◦ Le roi assis sur un trône.

Rev. ✠ DE IERUSALEM : E DE ЄhIPRE. La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids : 40 $\frac{7}{8}$ grains Vén :

47. PIERE ROI D. Le roi assis sur un trône.

Rev. ✠ IERUSALEM E DE ЄhIPRE. La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids: 38 $\frac{1}{4}$ grains Vén:

48. PIER + + ROI DE + Le roi assis sur un trône.

Rev. ✠ DE IERVSALEM · 7 · D ЄhIPRE. La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids: 43 $\frac{3}{8}$ grains Vén:

49. ✠ PIЄRЄ + RЄ + Le roi assis sur un trône.

Rev. ✠ D'IЄRUZALЄM Є D'ƆHIPRЄ. La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids: 42 $\frac{3}{4}$ grains Vén:

Le fils de Pierre I qui portait le même nom que son père, lui succéda immédiatement, et comme leurs monnaies portent le même nom, il est difficile de fixer quelles sont celles qui appartiennent à Pierre I et quelles sont celles de Pierre II. MM. de Mas Latrie et de Rozière ont traité cette question, mais sans arriver à une solution; Mr de Vogüé a attribué une monnaie avec légende latine à Pierre II, en disant que toutes les autres qui portent des légendes françaises doivent appartenir à Pierre I. Quant à nous la distinction nous semble très-facile. Pierre I, n'étant encore que comte de Tripoli, avait fondé l'ordre de l'épée, association ayant pour but la guerre contre les infidèles. Après qu'il fût monté sur le trône, cette association se transforma en un véritable ordre de chevalerie. Il subsista sous les successeurs de Pierre I, qui n'en remettaient les insignes qu'à des hommes d'un mérite extraordinaire. Pierre pour donner plus de relief à cet ordre en fit graver les insignes sur son propre cachet [1]; et comme il nourrissait une haine profonde contre les Musulmans et qu'il travaillait sans cesse à organiser une nouvelle croisade en vue de conquérir la Terre Sainte, il portait d'habitude suspendue à son cou une

[1] Mas-Latrie, Biblioth. de l'École des chart. Ire série. T. V. p. 421.

épée nue [1], afin que cette pensée ne le quittât point. Or les monnaies qui portent le nom de Pierre se divisent en deux grandes catégories; sur les unes le roi est figuré tenant une épée, tandis que sur les autres il tient un sceptre. Et puisqu'aucun autre roi de Chypre n'est représenté sur ses monnaies tenant une épée, mais qu'il tient toujours un sceptre, nous pouvons, je crois, en conclure que les monnaies qui portent le roi avec l'épée appartiennent à Pierre I, et que celles où il figure avec un sceptre doivent être attribuées à Pierre II.

PIERRE II.

(1369 — 1382).

50. ✠ PIЄRЄ PAR LA GRAСЄ D DIЄ RO. Le roi de face, la couronne en tête et assis sur un trône ; il tient un sceptre de la main droite et de la gauche le globe crucigère. Près de ses pieds à droite écusson portant un lion dressé.

Rev. ✠ D IЄRU3ALЄM Є DЄ СhIPRЄ. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids : 88 $\frac{3}{4}$ grains Vén :

51. ✠ PIЄRЄ PAR LA GRAСЄ D DIЄ RO. Le roi assis sur un trône, comme sur la monnaie précédente. Dans le champ à gauche D.

Rev. ✠ DЄ IЄRV3ALM Є D' СhIPR : La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 87 $\frac{1}{4}$ grains Vén:

[1] Pagano, Delle imprese e del dominio dei Genovesi nella Grecia, p. 223.

52. ✠ **PIERE PAR LA GRACE D DIE.** Le roi assis sur un trône. Dans le champ à gauche **R.**
Rev. ✠ **DE IERUSALEM E DE CHIPR:** La croix de Jérusalem.—Argent.
Gros. Poids: 81 $\frac{3}{4}$ grains Vén:

53. **PIERE ROI.** Le roi assis sur un trône.
Rev. ✠ **IERUSALEM E D' CHIPR.** La croix de Jérusalem.—Argent.
Demi-gros. Poids: 43 $\frac{1}{2}$ grains Vén:

54. **PIERE R.** Le roi assis sur un trône.
Rev. ✠ **DE IERUSALEM E CH.** La croix de Jérusalem.—Argent.
Demi-gros. Poids: 41 $\frac{5}{8}$ grains Vén:

55. ✠ **PIERE ROI.** Le roi assis sur un trône.
Rev. ✠ **D IERUSALEM D' CHIPRE.** La croix de Jérusalem.—Argent.
Demi-gros. Poids: 42 $\frac{1}{2}$ grains Vén:

JACQUES I.

(1382—1398).

56. **IAQUE ROI D.** Le roi de face, la couronne en tête et assis sur un trône, dont les pieds figurent la partie antérieure d'un lion; il tient de la main droite un sceptre, et de la main gauche le globe crucigère.
Rev. ✠ **IERUXALEM. E DE CHIPRE.** La croix de Jérusalem.—Argent.
Gros. Poids: 86 $\frac{3}{4}$ grains Vén:

57. **IAQVE ROI C.** Le roi assis sur un trône.

Rev. GƎIƎRVƧHLƎ...... La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 75 $\frac{1}{2}$ grains Vén:

58. IHQVE ROI. Le roi assis sur un trône.

Rev. DƎ IƎRVƎHLƎM ∘ ƎHƎPR. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 83 grains Vén:

59. IHQƎ × RO ∘ Le roi assis sur un trône.

Rev. ✠ DƎ IƎRVƧHLƎM DƎ Ǝ. La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids: 44 $\frac{5}{8}$ grains Vén:

60. ✠ IHQVƎ ROI DƎ I. Lion dressé à gauche. Dans le champ, derrière la queue du lion deux globules.

Rev. ✠ Ǝ IƎRVƧHLƎM: Croix. — Billon. *Denier*.

61. ✠ IHQVƎ ROI DƎ. Lion dressé à gauche.

Rev. ✠ IƎRV7HLM ƎH. Croix.—Billon. *Denier*.

62. ✠ IHQVƎ ROI D. Lion dressé à gauche.

Rev. ✠ Ǝ IƎRVƧHLƎI. Croix cantonnée au deuxième canton d'une petite croix.—Billon. *Denier*.

Jusqu'en 1866 on ne connaissait aucune monnaie de Jacques I, et cette année-là je publiai le premier les deux gros décrits ci-dessus sous les N°s 56 et 57 et le demi-gros du N° 59, ainsi que trois deniers différents de ceux qui sont décrits plus haut [1]. Je publie ici de nouveau les deux gros et le demi-gros, en y ajoutant le dessin du second gros que je n'avais pas donné précédemment. Les gros de Jacques I sont si rares que je doute fort qu'il en existe dans d'autres collections.

[1] Rev. Num. 1866. p. 128.

JANUS.

(1398—1432)

63. ✠ IANVS · PAR LA GRACE · DE · DIE · ROI'. Le roi de face, la couronne en tête et assis sur un trône; il tient de la main droite un sceptre et de la main gauche le globe crucigère. Près du trône à droite un écusson écartelé au premier d'une croix, et aux trois autres d'un lion dressé.

Rev. D' IERVSALEM · D' CIPRE · D' ARMENI. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 81 grains Vén:

64. ✠ IANVS PAR LA GRACE DE DIE ROI. Le roi assis sur un trône, comme sur la monnaie précedente.

Rev. ✠ D'IERVSALEM D' CHIPRE E D'ARMEII. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 84 grains Vén:

65. · IAN · VS · PAR. Le roi assis sur un trône sans l'écusson. Dans le champ à gauche S.

Rev. ✠ LA GRACE · DE · DIE · R.... La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids: 36 ¾ grains Vén:

Mr de Rozière a publié un demi-gros différent du mien, qu'il a attribué avec raison à Janus. Mr de Vogüé conteste cette attribution à cause de l'omission dans la légende du titre de roi d'Arménie; il pense que la monnaie appartient plutôt à Jean II, auquel il attribue également un autre demi-gros appartenant à

Janus[1]. Le nom de Janus qui se lit distinctement sur mon demi-gros enlève toute espèce de doute, et peut confirmer le fait que les deux autres demi-gros appartiennent aussi au même roi. L'omission du titre de roi d'Arménie n'a aucune importance, puisque le graveur a également omis, faute d'espace, les autres titres de roi de Jérusalem et de Chypre.

66. ✠ IHANIS • S • RIO DE. Lion dressé à gauche. Dans le champ entre les deux pieds de derrière un symbole inconnu.

Rev. ✠ IERLM E DE CIP. La croix de Jérusalem.—Billon. *Sezin.*

67. ✠ IHANVS ROI D. Lion dressé à gauche.

Rev. ✠ IERV3HLEM. Croix.—Billon. *Denier.*

68. ✠ IHANOS ROI D. Lion dressé à gauche.

Rev. ✠ IERV3HLE E. Croix.—Billon. *Denier.*

69. ✠ IHANVS ROI DE. Lion dressé à gauche.

Rev. ✠ IERVS3HLEM E. Croix.—Billon. *Denier.*

70. ✠ IHANVS ROI DE CH. La croix de Jérusalem.

Rev. ✠ DE • CHIPRE D ERI. Lion dressé à gauche.—Billon. *Denier.*

JEAN II.

(1432 — 1458).

71. IOHANES : DEI GRA. Le roi de face portant la couronne sur la tête et assis sur un trône, dont les pieds figurent la partie antérieure d'un lion ; il tient de la main droite un sceptre et de la main gauche le globe crucigère.

[1] Rev. Num. 1864. p. 289 et 290.

Rev. ✠ **HIRLM:ET:CIPRI:REX.** La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 75 grains Vén:

72. **IOHANES:DEI GRA.** Le roi assis sur un trône, comme sur la monnaie précédente.

Rev. ✠ **IHRLM ET CIPRIE:REX.** La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 73 $\frac{5}{8}$ grains Vén:

73. **IOHN REX:D.** Le roi assis sur un trône, comme sur les monnaies précédentes. Dans le champ à gauche un symbole inconnu.

Rev. ✠ **IERUSAHL'M:E:D:CHIPR.** La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 67 $\frac{3}{8}$ grains Vén:

73ᴬ

73[A]. **IEHAN REI.** Le roi assis sur un trône, comme sur les monnaies précédentes.

Rev. ✠ **IERUSALM E D CHIPR.** La croix de Jérusalem—Argent.

Gros. Poids: 80 $\frac{5}{8}$ grains Vén:

74. **IEHAN REI D.** Le roi assis sur un trône, comme sur les monnaies précédentes. Dans le champ à gauche une rosette.

Rev. ✠ IERUSALM E D EhIPI. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 79 grains Vén:

75. IEhAN·ROI. Le roi de face, portant la couronne sur la tête et assis sur un trône; il tient de la main droite un sceptre, et de la main gauche le globe crucigère. Dans le champ à droite P, et près des pieds du roi un écusson dans lequel lion dressé.

Rev. ✠ D' IERVSALEM · D' hIPRE. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 74 $\frac{1}{8}$ grains Vén:

75A

75A ✠ IEhAN PAR LA GRACE DE DIE·IS ROI. Le roi assis sur un trône; près de ses pieds à droite écusson dans lequel lion dressé.

Rev. ✠ DE IERLM·DE ChIPRE·E D ARMEN. Le croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 73 $\frac{3}{4}$ grains Vén:

76. ✠ IOhAN·PAR LA GRACE·DE·DIE·R. Le roi assis sur un trône; près du trône à droite écusson dans lequel lion dressé.

Rev. ✠ DЄ IЄRVSHLЄM · Є DЄ ЄhI · PRЄ. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 79 $\frac{1}{4}$ grains Vén:

77. ✠ IЄhЄM PHR LH GRH. Le roi assis sur un trône. Dans le champ à droite P, et près du trône écusson dans lequel lion dressé.

Rev. ✠ ЄЄ DЄ DIЄ · ROI · D IЄ. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 68 $\frac{3}{8}$ grains Vén:

78. ✠ IЗhHN · PHR LH ЄRHЄЄ DЄ DIЄ RO. Le roi assis sur un trône ; près du trône à droite écusson dans lequel lion dressé.

Rev. ✠ DЄ IЄRUSHLЄM · Є DЄ. . .Є. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 61 $\frac{7}{8}$ grains Vén:

Les gros décrits sous les Nos 71, 72 et 73 diffèrent essentiellement de tous les autres gros de Jean II et par leur fabrique et par la forme des lettres, et parcequ'ils ont des légendes latines. Mais il n'est cependant pas possible d'attribuer ces monnaies à Jean I, parceque leur poids est de beaucoup inférieur au poids de 90 $\frac{22}{1000}$ grains, qu'elles devraient avoir en ce cas, parceque la croix de Jérusalem qui figure au revers apparaît pour la première fois sur les monnaies de l'usurpateur Amaury, enfin parceque la modification du type du roi assis imité des *gigliati* Napolitains n'a eu lieu que durant la deuxième période du règne de Henri II. Mr de Mas Latrie dit que Jean II a frappé ces gros à l'imitation de ceux de Hugues IV, pour tromper les Gênois qui exigeaient que le paiement du tribut qui leur était dû fût fait en *anciennes*

espèces, et que les Gênois ayant découvert la ruse exigèrent lors du renouvellement du traité que le paiement fut fait en *véritables espèces anciennes* [1]. Mr de Vogüé ajoute que cette explication ingénieuse est confirmée par la découverte des monnaies, sur lesquelles, pour augmenter encore la ressemblance avec les gros de Henri II et de Hugues IV on a supprimé le titre de roi d'Arménie qui appartenait à Jean [2]. Mais nous ferons observer que dans le traité renouvelé en 1445 [3], il est fait mention de besants et non de gros; et s'il était même question de gros, la clause aurait été mise non parceque Jean II falsifia le type des monnaies de Henri II et Hugues IV, mais bien parceque, comme nous l'avons dit plus haut, la diminution du poids des monnaies commencée déjà sous Jacques I, avait augmenté plus encore sous Jean II; et c'est précisement à cause de cela que les Gênois exigèrent que le paiement fût fait en *anciennes espèces*.

CHARLOTTE.

(1458—1464).

79. ✠ CHRIOTH · DI GRH REGNH. Écusson surmonté d'une couronne, écartelé au premier et au quatrième de la croix de Jérusalem, au deuxième et au troisième d'un lion dressé.

[1] Biblioth. de l'École des chart. Ire Série, Vol. V.

[2] Rev. Num. 1864, p. 290.

[3] De Mas-Latrie, Histoire de l'île de Chypre, Vol. III, p. 29—30.

Rev. ✠ IЄRVSЄHIM : Є. D. . . RI. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 62 ½ grains. Vén:

80. ✠ CHRLOTH DI GRH • RЄGNH. Écusson comme sur la monnaie précédente.

Rev. ✠ IЄRV HIM · Є D ChIPR. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 69 ½ grains Vén:

Jusqu'en 1866 on ne connaissait aucune monnaie de Charlotte; je publiai alors le gros décrit sous le N° 79 [1] et que je publie de nouveau ici, de manière à donner la description simultanée des deux seules monnaies de cette reine connues jusqu'à présent. Elles sont très rares et j'ignore s'il en existe dans d'autres collections que la mienne.

LOUIS DE SAVOIE

MARI DE CHARLOTTE.

(1458 — 1463).

81. ✠ LODVVICVS : DЄI : GRACIA : RЄX. Le roi de face portant la couronne sur la tête et assis sur un trône; il tient de la main droite un sceptre et de la main gauche le globe crucigère.

Rev. ✠ IЄRVSHIM : CIPRI : ЄT HRMI. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids : 64 ½ grains Vén:

[1] Revue Numismatique, 1866. p. 128.

82. ✠ LODUUIAUS : DEI : GRAAIA : REX. Le roi assis sur un trône.

Rev. ✠ IERUSAIM : AIPRI ET : ARMINI. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 68 ¼ grains Vén:

83. LUDOUIAUS DE G REX. Le roi assis sur un trône.

Rev. ....ALM : AIPRI . ET . A... La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids : 72 ¾ grains Vén:

84. LVDOVIAVS . DEI . GRAAIA . RE-X. Le roi assis sur un trône. Dans le champ S—G.

Rev. ...ALEM . AIPRI . ET . ARMENI. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids : 57 grains Vén:

85. ..DOUIC..S . AEI...AAIA... Le roi assis sur un trône; près du trône à droite écusson écartelé au premier d'une croix, et aux trois autres cantons d'un lion dressé. Au centre contre-marque avec le chiffre 1, à la circonférence quatre autres contremarques avec le chiffre 9.

Rev. ✠ IERUSALM . AIPRI ET . ARMENIE. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids : 74 ⅛ grains Vén:

JACQUES II.

(1464 — 1473).

86. :IAA..O..BS.DEI G. Le roi à cheval à droite; il est couronné et tient de la main droite une épée, et de la gauche les rênes du cheval.

Rev. ✠ : R : IERVS : CIPRI : ET ARMIA : La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids : 68 $\frac{5}{8}$ grains Vén :

87. IA : COB : : DEI : G : Le roi à cheval comme sur la monnaie précédente. Sous la tête du cheval R.

Rev. ✠ : R : IERVS : CIPRI : ET : AR ∘ M ∘ La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids : 54 $\frac{7}{8}$ grains Vén :

88. ✠ ∘ IACOB ∘ S ∘ DEI ∘ GR ∘ IER ∘ Tête couronnée du roi à droite.

Rev. ✠ ∘ R ∘ IERVS : CIPRI : ET ARMIA ∘ La croix de Jérusalem.—Argent.

Demi-gros. Poids : 26 $\frac{1}{2}$ grains Vén :

Mr de Vogüé a publié une description de ce demi-gros unique[1], mais elle n'est pas exacte et on pourrait supposer que la monnaie décrite par lui est différente de la mienne. Mais je sais positivement que Mr de Vogüé a seulement vu cette monnaie à Chypre sans avoir pu l'acquérir ; plus tard elle est venue en ma possession.

89. ✠ IACOBUS : DEI : GRASIA : REX. Lion dressé à gauche.

Rev. ✠ IERUSALEM : CIPRI : ARMENIE. La croix de Jérusalem.—Cuivre. *Sezin.*

90. ✠ IACUS · DEI · RE · X · Lion dressé à gauche.

Rev. ✠ IERSLEM · CIII. La croix de Jérusalem.—Cuivre. *Sezin.*

[1] Revue Numismatique, 1864. p. 292.

CATHERINE CORNARO ET JACQUES III.

(1473 — 1475).

91. ✠ KATERIN:D:G:R:IRM::CP. Écusson surmonté d'une couronne et écartelé au premier d'une croix et aux trois autres cantons d'un lion dressé.

Rev. ✠ IACOBS:D:G:R:IRM:CIP:A:I: La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids : 53 $\frac{7}{8}$ grains Vén.

Jacques III naquit quelques mois après la mort de son père, et mourut en 1475 avant d'avoir achevé la deuxième année de son existence; durant ce court espace de temps Catherine Cornaro, comme tutrice de son fils, fit frapper ce gros, et mettre son propre nom sur la légende. J'ai publié en 1866[1] la description de ce gros, et à présent je le publie de nouveau en donnant la gravure.

CATHERINE CORNARO.

(1475—1489).

92. ✠ KATERIN·O:GR·IRM:C...AR. Écusson surmonté d'une couronne et écartelé au premier d'une croix et aux trois autres cantons d'un lion dressé. Au centre une contre-marque dans laquelle

[1] Rev. Num. 1866. p. 129.

9, et sur la circonférence quatre autres contre-marques portant le signe ⊙.

Rev. ✠ R:IЄRVS:ⅭIPRI:ЄT ΉRMIΉ: La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 41 $\frac{1}{4}$ grains Vén:

93. ✠ K..... N:O:G:R:IRM:ⅭP:ΆR. Écusson comme sur la monnaie précédente.

Rev. ✠ :R:IЄRVS:ⅭIPRI:ЄT ΉRMIΉ: La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 48 $\frac{3}{8}$ grains Vén:

94. ✠ ··ΆTЄR··EN RE··ΆREN. La reine de face, la couronne en tête et voilée, assise sur un trône; elle tient de la main droite un sceptre et de la gauche le globe crucigère. Au centre deux contre-marques, dans la première desquelles on distingue la lettre A et dans la seconde la lettre I; sur la circonférence quatre autres contre-marques portant le signe ⊙. Dans le champ à gauche la lettre P.

Rev. ✠ IERVMVS···RI∘ET··ΆΆ. La croix de Jérusalem.—Argent.

Gros. Poids: 42 $\frac{3}{8}$ grains Vén:

MONNAIES ANONYMES.

95. ✠ · S · DЄ ⅭhIPRЄ + Lion dressé à gauche.

Rev. ✠ ·S·DЄ IЄRV3ΉLM. La croix de Jérusalem.—Billon. *Denier.*

96. ✠ S DЄ Ⅽh:PRЄ · N. Lion dressé à gauche.

Rev. ✠ S DЄ IЄRV3ΉLЄM. La croix de Jérusalem.—Billon. *Denier.*

97. ✠ S·D IERVSALEM: Lion dressé à gauche.
Rev. ✠ S D IERVSALEM D. La croix de Jérusalem.—Billon. *Denier*.

98. ✠ S DE IERVSAM. Lion dressé à gauche.
Rev. ✠ S DE IERVSALI. La croix de Jérusalem.—Billon. *Denier*.

Les rois dont on n'a pas jusqu'à présent découvert de deniers sont Pierre I et Pierre II, Jean II et ses successeurs. De tous les autres rois de Chypre on connait des deniers portant le nom du roi auquel ils appartiennent. Pour ces deniers anonymes leur fabrication ne permet pas qu'on les croie frappés par Jean II ou par quelqu'un de ses successeurs ; selon toutes probabilités ils ont été frappés par Pierre I ou par Pierre II.

FAMAGOUSTE.

99. ✠ CIVIT·FAMAG. Porte comme sur les monnaies de Gênes.
Rev. ✠ DVX·IANVEN. Croix.—Billon.
Denier. Poids : 10 $\frac{3}{8}$ grains Vén:

Les Gênois ayant conquis Famagouste sous Pierre I en 1373, la gardèrent jusqu'en 1464, lorsque Jacques II la leur reprit de nouveau. La monnaie décrite ci dessus a donc été frappée par la colonie Génoise de Famagouste selon le système des deniers des rois de Chypre. Si nous nous en rapportons à son poids, elle ne paraît pas devoir remonter plus haut que le règne de Janus, et je crois plus probable qu'elle a été frap-

pée sous celui de Jean II. Deux autres monnaies semblables ont déjà été publiées l'une par Mr de Köhne [1] et l'autre par Mr Promis [2], mais celle que nous avons décrite plus haut en diffère quelque peu.

OCCUPATION VENITIENNE.

Après la cession de Chypre par Catherine Cornaro en 1489 la république Vénitienne prit possession de l'île et la conserva jusqu'en 1571, époque à laquelle elle fut conquise par les Turcs.

D'après les archives de la monnaie de Venise, c'est en 1553 que furent frappées à Venise les premières monnaies pour Chypre [3]; le fait est confirmé par les monnaies elles-mêmes, puisque la plus ancienne des monnaies connues est précisement le denier ou carzia de Marc Antoine Trevisan, qui fut doge de 1553 à 1554. Lazari ne connaissait que les deniers des doges François Venier et Jerôme Priolo; plus tard on a découvert ceux des doges Marc Antoine Trevisan et Laurent Priolo. Je publie ici celui de Pierre Loredan et différents sezins du même doge.

[1] Berliner Blätter für Münz-Siegel-und Wappenkunde Vol. II, p. 192, pl. XIX, No 1.

[2] Monete di zecche italiane inedite o corrette. Torino, 1867, p. 35—38, pl. II, No 23.

[3] Lazari. Le monete dei possedimenti veneziani di oltremare e di terraferma. p. 123.

PIERRE LOREDAN.

(1567 — 1570).

100. ✠ **PETRVS·LAVREDA·DVX.** Croix cantonnée de rayons rhomboides.
Rev. ✠ **S·MARCVS·VENETVS.** Le lion de S^{t}. Marc dressé à gauche.—Billon.
Denier. Poids: 7 $\frac{1}{4}$ grains Vén:

101. ✠ **PETRVS·LAVRETA·DVX.** Croix cantonnée de rayons rhomboides.
Rev. ✠ **SANCTVS MARCVS VENET.** Le lion de S^{t}. Marc nimbé et dressé à gauche.—Billon.
Sezin. Poids: 40 $\frac{1}{2}$ grains Vén:

102. ✠ **PETVS·LAVREDA·DVX.** Croix comme sur les monnaies précédentes.
Rev. ✠ **SANCTVS MARCVS VENET.** Lion comme sur la monnaie précédente.—Billon.
Sezin. Poids: 41 $\frac{1}{2}$ grains Vén:

103. ✠ **PETRVS·LAVRED·DVX.** Croix comme sur les monnaies précédentes.
Rev. ✠ **SANCTVS MARCVS VENET.** Lion comme sur les monnaies précédentes.—Billon.
Sezin. Poids: 40 $\frac{1}{2}$ grains Vén:

104. ✠·**PETRI·LAVREDA·DVX·** Croix comme sur les monnaies précédentes.
Rev. ✠ **SANCTVS MARCVS VENET.** Lion comme sur les monnaies précédentes.—Billon.
Sezin. Poids: 40 $\frac{1}{8}$ grains Vén:

105. ✠ PET · LAVREDA · DVX · VEN. Croix comme sur les monnaies précédentes.

Rev. ✠ SANCTVS MARCVS VENET. Lion comme sur les monnaies précédentes.—Billon.

Sezin. Poids: 40 $\frac{3}{8}$ grains Vén:

106. ✠ PET · LAVREDA DVX · VENET. Croix ornée à l'extrémité de chaque branche de trois globules et cantonnée d'un rayon, au dessus duquel est une globule.

Rev. ✠ SANCTVS MARCVS VENET. Lion comme sur les monnaies précédentes.

Sezin. Poids: 36 $\frac{3}{4}$ grains Vén:

Comme nous l'avons fait observer au chapitre des deniers, ceux-ci sous le règne de Henri II et Hugues IV pesaient 15 $\frac{3}{1000}$ grains Vénitiens, et chaque livre de deniers contenait deux onces et demie d'argent pur. Nous avons dit également qu'avec le temps la quantité d'argent qu'ils contenaient diminua graduellement et que par conséquent il en fut de même de leur poids. Sous la domination Vénitienne le poids légal des deniers était de 10 grains Vénitiens, et comme dans chaque marc composé de 4608 grains, il n'y avait que 468 grains d'argent pur, c'est à dire un douzième, les pièces en question étaient donc réellement en cuivre (χαλκία). Les deniers des doges Marc Trevisan, François Venier, Laurence et Jerôme Priolo ont exactement le poids prescrit, seul le denier de Pierre Loredan ne pèse que 7 $\frac{1}{4}$ grains et le poids des sezins du même doge dont chacun valait 6 deniers est diminué dans des proportions encore plus notables. Si nous considérons les circonstances périlleuses dans

lesquelles se trouvait la république Vénitienne sous Pierre Loredan et les grandes sommes d'argent exigées par la défense de Chypre, nous pouvons facilement nous expliquer pourquoi on diminua ainsi le poids de la monnaie, et pourquoi au lieu de deniers on frappa des sezins, qui rapportaient plus de profit à la monnaie en raison même de leur grandeur plus considérable; c'est pour cela que les deniers de Loredan sont plus rares; celui que je viens de décrire est unique dans ma collection, tandis que les sezins sont très communs.

Lazari ne comprend pas les sezins parmi les monnaies de Chypre, car tous ceux qui se sont occupés avant lui des monnaies Vénitiennes ont classé ces monnaies dans la série des monnaies frappées pour Venise même. En 1856 j'ai reçu de Chypre un milier environ de sezins qui y avaient été trouvés et c'est alors que j'ai pu annoncer aux numismatistes Vénitiens que ces monnaies ont certainement été frappées pour Chypre; depuis ce temps là elles ont été classées par tout le monde parmi les monnaies Chypriotes, mais les uns les appellent des *carzie* les autres des *carzie quadruple* et tous ignorent que ce sont des sezins c'est à dire des pièces de six deniers, frappées selon le système monétaire en rigueur à Chypre. Pour compléter ce qui vient d'être dit j'ajouterai que parmi tant des sezins, je n'ai retrouvé d'uniques que les monnaies décrites sous les N°s 105 et 106, et trois du N° 101.

MONNAIES OBSIDIONALES DE FAMAGOUSTE.

Nous approchons de la fin de la domination Franque en Chypre. Après la prise de Nicosie par les Turcs commença en Septembre de 1570 le fameux et terrible siége de Famagouste qui dura jusqu'au 4 Août de l'année suivante 1571. Les assiégés résistèrent avec un héroïsme incomparable, mais ce fut en vain, car ils furent enfin obligés de se rendre. Le gouverneur de Famagouste Marc-Antoine Bragadino, qui après la reddition de la ville fut martyrisé contre la foi des traités, et mourut écorché vif, fit frapper durant le siége pour les besoins de l'armée des monnaies de cuivre ayant la valeur d'un besant. Ces monnaies ont déjà été décrites par Lazari ; j'en publie ici deux variétés encore inédites.

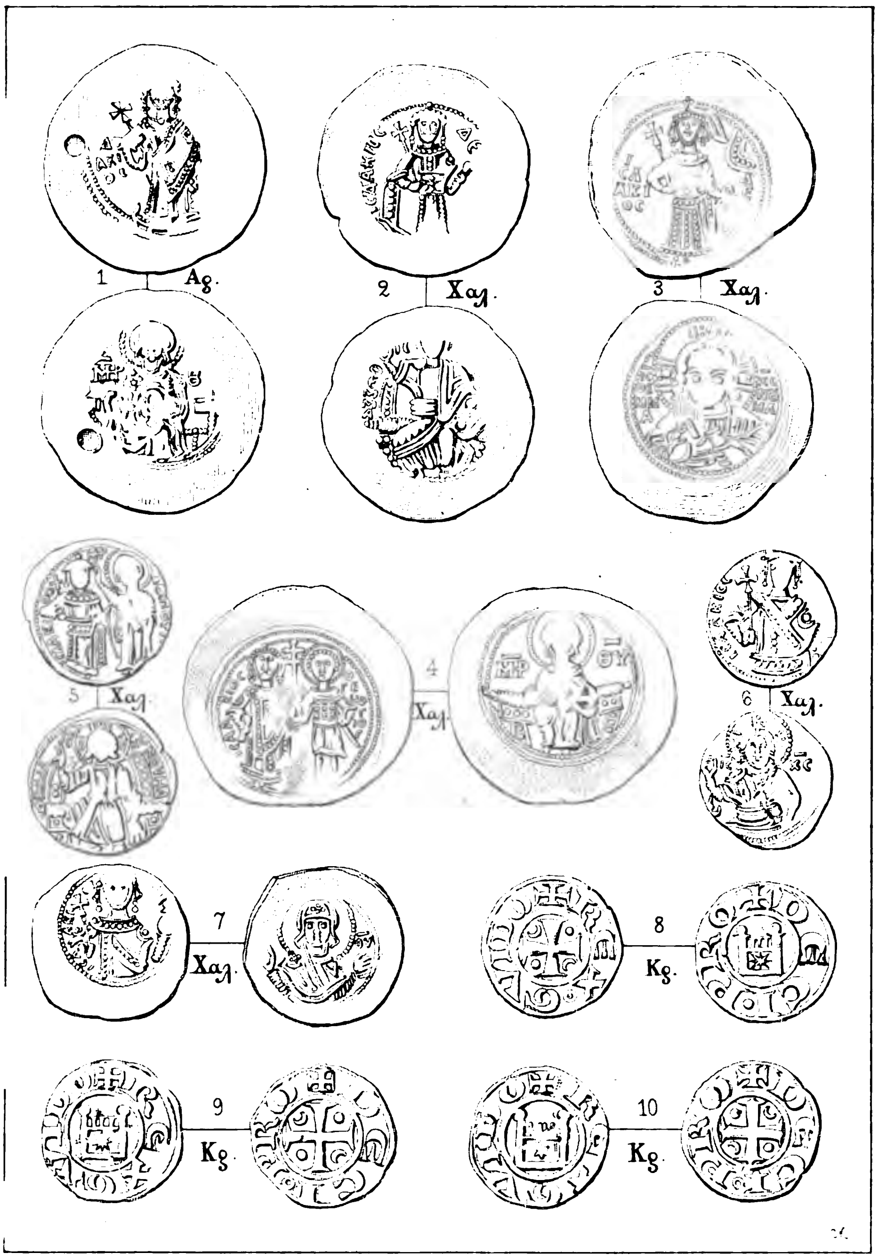
107. PRO ▴ REGNI ▴ CYPRI ▴ PRAESIDIO. Le lion ailé de S^t^. Marc nimbé accroupi à gauche tenant le saint évangile de ses deux pattes de devant ; à l'exergue ▴ 1570 ▴.

Rev. VENETOR̂V — FIDES ▴ INVI — OLABILIS — BISANTE. Au dessus de l'inscription un petit Cupidon volant à droite ; à l'exergue ▴ I ▴.—Cuivre.

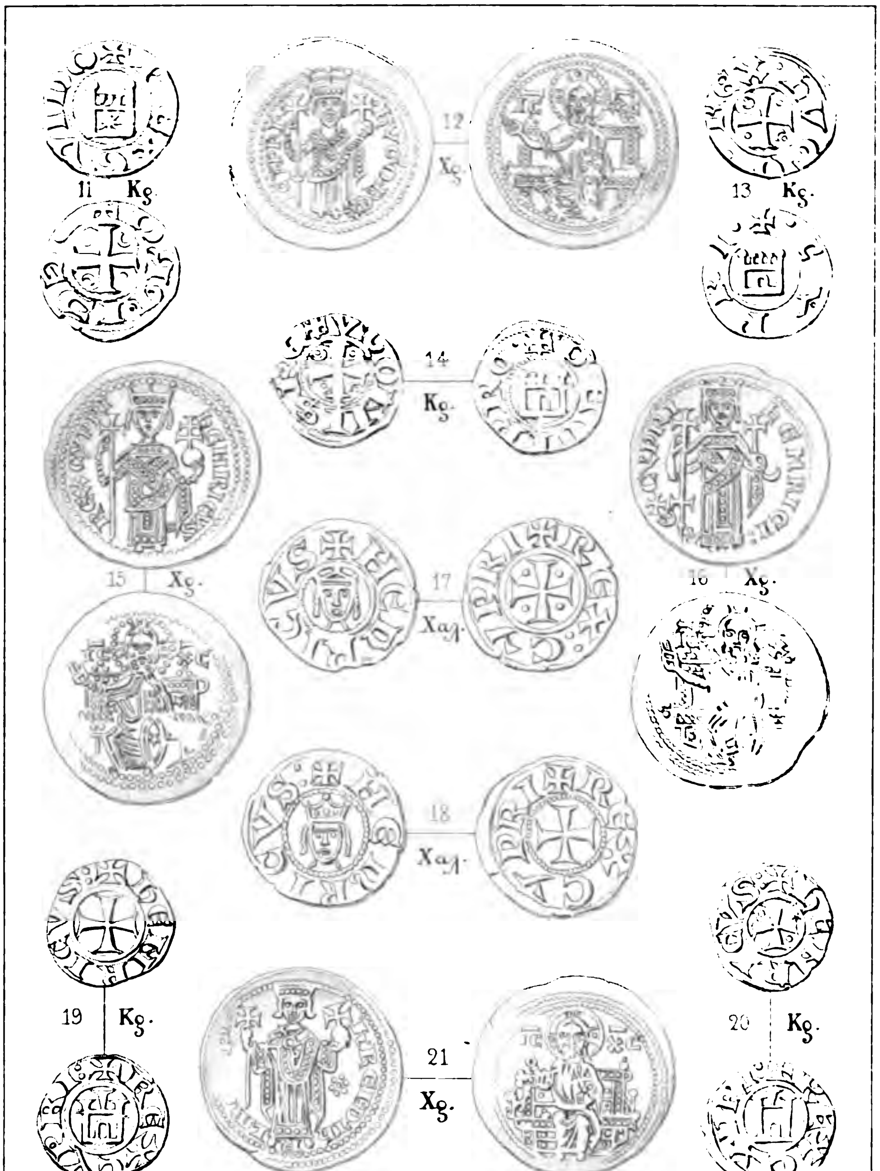
108. ▴ PRO ▴ REGNI ▴ CYPRI ▴ PRESSIDIO. Le lion ailé de S^t^. Marc comme sur la monnaie précédente; au dessous ▴ 1570 ▴.

Rev. ▴ VENETOR̂V ▴ — FIDE ▴ INVI — OLABILIS — ▴ BISANTE. Au dessus de l'inscription un petit Cupidon volant à droite; au dessous ▴ I ▴ F ▴.—Cuivre.

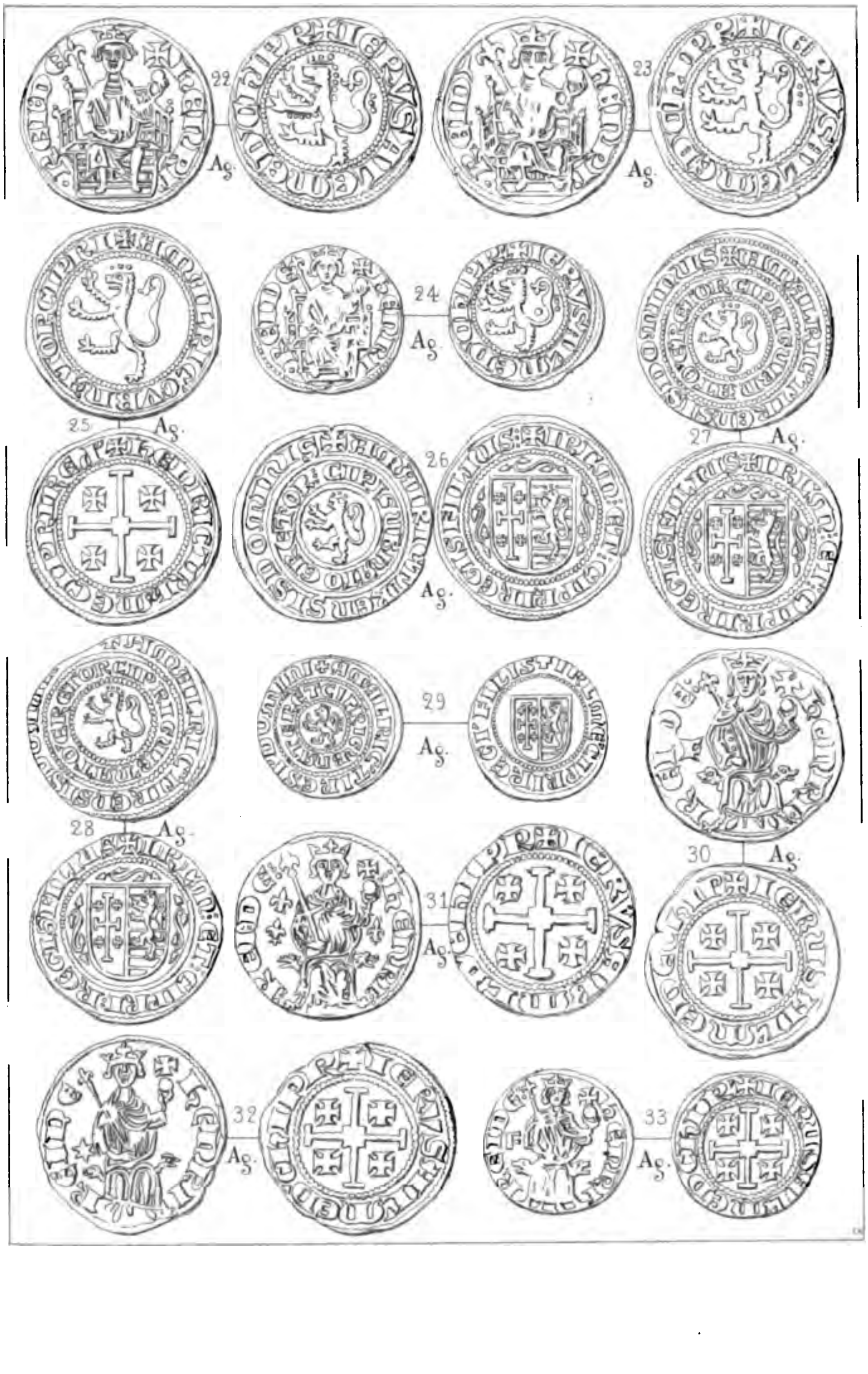
Πίν. Α.

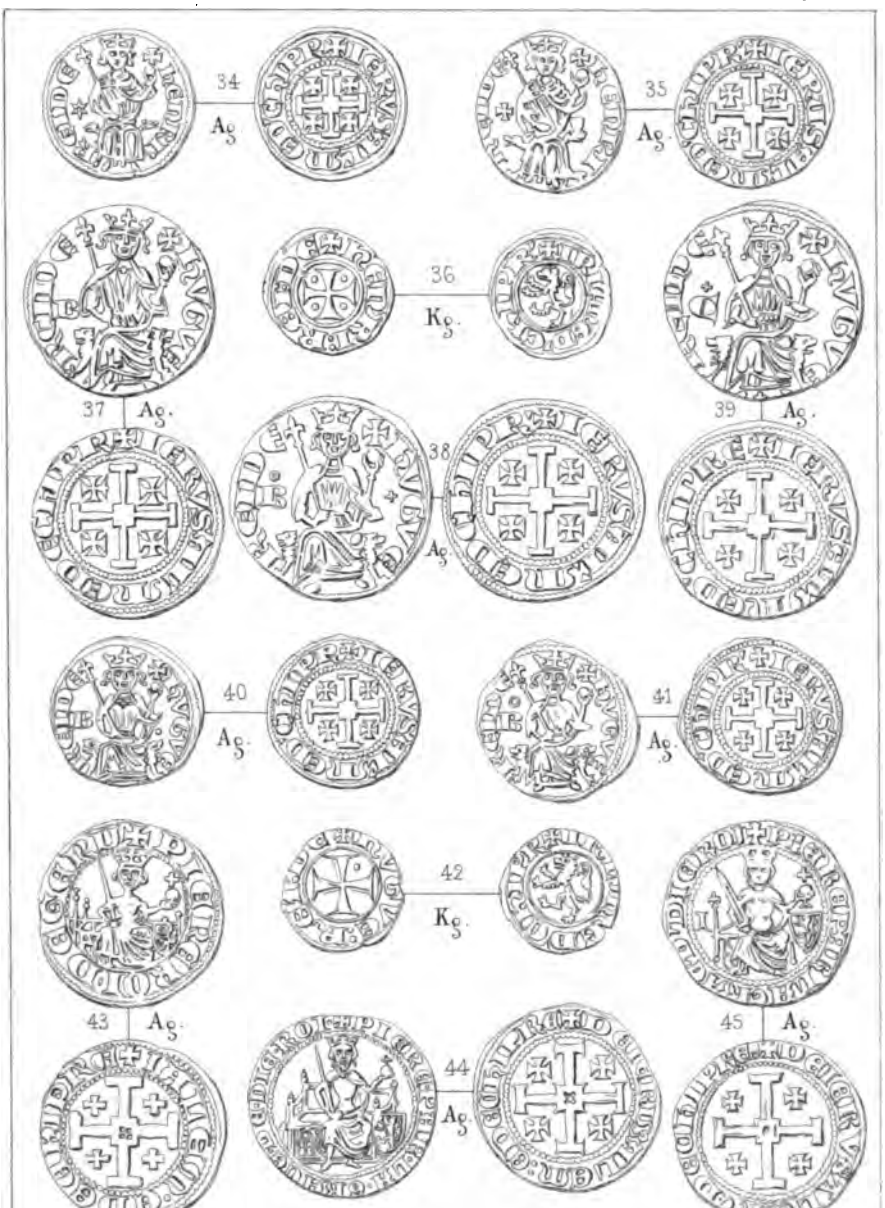
Πιν. Β.

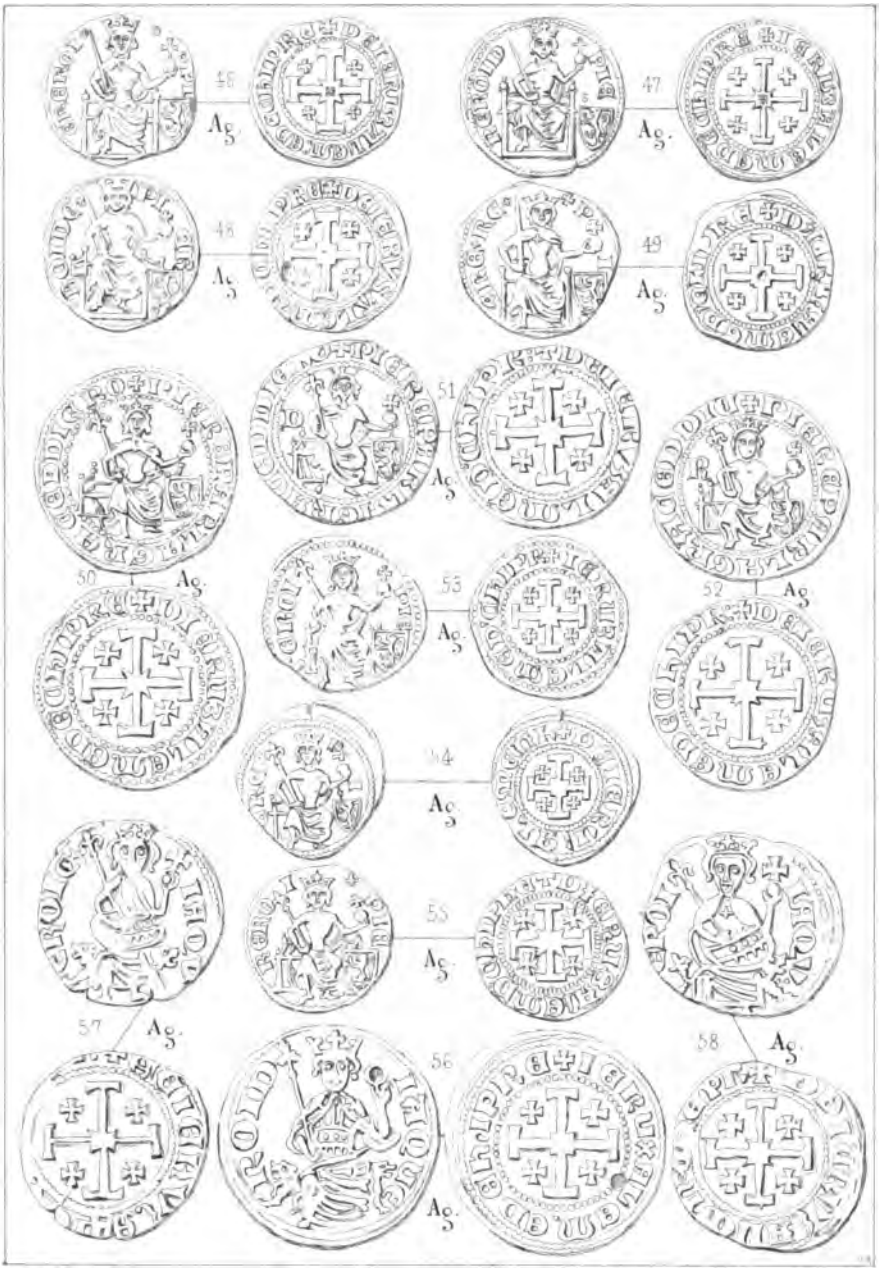
Πίν. Γ'.

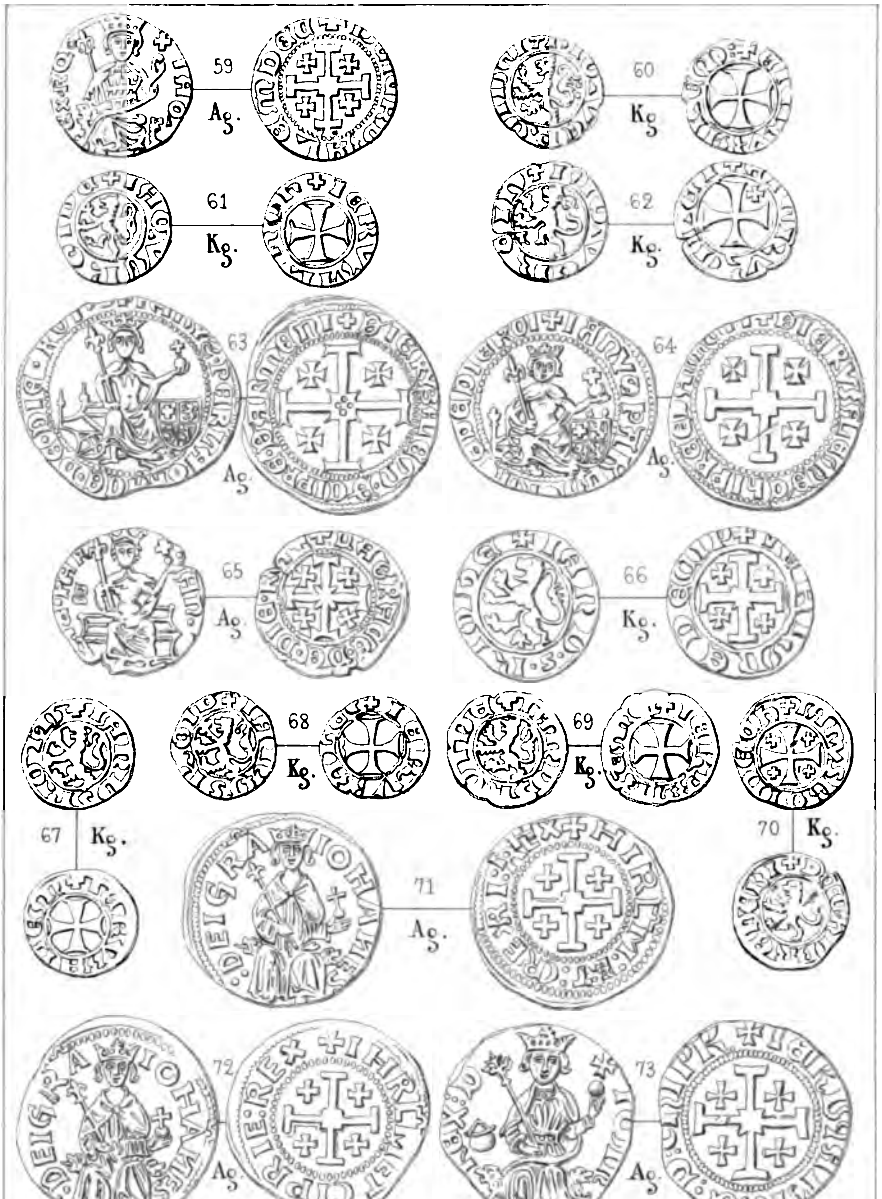
Πίν. Δ.

Πίν Ε.

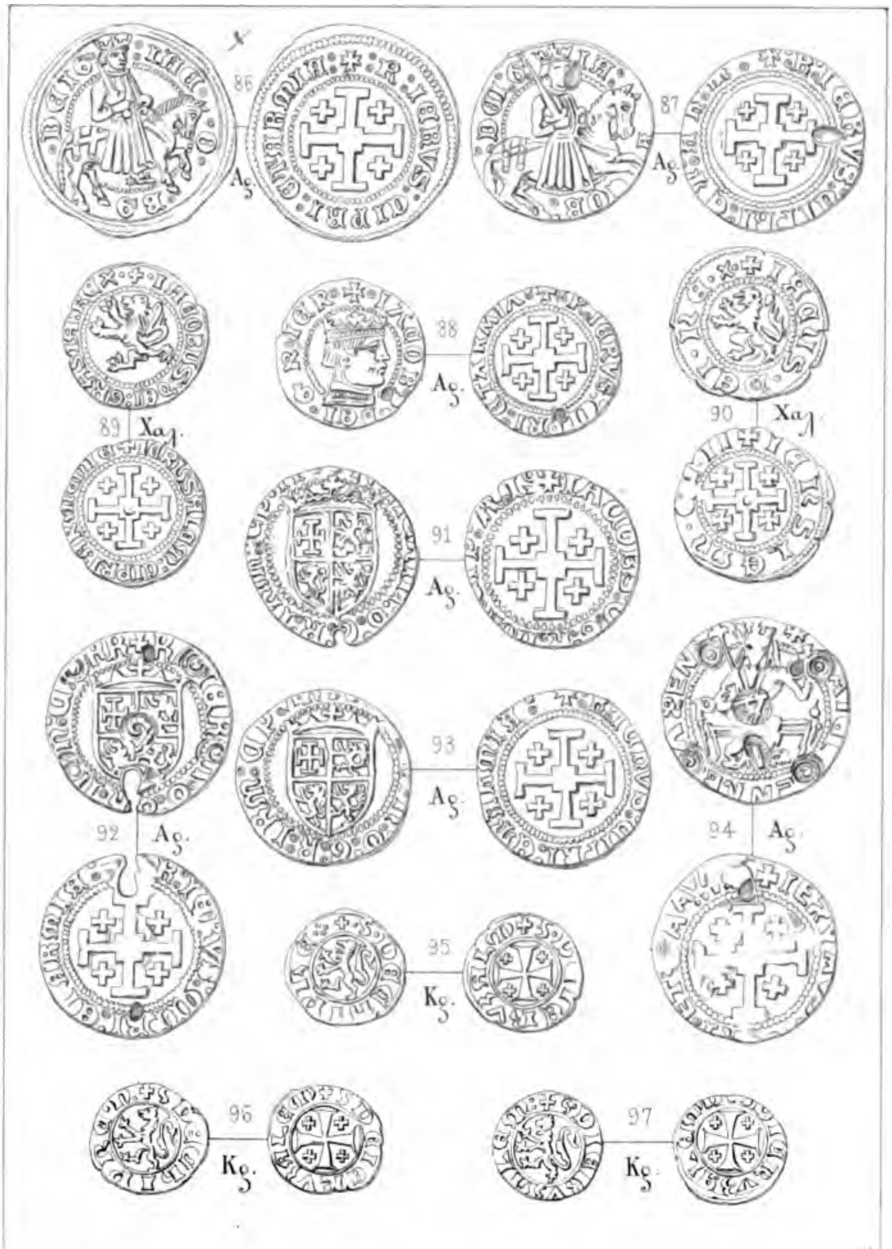

46
Ag.
47
Ag.
48
Ag.
49
Ag.
51
Ag.
50
Ag.
53
Ag.
52
Ag.
54
Ag.
55
Ag.
57
Ag.
56
Ag.
58
Ag.

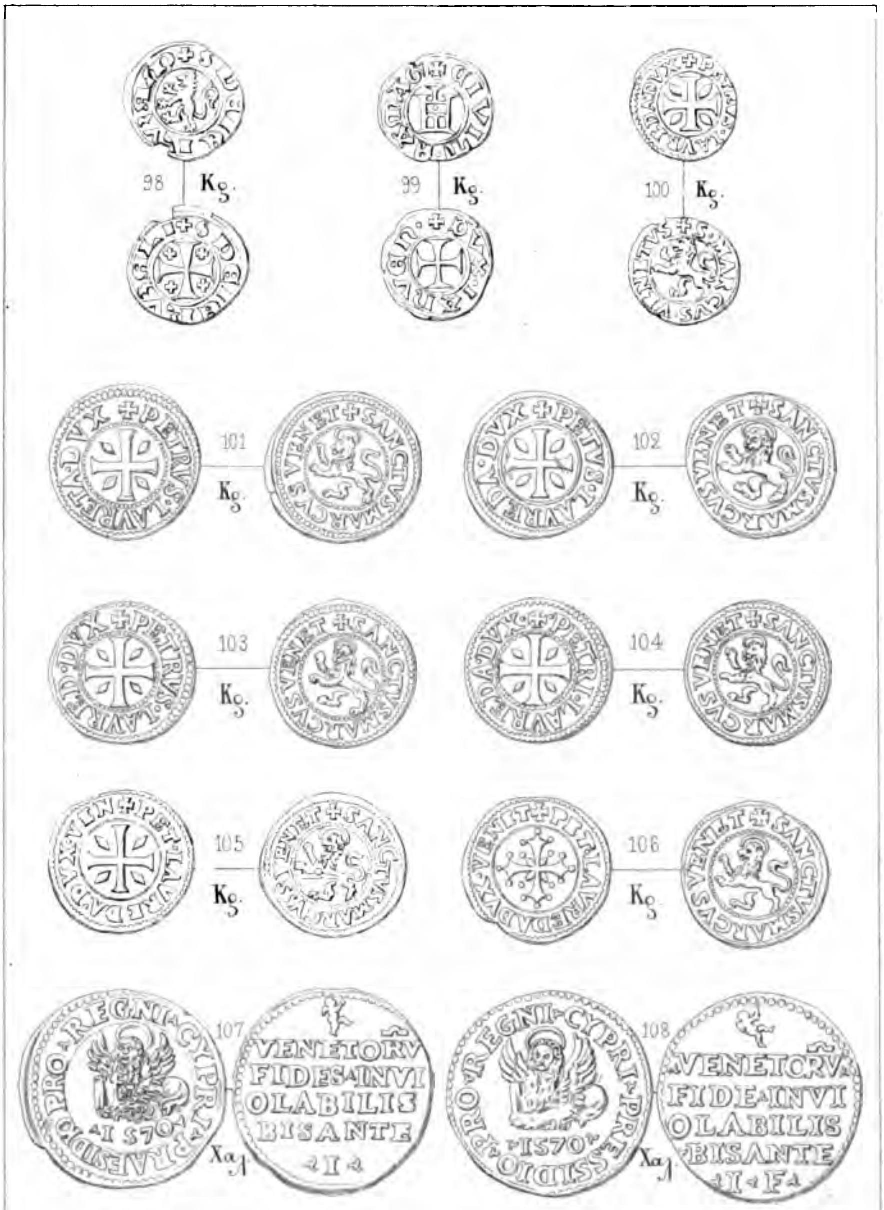

59
Ag.
60
Kg.
61
Kg.
62
Kg.
63
Ag.
64
Ag.
65
Ag.
66
Kg.
68
Kg.
69
Kg.
67
Kg.
71
Ag.
70
Kg.
72
Ag.
73
Ag.

Πίν. Ζ.

86
Αρ.
87
Αρ.
88
Αρ.
89
Χαλ.
90
Χαλ.
91
Αρ.
92
Αρ.
93
Αρ.
94
Αρ.
95
Κρ.
96
Κρ.
97
Κρ.

Πίν. Θ.

98
Κς.
99
Κς.
100
Κς.
101
Κς.
102
Κς.
103
Κς.
104
Κς.
105
Κς.
106
Κς.
107
Χα.
108
Χα.